

Zilahi Lajos

A sárréti í-zés állapota
Az í fonéma sárréti gyakorisága

Orosháza, 2007

Készült az OTKA támogatásával /K-46872/.

„Honnan fogják tudni 100—200 év múlva azt,
hogyan beszéltek Zsadányban meg a Sárreton?”

K. Nagy Lajos

I. Bevezetés

- a.** A sárréti kutatópontok jegyzéke
  - Az í-zéssel foglalkozó tanulmányok, összefoglaló munkák
  - A Sárréti tájszótárhoz feldolgozott munkák jegyzéke
  - Újabban feldolgozott források, nyelvjárási beszédfelvételek mutatója
- b.** Sárrét-vidéki történeti forrásjegyzék
  - Nyelvjárástörténeti értékű adatok a Sárrétről

Bevezetés

A nyelvjárási monográfia kérdései

A nyelvjárási monográfia problematikáját több szerző tárgyalja saját vállalt feladatának felfelvezésében /DEME L., KISS J., SZABÓ J., SZATHMÁRI I./ 1981-ben a szombathelyi nyelvjárási szimpóziumon BENKŐ LORÁND részletekbe menően foglalkozott a témával /A nyelvjárási monográfiák/, amit többen egy-egy rész kérdés elemzésével egészítették ki /BALOGH L., GÁLFFY M., KÁLMÁN B., VÉGH J./ A monográfia meghatározása BENKŐ LORÁND előadása és az említett hozzászólások nyomán összeállt /vö. VEABÉrt. II., Szombathely, 1982. Szerk. SZABÓ GÉZA és MOLNÁR ZOLTÁN/. A monográfia „egyes nyelvjárási jelenségekről szól” /vö. BENKŐ: i. m. 11; ugyanígy DEME, NyjKérd. 22; KISS J.: MDial. 64/, a nyelvjárás jellegzetességét leíró szempontból vizsgálja /DEME i.m. 27/, és „a teljesség igényével lép fel” /vö. SZABÓ J. A nagykönyi nyelvjárás. Szekszárd, 1986. 15/. A fentiek összefoglalását BENKŐ LORÁND összegezésében így találjuk: „A monografikus jelleg az értem, hogy nagyobb lélegzetű, elvi-módszertani szempontból is jelentősebb, tárgykörében is nyomósabb témát érvényesítő, tárgyaló feldolgozás. Nem anyaggyűjtés, hanem feldolgozás.” /vö. DialSzimp. II, 10/. Az *i-zés* ilyen megközelítésű monográfiája — a maga problémáival együtt is — FÜR ISTVÁN munkája /vö. Az *i-zés* állapota a mai magyar nyelvjárásokban. Szeged, 1930/.

Miért mondhatjuk ezt? Azért, mert első lépésként „a nyelvjárási monográfiák készítésekor az úgynevezett helyi nyelvjárásoknak az előtérbe hozása szükségelteték...” /vö. BENKŐ: i. m. 23/. Vagyis a *helyi nyelvjárások i-zésének* összegyűjtése, az anyag csoportosítása, rendszerezése, tanulságai nélkülözhetetlen előmunkálatok a nagyobb összegezéshez, a monográfiához, de a jelenségtanulmányok darabonként nem tekinthetők monográfiának. Jelentőségüket nem csökkenti, hogy kisebb nyelvjárási egységek lenyomatai, hiszen belőlük, anyaguk hasznosításával állhat össze az a hangtani tanulmány, amelyet monográfiának nevezhetünk. Az 50-es, 60-as évekből BALOGH LAJOS joggal hiányolta, hogy az ilyen, egy-egy településről származó gyűjteményekből, feldolgozásokból nem született szintézis /vö. DialSzimp. II, 52/, sajnos, később sem. Így ma annak örülhetünk, hogy egyes vidékekről, nyelvjáróterületekről viszonylag sok *i-ző* anyagot rendszerező gyűjtés rendelkezésre áll a jelenség monografikus feldolgozásához /L. MURÁDIN L.: NyIrk. XXVII: 34—54./.

Az *i-zés* mint szinkrón nyelvjárási jelenség

„Hol lehet az *é-t i-re* változtatni? ezt csak a sárréti vagy e vidéki ember tudja.” /Osváth Pál, Bihar vármegye Sárréti Járása Leírása. Nagyvárad, 1875/. Ma már sokkal pontosabban válaszolhatunk a kérdésre, hiszen A magyar nyelvjárások atlasza és az atlaszadatok felhasználásával készült monográfia /vö. IMRE SAMU, A mai magyar nyelvjárások rendszere. Bp., 1970/ nagy anyagon mutatta meg az *i-ző* nyelvjárások gócait és szélső területeit, az *i* fonéma gyakoriságát, de — más forrásokból is — többet tudunk a jelenség tudományos feldolgozásának módszeréről. Az *i-zés* történeti fejlődéséről is van egy kitűnő monográfia /vö. PAPP LÁSZLÓ, Nyelvjárástörténet és nyelvi statisztika. Bp., 1963/, vannak hasznos publikációk, a jelen munkámban azonban a jelenség történeti kérdéseivel nem foglalkozom. Csak utalok rá, hogy SZATHMÁRI ISTVÁN *i-zéssel* foglalkozó jelenségtanulmányában /vö. Pais-Eml. 473/ még joggal írta, hogy „Nem oldódtak meg meg nyugtató módon a nyelvjárási monográfiák legfőbb módszertani kérdései: a szinkrónia és diakrónia megfelelő érvényesítése...” A kérdés tisztázatlansága sokáig gondot okozott, vitatható megoldások születtek /nem lokalizált történeti adatok beépítése a szemléltetéshez, igazoláshoz/, napjainkra azonban egyetértés van a jó megoldást illetően. „egy nyelvjárás szinkrón állapotának diakrón háttérét megmagyarázni, fölvezetni, benne a fejlődést megmutatni csak úgy lehet, ha nem egy általános nyelvtörténetre építünk, hanem annak a helyi nyelvjárásnak a történetére...” /vö. BENKŐ: VEABÉrt. II, 30/. Ennek megfelelően a sárréti *i-zés* ismert 18—19. századi adatai történeti

adatoknak megfelelnek ugyan, de nem bizonyítanak semmit az *i-zés* kialakulására, születésére nézve. Történeti adatok, de csak az *i-zés* korabeli meglétére. A jelenség eredetére nézve elfogadjuk azt a nyelvtörténeti tételt, miszerint „az *i-zés* jelensége abban áll, hogy a XVI. század előtti /bármely eredetű/ *é* helyébe *i* lépett.” /vö. HORGER ANTAL nyomán FÜR ISTVÁN i. m. 95/, nem ilyen egyértelműen BÁRCZI, MNyÉltr. 248; BENKŐ, NyjTört. 92—3/. BENKŐ nyelvjárástörténetében az *i-zés* 17—18. századi meglétéről beszél, ezt a Sárrétről egy évszázaddal későbből többen visszaigazolták /vö: HAJDÚ MIHÁLY Békésről, Molnár Ambrus Nagyrábéről, Kecskés Gyula Püspökladányból, kisebb adattárú anyaggal Békés megye több településéről ZILAH: MNy LXXIX: 211—217; Dunántúlról KISS JENŐ, MNyTK. 190: 71, orosházi adatokkal a Dunántúl északi területéről ZILAH: MNy. LXIX: 508, 511/.

A dolgozat vállalt feladata a jelenség sárréti szinkrón állapotának bemutatása, ezért a Sárréthez kötődő történeti *i-ző* anyaggal csupán szemléltetni szeretném, hogy vidékünkön a mai erős *i-zésnek* 18—19. századi előzményeire is vannak adataink.

Tudatosan beszélek szinkrón feldolgozásról, mert bár kevés 18. század végi, 19. század eleji lokalizált sárréti történeti *i-ző* anyag is rendelkezésemre áll, de nem elegendő, másrészt mert ez a szóanyag bizonyosan a mai állapot előzménye, de az *é>i* és *más magánhangzó>i* változására nem bizonyíték. Vagyis a mai zártabbá vált nyelvjárási *i* fonéma 19. századi vésztői, békési, körösladányi stb. előzményére, nyelvjárásbeli meglétére bizonyíték, de nem az az *é>i* zártabbá válás történeti tényének igazolására. A magyar nyelvtörténet nem ehhez a régióhoz kötődő adatai pedig „nem vagy nem szükségszerűen /az adott helyi nyelvjárásokbeli — Z. L./ szóalak előzményei.” /BÁRCZI GÉZA egy *i-zéssel* foglalkozó disszertáció bírálatában/, hasonlóan BENKŐ: VEABÉrt. II, 20/, aki szerint a lokalizált *i-ző* adat igazolás arra nézve, hogy a mai *i-zésnek* van odaköthető 18—19. századi előzménye, de nem megfelelő egy 16. században lejátszódott változás igazolására.

Az *i-zés* mint szinkrón nyelvjárási jelenség a hajdani Sárrét településein — elsősorban a nyelvjárást beszélő idős emberek beszédében — ma is megvan. A zárt tendencia más jelenségeivel együtt még sok adatban eredményesen vizsgálható, tanulmányozható. Monográfiámban arra vállalkozom, hogy minél nagyobb sárréti anyagon mutassam be az *i-zést* mint a köznyelvi—nyelvjárási szembenállásokban megragadható nyelvjárási jelenséget /vö: SULÁN: MNy. I, 5/.

Az *i-zéssel* foglalkozó jelenségtanulmányok, monográfiák eddigi eredményei

2. VÉGH JÓZSEF 1981-ben a szombathelyi dialektológiai szimpozionon a nyelvjárási monográfiákkal foglalkozó hozzászólásában — ahogy BENKŐ LORÁND és mások is — a kiemelt kutatási témák közé sorolta a zárt *i-zés* kérdéseit /vö. VEABÉrt. II, 48. Szerk. SZABÓ GÉZA és MOLNÁR ZOLTÁN/. Azon jelenségtanulmányok szerzői /felsorolásukat lásd Az *izéssel* foglalkozó tanulmányok, összefoglaló munkák jegyzékében/, akik egy-egy helyi nyelvjárás vagy két-három nyelvjárás adatait vetették össze /ez utóbbira nézve l. BOLLA: Nyr. 84: 84, SZATHMÁRI: MNy. VI, 27—31/, kimondva-kimondatlanul is erre vállalkoztak. Ezen feldolgozások érdeme, hogy az adott településről lényegében a teljes /zárt/ *i-ző* morfémaállományt összegyűjtötték, ezekhez számottevő többletet az olyan összefoglaló munkák, mint a FÜR ISTVÁNÉ vagy az IMRE SAMUÉ sem adtak. A Sárrét-vidék szerencsés, mert több helyi nyelvjárásából több szerzőtől gyűjtött és rendszerezett zárt *i-ző* anyaga van /Békés: SZABÓ ISTVÁN, VÉGH J., VÉGH J. /magnófelvétel, vö. MNyOlV.K./, Biharugra: nyelvatlasz, VÉGH magnófelvétele /vö. MNyOlV.K./, Doboz: nyelvatlasz, ZILAH: /vö. Linguist. 19/, Hosszúpályi: nyelvatlasz /IMRE/, PAPP L., VÉGH magnófelvétele /MNyOlV.K./, Püspökladány: VÉGH /vö. NyatIPr/; ZILAH: NytudDolg. I.; MNy. XCII, 341—51/.

A monografikus feldolgozást illetően rosszabb a sárréti helyzet. FÜR ISTVÁN munkáját nézve azért, mert a Sárrét-vidékről, ahogy SZINNYEI nagy szótára is /vö. MTSz. I—II/ kevés közleményből /Nyr., Ethn., NÉNy./, kevés innen származó adatot dolgozott fel. Ugyanez mondható el IMRE SAMU összefoglaló munkájáról is: a kilenc sárréti kutatópont közül Hosszúpályi teljes *i-ző* anyagával, Biharugra pedig szórványadatokkal szerepel. /Anyagom azért teljesebb, mert

az adattárba felvettem az atlasz szótani lapjairól és a hangtani jelenségek adatait feldolgozó lapokról leírható *i-ző* lexémákat is./ Végül is azt mondhatom, hogy nagy merítésű anyagból, valamint frissnek tekinthető gyűjtésekből olyan adattár állt össze, amelyből bemutatható a Sárretyi nyelvjárásainak viszonylag pontos közelmúltbeli és mai *i-zése*. Anyag tehát van, feldolgozási modellekkel is rendelkezünk, ezért olyan szintézist remélhetünk, amelyből kirajzolódik a vidék nyelvjárási *i-zésének* viszonylag pontos szinkrón képe.

2.1. Milyen feldolgozási modellekben gondolkodhatunk, hogy a sárretyi nyelvjárási *i-zéssel* foglalkozó monográfia teljesítse feladatát? Feldolgozási kísérleteknek nem vagyunk híján. Valamennyi rendszerezés azt kívánja elérni, hogy minél áttekinthetőbben mutassa meg a köznyelvi magánhangzó: nyj. *i* megfeleléseket, szembenállásokat /vö: SULÁN: MNy. I. 5./, amelyek nyomán összeáll a nyelvjárási fonémának a feldolgozott forrásokból kimutatható gyakorisága. Az összevetés két komponense /köznyelv: nyelvjárás/ adva van, nincs akadálya a dialektológiában általánosan alkalmazott gyakorlatnak: a köznyelvhez való viszonyításnak mint „a nyelvjárások szinkrón leírásában követett módszertani eljárás.” /vö: IMRE, FőNyj. 17/ alkalmazásának.

Nyilván azt a csoportosítási rendszert és módszert tekinthetjük legjobbnak, amelynek nyomán a nyelvjárási *i*: köznyelvi *i* fonémával szembeni többlete áttekinthetően, számlálhatóan megragadható. SZATHMÁRI a nyelvjárási *i*-nek három szembenállását vette számba /vö. Pais-Eml. 473/. PAPP LÁSZLÓ a hosszúpályi nyelvjárási *i*-k gyakoriságának vizsgálatához négy csoportba sorolta a lexémákat /vö. MNy. V, 23—29, hasonlóan FEKETE PÉTER: Nyr. 107: 183; KISS JENŐ: Nyr. 90: 77/. Fontos, hogy az *i*-k gyakoriságának számlálásakor vegyük figyelembe a köznyelvi *i*: nyelvjárási *i* azonosságának adatait is /vö. ZILÁHI: MNy. XCII: 344/. Ennek a jelentőségét akkor értjük meg, ha szemügyre vesszük a dunántúli nyelvjárások hasonló adatait /vö. IMRE SAMUNÁL, KISS JENŐNÉL, SZABÓ JÓZSEFNÉL/. Ha Dobozon, Püspökladányban - a monográfia végén - remélem - úgy összegezzük, hogy a Sárrety több más nyelvjárásában is - az *i* gyakoriságának egyik összetevője az, hogy a kny-i *i*: nyj. *i* gyakorisága lényegében azonos, míg a dunántúli nyelvjárásokban a köznyelvben *i-ző* morféma többiségében az *i* megrövidül, értelmezi is, hogy a sárretyi *i*: *i* azonosság és a dunántúli *i*: *i* mai megfelelés téríti el a két terület *i-ző* értékeit. Vagyis a dobozi, püspökladányi köznyelvi *i*: nyelvjárási *i* mai lényegi azonosságával szemben a dunántúli nyelvjárásokban készített beszédfelvételek és összegeзések azt mutatják, hogy a köznyelvi *i*-k helyén Gércén, Felsőörön, Mihályiban, Nagykonnyiban és a Nyugat-Dunántúl falvaiban /vö. Népi beszélgetések Vas megyéből. Szombathely, 206. Szerk. GUTTMANN MIKLÓS, MOLNÁR ZOLTÁN/ rövid *i*-t találunk, lényegi különbséget mutatunk ki. Úgy látom, hogy a kny-i *i*: nyj. *i* megfelelés feldolgozása lényegi kérdés, mert a köznyelvi: nyelvjárási összevetésből tartalmi mutatóhoz jutunk. Az azonosság a Sárretyen növeli az *i* fonéma gyakoriságát, a Dunántúlon elenkezőleg. Számbavételükkel olyan adatokhoz jutunk, melyeknek szerepe van az említett nyelvjárások *i-zésének* pontos minősítéséhez.

Nyilvánvalóan az a legjobb módszer, amelynek alkalmazásával a legtöbb hasznosítható, összevethető adat kerül a jelenségtanulmányba, monográfiába. A sárretyi gyűjtőknek-feldolgozóknak be kell mutatniuk a kny. *i*: nyj. *i*, a kny. *é*: nyj. *i*, a kny. *i*: nyj. *i* adattárát, és azt is, hogy a más magánhangzó vagy hangkapcsolat: nyj. *i* megfelelés csak kevés szembenállásban van meg, alig néhány példája aktív /vö. *innye, pihés, verítik; bőrbí; amír, mír* ‘miért’, *sēmennyír; földmíves, síjied, szőnyikéz* stb./). Ezek mellett rendszerezetten be kell mutatniuk az *i-ző* szuffixumok csoportjait is. Részint azért, mert a sárretyi nyelvjárásokban a kny. *é*: nyj. *i* megfelelés hatására az *é*-t tartalmazó toldalékokat is általánosan *i*-zve használják, másrészt, mert itt a felszólító mód e. sz. 3. személyű - (j)ék ragjában az ikes és nem ikes igékben egyaránt *i-ző* alakot használnak /*égvik; mēnyik* stb./). Ezeknek is szerepe van abban, hogy a köznyelvi: nyelvjárási *i*-k értékei, valamint a dunántúli nyelvjárások mutatói nagyban eltérnek a sárretyi értékektől. Ha minden részletre figyelni akarunk, akkor sok helyzetben előforduló, sokféle *i-ző* adat besorolását el kell végeznünk.

Tudjuk, — én is utaltam már rá —, az *i-ző* anyag rendszerezésére többen kísérletet tettek. Modelljeik elfogadhatóak, kisebb-nagyobb *i-ző* tömbök anyagának összevetésére alkalmasak /PAPP

L.: MNny. V, 23—39; SZABÓ ISTVÁN: MNny. III, 275—304; SZATHMÁRI: Pais-Eml. 472—9; ZILÁHI, NytudDolg. 1./ Legkorszerűbbnek mégis IMRE SAMU módszerét tekintem, mert az atlaszból kigyűjtött *i-ző* adatok legáttekinthetőbb rendszerét adja. IMRE módszerével, rendszerezési gyakorlatával minimális hibaszázalékkal számba vehetők, hogy „milyen hangtani megfelelések, más fonémák és hangkapcsolatok terhére a köznyelvhez viszonyítva milyen mértékben növelik az *i-ző* morféma számát.” /vö. MNnyjR. 95/. IMRE mintát is adott módszerének és feldolgozási modelljének hasznosítására. FÜR ISTVÁN munkája érték, az anyag szócikkekben történt bemutatása azonban nem praktikus, nem követendő /betűrendbe szedte a kigyűjtött *i-ző* szavakat; szócikkekbe rendezte a morféma *i-ző* adatait és a forrásokat/. IMRE munkája alkalmasabb a kigyűjtött *i-ző* adatok bemutatására és felhasználására.

Végül az a kérdés, hogy a korábbi és legfrissebb jelenségtanulmányok és monográfiák ismeretében milyen módszerrel dolgozzam fel a mások és magam gyűjtötte, már bemutatott, valamint a még fel nem dolgozott *i-ző* szóanyagot, morfémaikat?

Arra törekszem, hogy az adattár minél pontosabban bemutassa az *i* fonéma gyakoriságát, következésképp hogy a nagy tömbök adatai mellett a kisebb adattárú megfelelések *i-ző* anyaga is minél teljesebb legyen. Ezért minden olyan morfémat felveszek, melyet a helyi nyelvjárások itt *i*-zve használnak. A tájszavakbeli *i*-ket éppúgy, mint a köznyelvi *i*-kkel azonosan ejtett hosszú *i*-ket.

A tájszavakbeli *i*-k felvételét az indokolja, hogy két csoportjuk az *i* gyakorisága szempontjából feltétlenül érdekes. Egyik csoportjuk a valódi tájszavak *i* fonémát tartalmazó tagjai /*gürdiny*, *vígáj* stb./, a másik tömb a jelentésbeli tájszavak tömbje /a *firég* néhány jelentésében nem tájszó, csak *i-ző* morféma; a *fireg-firég* ‘rák’; ‘szeméthal’; ‘farkas’ jelentésben azonban tájszó/. Meggondolandó az *i-zés* révén született nyelvjárási homonimák felvétele is /vö. *bír* /ige: ‘tud, képes vmire’ *bír* ‘bér’; *víg* ‘jókedvű’: *víg* ‘vég(vászon)’ stb./.

Rendszerezett bemutatásukat az összefoglalás tartalmazza.

Mit vizsgáljon az *i*-zéssel foglalkozó jelenségtanulmány?

3. Sokan sokféleképpen válaszoltak a kérdésre: minden megközelítésnek az az alapprobléma, hogy milyen gyűjtött anyagból, milyen közlési módszerrel dolgozható fel gyakorlatiasan az *i-zés* mai állapota. További kérdés, hogy a felgyűjtött, rendszerezett anyagot miként, hogyan lehet többféle megközelítésből megvitatni. Közel hetvenöt évvel ezelőtt FÜR ISTVÁN azt tartotta, hogy „lehetőleg teljes számban való összegyűjtése mindazon a mai köznyelvben é hangú szavaknak és szuffixumok-nak, melyeknek mai nyelvjárásainkban *i-ző* változatuk van.” /vö. FÜR i. m. 5./.

Az ezt követő munkákban finomabb, még szakszerűbb igények szerint variálódnak a tudományos tenni-valók. SZATHMÁRI három *i-ző* nyelvjárás anyagának összehasonlítása után azt javasolta, hogy össze kell gyűjteni „az *i-ző* terület minél több pontján egy-egy helység lehetőleg teljes anyagát.” /vö. MNny. VI, 28/. A speciálisabb feladat teljesítéséhez — mint látjuk — még több kell. Az egyik *i-ző* góc három különböző pontján fekvő nyelvjárás /Békés, Hosszúpályi, Kisújszállás/ *i-ző* anyagának összevetésével lényegi hasonlóságot tárt fel, ezért valószínűsíthető, hogy az egymással szomszédos vagy közeli helyi nyelvjárásokból még inkább hasonló morfémaállomány áll össze /vö: BOLLA: Nyr, 84: 84; KISS J. Nyr. 90: 6/.

A lényegi hasonlóság nem azonos — ez az eddigi összevetések egyik tanulsága — a teljes azonossággal. Ezt mondja SZATHMÁRI is, mikor arról beszél, hogy „az *i* fonéma funkcionális terheltsége nem azonos valamennyi *i-ző* nyelvjárásban.” /vö. i. m. 130/. Különösen igaz ez, ha számításba vesszük, hogy mindhárom szerző /PAPP LÁSZLÓ, SZABÓ ISTVÁN, SZATHMÁRI ISTVÁN/ más terjedelmű, más témájú anyaggal dolgozott /a békési anyagban vizsgált 164 *i-ző* lexéma például csak kétharmada a Hosszúpályiból való 232 lexémának/. Az összevetések a belső arányokról, az *i-ző* morfémaállomány változásáról, a szuffixumok *i-zésének* különbségeiről stb. sok mindent felszínre hoztak. Kisebb *i-ző* tömbök morfémaállományának vizsgálatával még közelebb juthatunk ahhoz, hogy ne csak magasból lássuk egy-egy nyelvjárásban a jelenség állapotát. Frissebb merítések és számlálások más nyelvjárásokból is hoztak hasonló tapasztalatokat: „terjedőben van az a felfogás,

miszerint a kárpátaljai magyar nyelvjárások egységesen zárt *i*-zők.” /vö. HORVÁTH KATALIN: DialSzip. II, 262/, de csak „magasról nézvést”. Rámutatott ugyanis arra, hogy az *i*-ző tömbökben az *i*-ző nyelvjárásokkal együtt élnek nem, vagy csupán gyengén *i*-ző helyi nyelvjárások is. (Hasonlóan MURÁDINNÁL, i.m. 35.; MÁRTON GY.-NÁL: MNyJ. X: 63—83, MNyJ. XV: 41—50./ Ilyen tények felmutatásához további feltárások szükségesek.

Sokféle vizsgálat és anyag kell tehát ahhoz, hogy minél teljesebben mutathassuk be, hogy rendszerezessük a szinkrón állapot adatait. Akkor is így van ez, ha — mint ahogy többször utaltam már rá — csak a jelenlegi állapot, az *i* fonéma mostani gyakoriságának, megterhelésének bemutatására vállalkozunk. Többoldalú megközelítésre van szükség, ha szeretnénk elérni, hogy több met-szetben, több helyi nyelvjárásból gyűjtött anyaggal mutassuk fel a sárréti *i*-k gyakoriságát. Jó mérítésű anyagból, pontos számlálással deríthető csak ki például, hogy azonos jelenségen belül milyen különbség lehet „a jelenséget hordozó morféma állományában.” /vö. IMRE: MMNyJ. R. 121./ Alapos vizsgálathoz elengedhetetlen a gondosan gyűjtött, összeállított anyag, a feldolgozás módszerének jó megválasztása.

A funkcionális terheltség vizsgálata azt kívánja kideríteni, hogy „hány szóban, szuffixumban jelentkezik” az *i* /vö. PAPP L.: MNy. V, 24/, még egyszerűbben: „hány morfémaiban” találunk ma *i*-t /vö. DEME, NyjKérd. 88; IMRE, MMNyJ. R. 45/, csak hogy az egyszerű képlet alkalmazásához — a helyi nyelvjárások és a nagyobb területről merítő feldolgozások tanulsága szerint — különböző megközelítésekkel még plasztikusabban megmutatható, leírható a jelenség természetrajza. A helyi nyelvjárási feldolgozásokból, de az összefoglaló munkák következtetéseiből is nagyobb területről rengeteg adatot ismerünk meg az *i*-zés adottságaiból, a jelenség egy-egy területen feltárt következtetességéből és másságából, mégis azt mondhatjuk, hogy a különböző mutatók ismeretében is további feltárások kellenek, mert az *i*-zés napjainkban egyre kisebb használati körbe húzódik vissza, a szemünk előtt szívódik fel. Nem sokáig lesz kutatható.

3.1. Az *i*-zés „a zárt tendencia központi tagja” /vö. DEME, NyatFunkc. 180/, minden, a jelenséget vizsgáló tanulmánynak ez a rezüméje. Ahogy azt irodalomjegyzékünk is mutatja, az *i*-zésről ennek a korpusznak nyomán tudunk legtöbbet a fonéma nyelvjárási gyakoriságáról. DEMÉHEZ hasonlóan többen úgy mérték vagy tapasztalták, hogy „A nyelvtérlet nagy részén ... az *i* jóval gyakoribb, mint a köznyelvben; az erősen *i*-ző területeken /vö. 23.2/ pedig a köznyelvnek többszöröse.” /vö. IMRE, MMNyJ. R. 126/, hasonlóan HEGEDŰS ATTILA: MDial. 393; JUHÁSZ D.: Nyjaink. In. A magyar nyelv és irodalom enciklopédiája. Bp., 2002.; KÁLMÁN B., MMNyJ. 25/, ez az eredmény pedig a zárt *i*-zésnek, ennek az idős falusi emberek nyelvjárási beszédében ma is eleven jelenségnek köszönhető. Az atlaszadatok mellett a helyi nyelvjárások *i*-zését feldolgozó jelenségtanulmányok szerzői ugyanezt igazolják vissza /vö. IMRE, FÖNyj. 42; KISS J., MihNyjVált. 33; ZILAHÍ: Linguist. 19: 135 /Doboz/; Uő. MNy. XCII: 345 /P.ladány/. Két nagy tömbje mellett /hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben előforduló zártabbá vált *i*-k/ a harmadik sem kisebb súlyú, de más megközelítést igénylő csoport: a szuffixumok előtti és a szuffixumokbeli *i*-k csoportja.

„az *ö*-zés bomlása ma erősebbnek látszik, mint az *i*-zésé.” — írta IMRE SAMU az 1970-es évek elején /vö. ÁNyT. VIII, 92/. Én ma úgy tapasztalom, hogy az erősen *i*-ző sárréti nyelvjárásokban más a helyzet: városokban, a tanuló ifjúság körében nagyon ritkán hallható, falvakban — különösen az idős emberek beszédében — viszont alig-alig bomlott meg a jelenség. Falun, a nyelvjárási beszédben csupán egy-egy helyzetben tapasztalható a bomlás /például: az íkes igék felszólító mód e. sz. 3. sz. *-ék* ragos alakja általánosan *i*-ző /*égyik*/, a nem íkes igék használatában viszont kettős alakok használata jelzi a bomlást /vö. *ménnyen~mennyik*, *tögyen~tögyik* /rúlla/, *vögyen~vögyik* stb. A sárréti nyelvjárások többségében a bomlásnak ez az adata nem befolyásolja számottevően az *i*-zés állapotát. Messze vagyunk attól a helyzettől, amikor „az *i* fonémák alárendelt helyzetben fordulnak elő”, ezért „a nyelvjárás már nem *i*-ző.” /vö. SZATHMÁRI: MNNy. VI, 130/. Ez az állapot itt még nem jellemző, különösen a két meghatározó tömbre nézve /vö. *é* : *i* hangsúlyos helyzetben; hangsúlytalan helyzetben/, ezért valószínű, hogy az *i*-zés csak a nyelvjárást beszélők elfogyásával szűnik meg egészen. Ez a kör ma egyre szűkül és korosztályi kötődésű.

Arra törekszem, hogy a zárt *i*-zés adatait a jelenség súlyának megfelelően minél átfogóbban mutassam be: a nyelvatlaszból, a Sárreai tájszótár céduláiról, az új beszédfelvételek anyagából minél több adattal szemléltessem a fonéma mindkét helyzetbeli gyakoriságát. /Nem látom lényegi okát annak, hogy a hangsúlyos helyzetbeli adatokat egytagúakra és többtagúakra bontsam./ Lényeges, hogy a morféma minél többet mondjon el saját magáról, ezért megadom — a települések nevének rövidítésével — sárreai előfordulásának helyeit és egy-két alakváltozatát. Ha az *i*-ző alak mellett valahol *é*-ző is felbukkan, azt is bemutatom.

3.2. Az *i* fonéma nyelvjárási gyakoriságát kisebb adattárú jelenségek is alakítják. Ezek is többnyire egy képzőmozzanatos eltéréssel növelik a hang gyakoriságát, adattáruk azonban kisebb, mint a zártabbá válás hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetbeli tömbjéé. Kisebb adattárral bíró, mégis fontos adatokról van szó. Kettőt érintek közülük annak szemléltetésére, hogy az *i*-ző lexémák adattárának terjedelmét kis adattárú példák is gyarapítják. További adatgyűjtés és vizsgálat szükséges például azon *i*-ző lexémák körében, amelyek több jelentésben használva is mindig *i*-zők /vö. *fíreg* 1—6, *ület* 1, 2, *írkéz* 1, 2, *píze* 1, 2 stb./ Ezek a kisebb számú adatok is növelik az *i*-k gyakoriságát, ennyit tudunk ma, nincs adatunk azonban arra nézve, hogy egy nyelvjáráscsoporton belül vagy egy vizsgált régióban milyen ezek tényleges súlya. Ugyancsak kevés adatunk van arról is, hogy egy-egy vizsgált területen mennyire következetes egy-egy morféma *i*-zése: a *dílnék* /égtáj/ Magyarhomorog /vö. Végh, SárNépm. 62/; *fírfít* /uo/, *venyégik* /vö. uo. 84, Biharugra/; *szekriny* /Kismarja/ /Tö/ stb., ugyanis a sárreai nyelvjárásokban ezen morféma nem általánosan *i*-zők. /Más nyelvjáróterület *i*-ző morfémaállományától még inkább eltérnek a sárreaiak: a gércei *gém*: *gím*, *kudgím*, *gíméskut* stb. adatnak a Sárreán csak *é*-ző adatait találjuk./ Igaza volt IMRE SAMUNAK, mikor azt írta: „az *i*-zhető morfémaállomány a különböző nyelvjárásokban már eleve igen eltérő lehet.” /vö. MNyRétégz. 68/. A nyitott kérdésekre pedig az *i*-zhető és ténylegesen *i*-ző morféma vizsgálatával, újabb gyűjtésekből származó adatokkal lehet pontosan válaszolni. Ezért az *i* fonéma különböző nyelvjárásokbeli gyakoriságának felderítéséhez eddig számba nem vett helyzeteket is meg kell vállalnunk, nélkülük nem tudunk új értéket hozzáadni a fonémagyakoriság ismert eredményeihez.

Szinkrón vizsgálatokban be kell mutatni a tájszavakban mutatkozó *i* többletet is /vö. IMRE, FőNyj. 17; KISS J., Nyr. 90: 76/, vizsgálatukkal nem mindenütt találkozunk az ismert *i*-zés tanulmányokban, holott csak a valódi tájszavakbeli *i*-knek nincs köznyelvi „ellentett” párjuk /DEME/: *csírke* ‘kaszás után összehúzott kis szénacsomó’, vele szemben áll a kny-i jelentésű, csak a nyelvjárásban hosszú *i*-vel /i>i/ ejtett *csírke*; ugyanígy a *derik* ‘testrészt’: *derik* ~ *dërik* /vö. Károji *derik* /; *másit*: *másit* ‘/tehén/ elvetél’ stb., valamint a földrajzi nevekből, különböző hangjelenségek-től alakított *i*-ző adatok /vö. *Szörítje* ~ *Szörítjel*, *Dárittye* /vö. SZABÓ T. ATTILA, Tallózás a múltban. Kritérium, 1985, 59./, pedig révükön is — valószínűleg jobban, mint gondoljuk —, sok többlet terheli a fonémát. Tehát helyük van az adattárban. IMRE úgy építette be őket, hogy „A köznyelvben is megtalálható szavakat, meg a valódi tájszavakat ... típuson belül a felsorolásban elkülönítettem egymástól.” — írja /vö. FőNyj. 17/.

Nyilvánvaló tehát, hogy más, kisebb számú *i*-ző lexéma adatait is — tehát a tájszavakét is — számba kell vennünk ahhoz, hogy a fonéma nyelvjárási növekményét minél pontosabban összegezhessük. Bizonyosnak látszik, hogy a nyelvjárási *i*-k gyakoriságát a Sárreán elsősorban belső pusztulás csökkenti. Az *i* fonéma kisebb mértékű csökkenése itt is tény, de sem a mértéke, sem a tényleges adatai nincsenek még feltárva. Nem olyan természetű csökkenésről van szó, mint amilyenről a dunántúli nyelvjárásokbeli *i*>*i* változás kapcsán tudunk. Nagyon kevés példán itt is kimutatható az *i*>*i* rövidülés /vö. kny-i *i*: nyj-i *i*: *killóudik*, *minusz* /két fok/, *nyirétyházi*, *piritós*–*piritus* stb./, de a kny-i *i*–nyj-i *i* azonosság és a kny-i *i*: nyj-i *i* nyúlás adatai mellett ezek elhanyagolhatók /vö. ZILAH: MNy. XCII, 344—5/. Nem így azok a példák, melyek a nyelvjárások pusztulása révén vesznek el. Nem kis számú, de még pontosan számba nem vett, különböző természetű adatról van szó: jelentésvesztés miatt /*fíreg* ‘farkas’/; szójárások használatának ritkulása, kiveszése miatt /vö. —*Jóú étvágyat!* — *Rísze légyem benne!*/; szólások pusztulásával /*Hat hújjik a fírgesse!*/ stb./ A

nyelvjárásokban tehát külső hatásra akkor is korrodálódik az *i-ző* morfémaállomány, ha a dunántúli nyelvjárásokéhoz hasonló *i>i* változás nem gyéríti is az *i-ző* morfémákat.

3.3. Az *é>i* zártabbá válás sajátos adatscsoportja az, amelyekben az *é>i>i* változás *i ~ i* változásban vagy *i-ző* végeredményben állapodik meg. Ismert, hogy egy-egy „hangnak több képzőmozgáson keresztül történő elmozdítását mutatató párja van...” /vö. DEME, NyjKérd. 92/, ezért „a zárt *i-ző* adatok rövid *i-ző* realizációit” is számba kell vennünk /Uő. Nyatlfunkc. 108, 151/. Ez a változássor belátható és jól követhető történeti magyarázat nélkül is, ezért csak a kny-i *é*: nyj-i *i* szembenállás tényét regisztráljuk és rögzítjük: *belindek*, *bodri* /bodré/, *cidrus*, *csiricsári*, *delin*, *idésanyám*, *idésapám*, *imint*, *krizantin*, *lipkéd*, *Riheli derékba* ‘révhelyi’ /hn/ /D.ványa/, *Rizug* ‘révzug’ /hn/ /P.ladány/, *szürdik* stb. A hosszú és rövid *i*-s adatok váltakozása is /vö. *belindék ~ belindék*, *idésapám ~ idésapám*, *lipkéd ~ lipkéd* stb./ sok példában folyamatosan tetten érhető.

Nem szerencsés viszont, ha a más-más eredetű *i-ző* adatok összemósódnak, ahogy néhány feldolgozásban látjuk: ha a zártabbá vált, majd megrövidült példák /vö. *billég* ‘bélyeg’ *idés*, *enyim* stb./ a csak rövidülés révén *i-ző* adatokkal keverednek: *hizik*, *kin*, *viz* stb. Nagyobb adattára van az *é*: *i>i* váltakozásnak az erdélyi nyelvjárásokban /vö. MÁRTON: MNy. X, 63—83, MURÁDIN: NyjK. XXVIII: 35, 37, 44/, a Dunántúlon pedig az *i*: *i* megfelelésnek /rövidülésnek/ /vö. BACHÁT: MNy. XLI, 33, KISS J.: MihTsz. 10, SZABÓ J.: NkNyj. 41/. Erről részletesebben az összegezésben szövegek. Az *é*: *i>i* megfelelés és váltakozás adatai között célszerű számba vennünk a *fejibe* ‘viszonzásul vmiért’, *riszibe* ‘kialkudott hányadért’, *vőüggvit* ‘a furunkulus közepét’, a *zőüggvire való* <paszúj>, *gelebibe* stb. típusú adatokat, melyek bizonyíthatóan azonos csoportba valók a *kezibe*-típusú példákkal. Belátható, hogy a *fejibe* vette: a *munka fejibe* adatokban azonos minőségben van jelen a *fejibe* szerkezeti elem, ahogy az *ű riszibe*, *riszibe szette* adatokban a *riszibe*.

A *kezibe*-típusú birtokos személyjeles adatok megítélése, sorsa problematikusabb. Nagy tömegű adatról van szó, az is igaz, hogy számbavételükkor különböző nyelvjárasterületeken egyaránt túlsúlyban levő szembenállásról beszélhetünk. Első látásra arra gondolhatnánk, hogy az *é>i>i* alakulást mutató adatscsoport egyikéről van szó. „Szinte biztos ugyan, hogy bizonyos esetekben a mai *i*-nek *i* a közvetlen elődje, de legalább ennyire biztos, másokban nem.” /IMRE SAMU magánleveléből./ Történeti adatokkal is indokolta, hogy miért nem sorolná be ide ezeket az adatokat, fontosnak mégis azt a mondatföredéket tartom, amelyben indokoláskor visszakanyarodott a szinkroniához. Úgy látta, hogy „következésképpen rövid *i*-vel jelentkezik ez az igen gyakori típus ott, ahol „az *i* rövidülése kivételesen ritka.” /vö. i. h./ A Sárréten pedig — lásd a fenti adatokat — „az *i* rövidülése kivételesen ritka.” /Ide vonatkozóan lásd még: ZILAH: MNy. LXXIX, 215—6/. Szinkronon létezésük, tömeges előfordulásuk különböző adottságú nyelvjárasterületeken tény, célszerű besorolásuknak egyik jó példája FEKETE PÉTER feldolgozása /vö. Nyr. 107: 188/.

3.4. Hová célszerű besorolnunk az *e/ë*: *i* megfelelés adatait? Az *e/ë*: *i* megfelelés /vö. *cinigém*, *girizd*, *tengiri*, *ugyi* stb./ adattárát két toldalék /vö. *gyermekik ~ gyermekik*; *észéd-i* stb./ nyelvjárási *i-zése* úgy megnöveli, ahogy az *i* fonémáét az *ikes* /és iktelen/ igék felszólító mód *e*. sz. 3. sz. személyragjának *i-zése*: /*égyik*: *aggyik*/. A *gyermekik*-típus *i*-je csak palatális hangrendű morfémákhoz kapcsolódva fordul elő, az *-e* kérdőszócska palatális és veláris hangrendű szavakhoz egyformán *ë/e* ~ *i* alakban kapcsolódik /vö. *észéd-i*: *látod-il*/. Mindkét csoportban gyakori az *e/ë* ~ *i(i)* váltakozás /*gyermekik ~ gyermekik*: *észéd-e ~ észéd-i*: *látod-ë ~ látod-il*/. Mindkét toldalékbeli szembenállás adataira oda kell figyelni: gondosan meg kell vallatnunk az adatsorokat. Az összegezésben visszatérek az általánosítható tapasztalatokra.

Az *i-ző* nyelvjárási régiók, az *i-zés* gócai

4.1. Ha szemügyre vesszük irodalomjegyzékünket, feltűnik, hogy a helyi nyelvjárások *i-zésével* foglalkozó jelenségtanulmányok nem egyenletesen szóródnak, nagyok a különbségek egy-

egy terület lefedettségében /l. Békés, Doboz, Gérce, Hajdúhadház, Hosszúpályi, Kisújszállás, Martos, Mihályi, Püspökladány, Tiszaszőlős/. Igaz, ez a sor fontos, a mai határokon túli területek feldolgozásaival is kiegészül: Csík és Gyergyó, Fekete-Körös völgye, Nagyszalonta, Vashosszúfalu; Kárpátalja; Vajdaság, mégis azt mondhatjuk, hogy az *i-zés* ismert monografikus leírásaiból keveset tudhatunk meg a jelenség nyelvjárasterületenkénti, nyelvjárási régiókénti erősségéről, a fonéma gyakoriságáról. Hosszabbra nyújtható a sor, ha a nyelvjárási atlasz kutatópontjain felvett anyaggal kiegészítjük, vagy legalább hasznosítjuk IMRE SAMU monográfiájának a nyelvjárási *i-k* gyakoriságára vonatkozó megállapításait /vö. MMNyjR. 111—126/. /Nem a monográfia hibája, inkább csak a lehetőségeit jelzi, hogy a sárréti kilenc kutatópont közül csak kettőnek az *i-ző* anyagát dolgozta fel, igaz, Hosszúpályiét teljes egészében bemutatja; vagy az, hogy csak 109 lexéma adatait vizsgálja stb./ A helyi jelenségtanulmányokkal pedig az a gond, hogy általában csupán a *zárt i-zés* anyagát dolgozzák fel, a más megfelelésből, szembenállásból eredő többlettel nem foglalkoznak. IMRE munkája a vizsgált anyag áttekintésében, elemzésében precíz, mozgásterét a morféma kényszerűen leszűkített száma, valamint a kutatópontok száma határozta be erősen. A fentieket nézve azt mondhatjuk, hogy van néhány fontos régebbi és későbbi gyűjtésű adattárunk, hasznosítható elemzéseink, de nem annyi, amelyről azt mondhatnánk, hogy belőlük mindent megtudhatnánk ennek a ma már csak a nyelvjárást használók beszédében élő hangjelenségnek a természetrajzáról. Mindenesetre adattárunkra nézve állíthatjuk: a Sárrét több mint 50 nyelvjárásából — tehát lényegében minden sárréti településről — van több-kevesebb *i-ző* adatunk. Szűkebb ugyan a vizsgált régió területe a Tisza-Körös- vidéki régiónál, a mentett anyag azonban gazdagabb, elemzésre-vizsgálatra alkalmasabb.

4.2. FÜR ISTVÁN monográfiájának bevezetésében egyik céljának azt tette meg, hogy „lehetőleg pontos megjelölése azon községeknek vagy vidékeknek, ahol ezen *i-ző* változatok ma használatosak.” /vö. i. m. 5/. A rendelkezésére álló, hiányos merítésű anyagból arra a következtetésre jutott, hogy „A gyakoriság két góc körül csoportosul: az egyik Vas megye, a másik Biharmegye.” /vö. i. m. 100/. Sommásan ez igaz is, a későbbi, nagyobb anyagot elemző feldolgozások azonban ezt a képet — a magyar nyelvjárásokra nézve — bővítik, pontosítják /vö. IMRE, MMNyjR. 111-126; ugyanígy FODOR K.: MDial. 333, JUHÁSZ D. uo. 288/. /Történeti anyag vizsgálata után a két keleti gócot PAPP LÁSZLÓ már korábban kimutatta, vö. Pais-Eml. 71/. IMRE vizsgálatai megerősítették az északkeleti gócot /Szamos és Kraszna mente/, azt is, hogy a FÜRTől jelzett Vas megyei *i-zés* az észak-dunántúli erősen *i-ző* sávnak csupán egy kis szakasza /vö. i. m. 112/. Ami viszont a Sárrét-vidéket közelebből érinti, IMRE térképén jól látszik /vö. i. m. 120/, hogy hat kutatópont /Biharugra, Doboz, Dévaványa, Furta, Hosszúpályi, Szerep/ erősen *i-ző*, a térképről az is leolvasható, hogy egyes nyelvjárási régiókban erősen *i-ző* nyelvjárásokat szórványosan *i-ző* dialektusok vesznek körül /vö. Kárpátalján vagy a jugoszláviai magyar nyelvjárásokban, utóbbira nézve l. PENAVIN O.: Linguist. 9: 152—3/. A szomszédos nyelvjárásokban más érdekességek is kimutathatók. A sárréti részek szomszédságában fekvő érmelléki kisebb nyelvjáráscsoport: Kiskereki, Érolaszi, Bihardiószege *i-zését* /vö. PAPP L. MNy. V, 60—3/ az rokonítja az általunk is vizsgált Pocsaj, Esztár, Kismarja sárréti-érmelléki nyelvjáráscsoport *i-zésével*, hogy mindkét nyelvjáráscsoport erős *i-zése* nyílt *e-zéssel* társul, míg a nyugat-bihari Püspökladány—Sárrétudvari—Szerep nyelvjáráscsoport mindhárom helyi nyelvjárása *i-ző* és zárt *ē-ző*. Az *i-zés* nyelvjáráscsoportonkénti erősségének feltérképezése, részletezése az összegezés feladata lesz.

A nyelvjárási atlasz nyomán tudjuk, hogy a Sárrét a Tisza—Körös vidéki nyelvjárási régió erősen *i-ző* része — ezt igazolják a helyi nyelvjárási jelenségvizsgálatok is /vö. Püspökladányra nézve ZILAH: MNy. XCII, 341-51, Dobozra nézve Uő.: Linguist. 19: 125—43/, a részletekről azonban a helyi nyelvjárások *i-ző* anyagának feldolgozása után mondhatunk többet.

I. a. A sárréti kutatópontok jegyzéke

Ártánd /Á/, Bakonszeg /Bsz/, Báránd /Bá/, Berekböszörmény /Bbő/, Berettyóújfalú /Bú/, Biharnagybajom /Bnb/, Bihartorda /Btor/, Biharugra /Bug/, Bojt /Bo/, Bucsá /Bu/, Csökmő /Cső/, Darvas /Da/, Derecske /De/, Dévaványa /Dv/, Doboz /Do/, Esztár /Esz/, Földes /Fő/, Furta /Fu/, Füzesgyarmat /Fgy/, Gáborján /Gá/, Gyoma /Gyo/, Hosszúpályi /Hp/, Kaba /Ka/, Kismarja /Km/, Kis-Sárrét /K-S/, Komádi /Ko/, Konyár /Kony/, Körösladány /Kl/, Körösnagyharsány /Knh/, Körösszakál /Kszak/, Körösszegapáti /Ksza/, Köröstarcsa /Kt/, Magyarhomorog /Mhom/, Mezőpeterd /Mpet/, Monostorpályi /Mp/, Nagyrábé /Nr/, Nagy-Sárrét /N-S/, Nagyszalonta /Nsz/, Okány /O/, Pocsaj /Po/, Püspökladány /Pl/, Sarkad /Sa/, Sárrét /Sá/, Sárrétudvari /Su/, Szeghalom /Szegh/, Szerep /Sze/, Tépe /Té/, Újszalonta /Úsz/, Vértés /Vér/, Vésztő /Vé/, Zsadány /Zsa/, Zsáka /Zsá/. A fenti települések lényegében a Sárréti tájszótár kutatópontjai. Két településsel a Pesty Frigyes helynévgyűjteményében található feljegyzések alapján egészítettem ki /Báránd, Kaba/. A Pestynek küldött jelentések azt igazolják, hogy ezek a községek a hajdani Sárréti járáshoz tartoztak. A két település 2003-ban fellelhető nyelvjárási nyelvi anyagát beszédfelvételek adataival egészítettem fel, frissítettem fel. Báránd és Kaba éppúgy szélső terület, mint Püspökladány, tény azonban, hogy ezeknek is volt rétségi határa, és sok adottságukkal /magyar anyanyelvű lakosság, református vallású többség stb./ szorosan kapcsolódtak a vidékhez.

A Bihar megyei /mai Hajdú-Bihar/ falvak, községek közül sokkal több tartozott a Sárréti járáshoz, mint a mai Békés megyeiak közül /vö. Békés megye Pesty Frigyes helynévgyűjteményében. Békéscsaba, 1983. Közzéteszi Jankovich B. Dénes; Bihar vármegye 1—11. Pesty Frigyes kéziratos helynévtárából 1864. Debrecen, 1996. Közzéteszi: Hoffmann István és Kis Tamás/. Településtörténeti vitába ezúttal sem kívánok belemenni, csupán jelzem, hogy a Békés megyei településeket — bár hagyományos életmódjuk, etnikai és vallási hovatartozásuk is lényegi azonosságot mutat — valójában a Berettyó és a Körösök sárrétjéhez való tartozásuk rokonította elsősorban. Békés, Dévaványa, Doboz, Gyoma, Köröstarcsa, Sarkad, míg a ma Biharban levő falvak közül Kismarja és Nagyharsány /ma Körösnagyharsány/ nem tartozott a Sárréti járásba, ugyanakkor része volt a ma hajdúsági Hajdúbágyos és Sámson (mai Hajdúsámson) /vö. Pesty i. m. I: 226; II: 474/. Látszik, hogy a sárréti szélső területek közigazgatási változtatások hatásától gyakran módosultak, kitolódtak.

Hajdan a Sárrét-vidéktől délkeletre eső Szentés környéke is természetes kapcsolatban volt sárréti településekkel. „Ez a táj földrajzilag és gazdaságilag szerves kapcsolatban volt a Sárrét vidékével, Öcsöd, Furta, Dévaványa, Szerep stb. településeivel...” Közlekedési kapcsolataik is voltak, „...a Kurcán és Körösön hajón Váradig is eljutottak.” /vö. Nyíri Antal, Szófejtések és nyelvtörténeti tanulmányok. Szeged, 2004. Vál. és szerk. Szabó József és Szűcs Judit/. A következők is logikusnak látszik. „Szentés őslakosságának és Sárrétnek a nyelve is azonos nyelvjárástípusba tartozott eredetileg. Ennek fő jellemzője az *i-zés* és az *ë-zés*.” /vö. uo. 219/. Ha ennél bonyolultabb volt is a kapcsolatok hatása, eredménye, bizonyos, hogy a hajdani kapcsolatok tényét be kell látnunk. Jóllehet, a szélső területekről sokféleképpen gondolkodhatunk — magam a mai romániai oldalon levő Érmellék-Hegyköz /a térképen: 3. Kalotaszegi csoport/ falvainak egy részét Sárrét-vidékinek gondolom, ahogy azt a legfrissebb térkép mutatja /vö. Magyar dialektológia. Bp., 2001. 5. sz. melléklet. Szerk. Kiss Jenő/ —, mégis úgy látom, hogy másképp kell beszél-nünk egy nagy kiterjedésű nyelvjárási régió és egy tájegység szélső területeiről.

50 településből hétben /Bo Bu Fő Kszak Mp Mpet Té/ csupán egy forrásból merítettem. Igaz, Bu-, Fő-, Mp-, Mpet-ről az egy-egy forrás is gazdag *i-ző* anyagot tartalmaz. A Sá jelzetű adatok között is vannak 2-3 *i-ző* morfémmal szereplő települések és olyan nagy adattárak is, mint Sinka István Harmincnyolc vadalma című novelláskötete vagy a bucsai és vésztői, nyelvjárási beszédből kigyújtható *i-ző* morfémmák. /Érdekes, hogy Szabó Pál prózájából sok jelentésbeli- és valódi tájszó került be a Sárréti tájszótár szócikkeibe, *i-ző* adat azonban alig akad. Ahogy ez természetes is, hiszen Szabó Pál prózája szépirodalom./

Az *i*-zéssel foglalkozó tanulmányok, összefoglaló munkák
/A *dőlt betűsek* sárréti feldolgozások/

1. ARANY JÁNOS: Az *é*-t *i*-re váltó nyelvjárásról. ÖM. X, 313—24.
2. BOLLA KÁLMÁN: A zárt *i*-zés esetei a gércei népnyelvben. Nyr. 84: 83—96.
3. DEME LÁSZLÓ: A magyar nyelvjárások néhány kérdése. NytudÉrt. 3. /Bp., 1953/
4. FEKETE PÉTER: Az *i*-zés esetei Tiszaszőlős nyelvjárásában. Nyr. 107: 182—90.
5. FÜR ISTVÁN: Az *i*-zés állapota a mai magyar nyelvjárásokban. Szeged, 1930.
6. HEGEDŰS ATTILA: A nyelvjárási hangtani jelenségek. In. MDial. 334—8. Osiris Kiadó, Bp., 2001. Szerk. Kiss Jenő
7. HORVÁTH KATALIN: A zárt *i*-zés jelenségéről a kárpátaljai magyar nyelvjárásokban. DialSzip. III, 262. Szombathely, 1998. Szerk. Szabó Géza, Molnár Zoltán
8. IMRE SAMU: Az *é* hangok állapota a felsőőri nép nyelvében. MNny. III, 115—29.
- A mai magyar nyelvjárások rendszere. Bp., 1971. /Hosszúpályi/
10. JÓNÁS FRIGYES: Vashosszúfalu nyelvének zárt *i*-zése Jánosfalva zárt *i*-zésének mérlegén. MNy. LXXVI, 356—61.
11. KÁROLYI MARGIT: Adalékok az *i*-zéshez Hajdúhadházról. Nyr. 112: 348—54.
12. KISS JENŐ: Az *i*-zés állapota a rábaközi Mihályiban. Nyr. 90: 76—80.
13. Magyar dialektológia. Osiris Kiadó. Bp., 2001. Szerk. Kiss Jenő
14. MÁRTON GYULA: Az *i*-zés állapota a Fekete-Körös völgyében. MNyj, X, 63—83.
- Adatok a zárt *i*-zés állapotához Csík és Gyergyó nyelvjárásában. MNyj. XV: 41—50.
16. MURÁDIN LÁSZLÓ: A zárt *i*-/i-*i*-zés erdélyi elterjedtsége. NyIrK. XXVIII, 33—54.
17. PAPP LÁSZLÓ: A hosszúpályi népnelv í és é hangjai. MNny. V, 23—39.
- Nyelvjárástörténet és nyelvi statisztika. Bp., 1963.
18. SULÁN BÉLA: Az *i*-zés kérdéséhez. MNny. V, 11—22.
- Szempontok az *i*-zés vizsgálatához. MNyj. I, 3—33.
20. SZABÓ GÉZA: Szempontok az *e*-zés vizsgálatához. NytudDolg. 5. Bp., 1971. Szerk. Hajdú Mihály
21. SZABÓ ISTVÁN: Az *i*-zés esetei a békési nép nyelvében. MNny. III, 275—304.
22. SZABÓ T. ATTILA: Az *i*-zés állapota a bábonyi népnyelvben. ErdMúz. XLVIII, 342—4.
23. SZATHMÁRI ISTVÁN: Három *i*-zõ nyelvjárás összehasonlítása. MNny. VI, 127—31.
- Az *i* hang állapota Kisújszállás nyelvjárásában; Pais-Eml. 472—9.
25. TEISZLER PÁL: A Nagykároly környéki nyelvjárás magánhangzó rendszere. Bukarest, 1973.
26. VÉGH JÓZSEF: A felső nyelvállású hosszú magánhangzók a békési nyelvjárásban. Debrecen, 1939.
- Sárréti népmesék és népi elbeszélések. Debrecen, 1943.
- A békési nyelvjárás. In. Békés néprajza. Békés, 1983. Szerk. Dankó Imre
29. ZILAHÍ LAJOS: A zárt *i*-zés esetei Püspökladány nyelvjárásában. NytudDolg. I. ELTE, 1970. Szerk. Hajdú Mihály
- A Sárrét-kutatás levéltári lehetőségeiről. Békési Élet. 1981/3, 315—22.
- Az *i*-zés állapota /bomlása/ a mai nyelvjárási beszédben /Püspökladány, Szerep/ Nyr. 110: 97—109.
- Nyelvjárástörténeti adatok a Sárrétről /A sárréti falvak XIX. század eleji *i*-zéséből: Doboz, Füzesgyarmat, Körösladány, Köröstarcsa, Vésztő/. MNy. LXXIX, 211—7.
- Dobozi nyelvjárási szövegek. MNyj. XXVIII-XXIX, 177—86.

- A hosszú magánhangzók állapota Doboz nyelvjárásában. *Linguistica* 19. Bp, 1996. Szerk. Balogh Lajos
- Az *i* fonéma gyakorisága a püspökladányi nyelvjárásban. *MNy.* XCII, 341—51.

A Sárreai tájszótárhoz feldolgozott források, nyelvjárási beszédfelvételek mutatója

A magyar nyelvjárások atlasza I—VI. Bp., 1968—76. Szerk. Deme László és Imre Samu	
Ártánd	Nyatl. /Kázmér Miklós/ /1951/
Bakonszeg	Végh József /1944/, Z. Horváth Piroska /1974/, Kálnási Árpád /1986/, Zilahi Lajos /1995/
Békés	Végh József /1939/, Szabó István /1940/, Varga Imre /1941/, Végh József /1944/, Durkó Antal /1953/, Márton László /1963/, P. Madar Ilona /1983/, Bencsik János /1983/, Márton László—Szilágyi Miklós /1983/
Berek- böszörmény	Jakab László /1982/, Zilahi Lajos /2001/
Berettyó- újfalú	Teleky József /1913—14/, Ecsedi István hagyatéka /1931—2/, Ökrös István /1934/, Dr. Sándor Mihályné /1963; 1982/, Zilahi Lajos /1996/
Biharnagy- bajom	/Végh József /1944/, Szűcs A. Mária /1971/, Kacska Zoltán /1992/, Zilahi Lajos /1994; 1996/
Bihartorda	Végh József /1944/
Biharugra	Szabó Pál /1931; 1943; 1955/, Vigh Zoltán /1933/, Nyatl. /Keresztes Kálmán; Kálmán Béla/ /1953/, Tarr Ilona /1975/, L. Sinkó Rozália /1987/
Bojt	Garaguly Gyula /1933/
Bucsa	Riegel Zoltán /1909/
Csökmő	Végh József /1944/, Pintye József /1954/
Darvas	Végh József /1944/, Gara Judit /1986/, Zilahi Lajos /1995/
Derecske	Varga Lajos /1941/, Végh József /1944/
Dévaványa	Vad Ferenc /1933/, Végh József /1944/, Nyatl. /Keresztes Kálmán; Kálmán Béla/ /1953/, Szabó Mátyás /1953/, Bereczki Imre /1950; 1952; 1974; 1977; 1983/
Doboz	Gunda Béla /1935/, Nyatl. /Végh József; Kálmán Béla/ /1956/, Szabó Géza /1971/, Oláh Andor /1982/, Rácz Sándor /1988/, Zilahi Lajos /1989; 1996/
Esztár	Zsúpos Zoltán /1987/, Zilahi Lajos /1996/
Földes	Kemecsei Antal /1922/
Furta	Végh József /1944/, Nyatl. /Végh József; Kálmán Béla/ /1953; 1955/, Sebestyén Árpád /1958/, Dankó Imre /1982/, Kálnási Árpád /1986/, Zilahi Lajos /1996/
Füzesgyarmat	Végh József /1944/, Molnár Ambrus /1974/, L. Sinkó Rozália /1988/, Borbíró Lajos /1991; 1992/, Zilahi Lajos /1996/
Gáborján	Nyatl. /Végh József/ /1953/, Zilahi Lajos /1996/
Gyoma	Hévvízi Sándor /1977/, Novák László /1977/
Hosszúpályi	Papp László /1942/, Nyatl. /Lőrincze Lajos, Végh József / /1950; 1956/, Bessenyei Lajos /1953/
Kismarja	Varga Gyula /1963; 1991/, Zilahi Lajos /1996/
Kornádi	Végh József /1944/, Molnár Balázs /1951; 1960/, Petrányi Gyuláné /1960/, Barátosi Lajos /1968/, Zilahi Lajos /1996/
Konyár	Ecsedi István /1931—2/, Szilágyi Róza /1943; 1951/, Végh József /1944/, Bakó Elemér /1947/, Molnár Gyula /1968; 1969; 1976/
Körös-ladány	Szatmári Gábor /1971/, Nagy József /1975/, Barna Brigitta /1994/, Bíró Ferenc /1999/
Körös-nagy- harsány	Végh József /1944/, L. Sinkó Rozália /1988/, Zilahi Lajos /2001/

Körösszakál	Végh József /1944/, Tarsoly László /1986/
Köröstarcsa	Nyatl. /Imre Samu/ /1954/, Zilahi Lajos /2004/
Magyarhormorog	Tarsoly József /1941/, Végh József /1944/, Zilahi Lajos /1991/
Mezőpeterd	Nagy Jenő /1939/
Monostorpályi	Eszik Mihály /1938/, Bessenyei Lajos /1953/
Nagyrábé	Kiss István /1941/, Végh József /1944/, Zilahi Lajos /1995/
Nagyszalonta	Viski Károly /1913/
Okány	Nyatl. /Végh József/ /1953/, Házi Albert /1993/
Pocsaj	Nádasi Béla /1941/, Bakó Elemér /1941/, Zilahi Lajos /1992/
Püspökladány	Végh József /1947/, Rettegi Istvánné /1959/, Zilahi Lajos /1970/, Hegedűs István /1971/, Eszenyi—Domokos—Rácz—Tarsoly /1974/, Kecskés Gyula /1974/, Zilahi Lajos /1996/
Sarkad	Komlósi Sándor /1940/, Zilahi Lajos /2000/
Sárrét	Györffy István /1921; 1928/, Bessenyei Béla /1923/, Ecsedi István /1931—2/, Fehér Lajos /1935/, Fehér Gyula /1936/, Kovács Gyula /1938/, Csávás István /1941; 1989/, Kacska Zoltán /1969/, Eszenyi—Domokos—Rácz—Tarsoly /1974/, Szűcs Sándor /é. n.; 1977/, Dankó Imre /1982/, P. Madar Ilona /1982/
Sárrétudvari	Zagyva Imre /1931; 1934/, Végh József /1944/, Nagy Gyula /1964/, P. Madar Ilona /1965; 1967/, Molnár László /1966; 1968/, Zilahi Lajos /1987; 2001/, Lovasi Dénes /1998/
Szeghalom	Végh József /1944/, Szabó Mátyás /1953/, Koncz Sándorné /1985/, Molnár Ambrus /1985/, Pallaghy Szilvia /1988/, Szarka Sándorné—Nagyné Hajdú Erzsébet /1991/, Zilahi Lajos /1996/
Szerep	Rácz Béla /1910/, Végh József /1944/, Nyatl. /Kázmér Miklós; Lőrincze Lajos/ /1950/, Zilahi Lajos /1983/
Tépe	Végh József /1944/
Újszalonta	Zilahi Lajos /2000/
Vértes	Végh József /1944; 1947/
Véztő	Riegel Zoltán /1909/, Kapás Géza /1934/, Végh József /1944/, Gryneaus Tamás /1950; 1965/, Kiss Attila—Tóth Mária /1987/, Zilahi Lajos /2001/
Zsadány	K. Nagy Lajos /1959; 1960; 1961/, Dér Endre /1984/
Zsáka	Végh József /1944/, Jakab László /1986/, Zilahi Lajos /1996/

Munkám forrása nagyobb részt a Sárréti tájszótár forrásanyaga. Itt most csak a tájszótár forrásjegyzékében nem szereplő, tehát később feldolgozott anyagok és később készített nyelvjárási beszédfelvételek jegyzékét adom meg. Ott kevés, rövid terjedelmű forrásban nincs í-ző adat, ezért a közel 230 forrás felsorolását nem tartom indokoltnak.

BÁRÁND

Barna Gábor: Adatok Báránd népköltészetéhez. In. Báránd története és néprajza. Báránd, 1985. Szerk. Balassa Iván

Nyelvjárási beszédfelvétel Juhos Imrével és Szőnyi Alberttel. Báránd, 2005. /Zilahi Lajos/

BIHARNAGYBAJOM

Nyelvjárási beszédfelvétel Mile Lajossal. Orosháza, 2005. /Zilahi Lajos/

BIHARUGRA

Zilahi Lajos /Bertalan Ágnessel/: Helyzetkép a biharugrai tájszavak állapotáról. Nyr. 128: 166—79.

Nyelvjárási beszédfelvétel Rácz Imrével és Rózsa Dezsővel. Biharugra, 2004. /Zilahi Lajos/

CSÖKMŐ

Nyelvjárási beszédfelvétel Tóth Gyulával. Csökmő, 2006. /Zilahi Lajos/

DÉVAVÁNYA

Nyelvjárási beszédfelvétel a Bereczki Imre Emlékházban, Dévaványa, 2007. /Zilahi Lajos/

DERECSKE

Lévai Béla: Derecske helynevei. In. Derecske története és néprajza. Debrecen, 1998. Szerk. Gazdag István

Nyelvjárási beszédfelvétel Arany Imrénével és Kovács Jánosnéval. Derecske, 2005. /Zilahi Lajos/

KABA

Szabó Géza: MNyj. II, 159—162.

Papp Józsefné: Kabai tájszavak. Kaba. 1997. kézirat.

KOMÁDI

Hegedűs Lajos: Nyelvjárási beszédfelvételek. MNyj. I, 205—10.

KONYÁR

Szilágyi Róza: Nyelvjárási szövegek Konyárról. MNyj. I, 258—68.

Nyelvjárási beszédfelvétel. Konyár, 2007 november /Zilahi Lajos/

KÖRÖSSZAKÁL

Nyelvjárási beszédfelvétel a görögkeleti parókián. Körösszakál, 2006. /Zilahi Lajos/

KÖRÖSTARCSA

Banner János: Tarcsai halászhok közt. Békéscsaba, 1923.

Nyelvjárási beszédfelvétel az Idősek Klubjában. 2005. /Zilahi Lajos/

SARKAD

Nyelvjárási beszédfelvétel Dobi Istvánnal. Sarkad, 2004. /Zilahi Lajos/

VÉRTES

Siteri Róbert: „Az Isten úgy teremtette...” /Történetek Hajzer János vértesi táltosról/. A Bihari Múzeum Évkönyve VIII—IX. 113—38. Berettyóújfalu, 2001. Szerk. Dr. Módy György és Kállai Irén

ZSÁKA

Cs. Szabó István: Adatok a zsákai juhászatról. A Bihari Múzeum Évkönyve VIII—IX. 21—36. Berettyóújfalu, 2001. Szerk. Dr. Módy György és Kállai Irén

I/b. Sárrét vidéki történeti forrásjegyzék

Békés	Hajdú Mihály /18.—19. sz./, Somlyai Gábor /1894/
Békés megye	Implom József /18.—19. sz./, Zilahi Lajos /18.—19. sz./
Berettyóújfalu	Sándor Mihályné /1851—78/
Biharnagybajom	Bertalan Szilágyi János /1827/
Doboz	Protocollumok /1822—1848/ ¹ , Fekete Sándorné /szül. 1888/, Békési Istvánné /szül. 1895/. Mindkettő magnetofonos beszédfelvétel anyaga (Zilahi Lajos)
Füzesgyarmat	Protocollumok /1800—1819/, Molnár Ambrus /1799/, Gacsári István /1838/
Kismarja	Varga Gyula /1731—33/
Körösudány	Protocollumok /1822—1846/, Bíró Ferenc /18.—19. század/
Körösnagyharsány	Csomor János /1873/
Köröstarcsa	Protocollumok /1825—44/
Nagyrábé	Molnár Ambrus /19. sz. eleje/
Nagyszalonta	Arany János: Az é-t í-re váltó tájszólásról. ÖM. XI, 556—64. /Az 1850-es évekből./
Sárrét	N. N. /18. sz./, Protocollumok /1768—1848/, Szilágyi Miklós /1812/, Pesty Frigyes/1864/, Osváth Pál /1875/, K. Nagy Sándor /1885/
Szeghalom	Molnár Ambrus /18.—19. sz./
Vésztő	Protocollumok /18. sz. vége—19. sz. eleje/

A Békés megyei Levéltárban lévő protocollumok í-ző adatait Zilahi Lajos gyűjtötte ki.

Monográfiám *a szinkrón sárréti í-zés* feldolgozását vállalja. Jelenleg történetinek minősíthető adatból kevés áll rendelkezésemre, adataimmal ezért nem igazolni, csupán szemléltetni akarok. Arra szeretnék rámutatni: a mai *í-ző* lexémák egy kisebb csoportjának van 150–200 évvel korábbi előzménye. Fontosságukat az mutatja, hogy a kevés adat sokféle mai *í-ző* helyzet előzménye. Az is lényeges, hogy szerény nyelvtörténeti adattáram különböző sárréti települések adataiból állt össze. Az adattárral nem szeretnék sokat markolni, csupán jelzem vele: az anyag levéltári kutatásokkal tovább bővíthető. Az *í-zés* 18–19. századi sárréti meglétének szemléltetésére így is alkalmas.

Az a célom, hogy beláthatóvá tegyem: adataink vannak arra nézve, hogy a mai, gazdag nyelvi adattal szemléltethető sárréti nyelvjárási *í-zés* nem előzmények nélkül való. A diakroniához kapcsolható másfél, két évszázaddal korábbi adatok nem a jelenség kialakulását, hanem évszázados kontinuitását bizonyítják. Hasznosítjuk tehát a rendelkezésünkre álló feltárt eredményeket: de nem azt mondjuk, hogy példánk a XVI. század előtti *é-k* zártabbá válásának adatai, hanem azt, hogy a *ritek*, *szívanó*; *vígáj* stb. mai nyelvjárási *í-ző* adatnak van 18–19. századi *ritek*, *szívanó*; *vígáj* előzménye. A helyi történeti adatok felmutatásával szinkrón teremtünk a nyelvjárástörténet tételeivel. A diakroniában igaz, hogy a legerősebben *í-ző* nyelvjárások az északkeleti területen voltak /BENKŐ, Nyjtört. 89; PAPP L. NyjtörtStat.), a mai keleti góc pedig Hajdú-Bihar, Szolnok és Békés megye /vö. IMRE, MMNyjR. 112, hasonlóan MURÁDIN: NyIrK. XXVIII, 35/.

Mára tisztázódott a történeti szóanyag kezelhetőségének és kezelésének minden lényeges részlete. DEME LÁSZLÓ az 1950-es évek elején még csak felvetette, hogy „Feltétlenül szemben állnak-e a szinkronikus és diakronikus vizsgálat követelményei és lehetőségei egymással? Nincsen-e olyan módszer, amely a kettőt egyesíthetné?” /vö. NyjKérd. 30/.

Azóta többen válaszoltak rá, a válaszok a helyi nyelvjárások történeti kérdéseit kutatóknak igazán fontosak. Arra a kérdésre, hogy lehet-e diakronikusan megközelíteni a nyelvjárási problematikát, igen a válasz. Méghozzá úgy, hogy „a szinkrón nyelvjárási állapotot saját előzményeihez viszonyítom, abból bontom ki...” /vö. BENKŐ: VEABÉrt. II, 21/. Ha tehát van megfelelő mennyiségű bizonyító értékű anyagunk, lehet írni helyi nyelvjárástörténetet. Kiszűrhetjük a korábbi hibát azzal, ha „nem általános nyelvtörténetre építünk, hanem csupán annak a helyi nyelvjárásnak a történetére...” /vö. BENKŐ: uo. 20/. Megfelelő mennyiségű helyi nyelvtörténeti anyag birtokában lehet vállalkozni arra, hogy az általános magyar nyelvjárástörténet tételeit helyi történeti adatokkal értelmezzük, kiegészítsük. Tévként volt az a próbálkozás, amely a nyelvtörténettől feltárt, de lokálisan oda nem kötődő forrásainak *í-ző* adataival próbálta meg egy helyi nyelvjárási *í-zésének* történetét felvázolni. Ma már elfogadott tétel, hogy adott „nyelvtörténeti adatok nem, vagy nem szükségszerűen a püspökladányi szóalak előzményei voltak.” /vö. BÁRCZI: doktori értekezés bírálatából/. Több feldolgozási kísérlet választotta ezt az utat, próbálkozott ilyen megoldással, de a fentiek ismeretében világos, hogy a módszer és a végeredmény is korlátozott értékű. Az utóbb készített *í-zéssel* foglalkozó tanulmányok szakítottak ezzel a gyakorlattal, hasznos szinkrón anyaggal dolgozó munkák születtek. A próbálkozások arra jók voltak, hogy igazolják: egyik út jó, a másik nem járható.

„A történeti tájszógyűjtés is éppúgy feladata a nyelvjáráskutatásnak, mint a mai.” /vö. BENKŐ: VEABÉrt. II, 179/. Ehhez könnyebb történeti anyagot találni: a levéltárakban 18. század végi, a 19. sz. elejéről való anyag van bőven, kevesebb, de hangtani vizsgálatokra alkalmas nyelvjárási anyag is /vö. ZILÁHI: BÉ. 81/3: 315–22; MNy. LXXIX, 211–7/. Ha csak a közvetlen Sárretről nézzük is, láthatjuk, többen közöltek szótani, hangtani, így az *í-zés* vizsgálatához is alkalmas nyelvjárástörténeti anyagot /vö. HAJDÚ MIHÁLY békési

anyagából: *Bíkis, Malomvíg, Színási* /szn/, BÍRÓ FERENC Körösladányból: *siskás, tikosok; mihesi fordulóba, veteminyess Kertye*, Molnár Ambrus nagyrabéi anyagában: *3 nyilas, vigábra; idesmálét, Szína termő*, Kecskés Gyula Püspökladányból: *kinszerítés nélkül, Gyikines Köz* stb./.. Értékes, bár nem nagy számú történeti szóanyag fekszik Pesty Frigyes 1864-es Békés és Bihar megyei gyűjtésében /vö. Csökmő: *pircsi* ‘vámospércsi’, *sziknád szik*, Darvas: *szik kotyványok; Sárréte szélén, Csiffi pusztán* ‘cséfi’, Biharugra, Körösnagyharsány: *Szőrrétje~szőritje* stb./..

Szigorúan az *i-zés* történeti adatait nézve azt mondhatjuk: gazdag anyagra számíthatunk a földrajzi nevek történeti adatainak vizsgálatából is. Magam ugyan — mint fentebb hangsúlyoztam — csupán szemléltetni akartam a mai sárréti *i-zés* 18—19. századi előzményeit, meggyőződésem, hogy a viszonylag kevés levéltári anyag ellenére, nagyobb terület, például egy tájegység történeti *i-zésével* foglalkozó jelenségmonográfiájához megfelelő mennyiségű adatot össze lehet gyűjteni. Persze, több évi kemény munkával. /Gyűjtéseim és vizsgálataim alapján elképzelhetetlennek tartom, hogy *az olyan, ma erősen i-ző helyzetekben*, mint amilyen a Sárréten az ikes és iktelen igék jelen idő e. sz. 3. sz. felszólító módjában általános általánosan *i-ző* toldalék /vö. *égyik, fojjik; mēnyik, várjik* stb./, ha ma kevés történeti adatunk van is rá, 2—300 évvel ezelőtt ezen a vidéken ne *i-zve* hangzott volna. Kevés bizonyító értékű adat erejét is el kell fogadnunk, különösen, ha az adatok megfelelő szóródását találjuk a területen./

A tényt viszont rögzítenünk kell: az *i-zésnek* helyi nyelvjárásonként ma is többkevesebb történeti adatát ismerjük a Sárrétről.

Tanulmányosak és gyakran nehezen felismerhetők a határnevekben előforduló *i-ző* ~ *i-ző* köznevek és tulajdonnevek. Az *ér* földrajzi köznév az alábbi határnevekben adatolható: *Bikeri* ~ *Bik ér* /Vésztő/, *Csiker* ~ *Csik ér* ~ *Csikeriben* /Füzesgyarmat/, 1821: *Kis Gats Ere* ~ *Nagy Gats Ere* ~ *Nagyácsér* /Biharnagybajom/, *Gyigyeri* /Püspökladány/, *Kipéri* /Püspökladány/. Az *ér* köznévnek határnevekben a Sárrét egy kis körzetéből a 19. század elejéről több alakváltozatát */ér ~ ere ~ eri ~ éri/* megtaláljuk. A *Csik ér* alakváltozataiban */Csiker ~ Csik-ér ~ Csikeriben/* az előtag hosszú és rövid *i-s* formában is előbukkan. /A kézírásos anyagok eme problémájára több helyen is utalok./

A *halháj*-nak az ÚMTsz. *halhi* ~ *halhi* változatát szótározza a Sárrétről. Szűcs Sándor /Régi magyar vízi világ 182/ *halhi* ~ *halhi* ~ *halhij* változatot jegyzett fel, egy Konyáron készített kéziratos feldolgozásban pedig a *halháj* egy fontos mellékjelentését találjuk: a *bú z a k e r e s z t e t* „kilences kiviibe” v. *halhiba* rakják. Ugyanígy nehezen felismerhető más határnevekben a *rév* vagy a *rét* utótag /*Rizug* ‘Révzug’ /Püspökladány/, *Szőritje* /Biharugra, Körösnagyharsány/. Ha tehát az *i ~ i* időtartamának a lejegyzésében pontatlanok is a kéziratos anyagok, az bizonyos, az *i ~ i-zés* tényét biztosra vehetjük. Sajnálatos, hogy a nyelvi szempontból is hasznosítható megyei földrajzi nevek sok év óta felgyűjtve, de kiadatlanul várnak sorsukra. Vallomásukból is igazolva láthatjuk, hogy a Sárrét 19. század eleji „nyelvjárásai *i-ző* nyelvjárások voltak. Ennek megvannak a nyomai a korabeli történeti anyagokban” /vö. HAJDÚ MIHÁLY: NyelvtNéprVonz. 451—4, Békés/, folytatása pedig a terület mai nyelvjárásaiban. /vö. ZILÁHI: MNy. LXXIX: 217/, vagyis erre megy vissza, hogy a Sárrét ma is a Tisza-Körös vidéki nyelvjárási régió erősen *i-ző* része /vö. JUHÁSZ DEZSŐ: MDial. 288/.

Hangsúlyos helyzetben

bíjog /Nsz/, *bíka* /Nsz/, *Bikás* /Pl/, *bíke* /Nsz/, *Bíkis* /Bé/, *Bíkisi* /Bé/, *Bíkisi út* /Kl/, *bíkó* /Nsz/, *bilyogozás* /Kml/, *bíre~birek* /Kl Nsz Sál/, *Bires* /Bé Do/, *cíl* /Nsz/, *Csács eri* /Kl/, *Csiffi pusztán* /Sál/, *Csiffi puszta* /Fgy/, *csíp* /Nsz/, *csíplisirül* /Szegh/, *fík* /Nsz/, *fíl* /Pl/, *fíny* /Nsz/, *fínyésre* /Pl/, *fírhé mentem* /Do/, *fírje* /Do Kt Sál/, *físzek* /Nsz/, *gídelget* 'dédelget' /Nsz/, *gyékény szedést* /Nr/, *Gyikínyes Ér* /Pl/, *gyikínnyel* /Bnb Nsz/, *hij* /Nsz/, *ides* /Vél/, *idesmálét* /Nr/, *íg* /Nsz/, *íltünk* /Do Nsz/, *íp* /Nsz/, *ípítettük* /Do/, *íptűkzésén* /Do/, *íppen* /Nsz/, *ír* /Nsz/, *írte* /Do/, *íte* /Nsz/, *kík* /Nsz/, *Kiki* /Kéki/ /Bé/, *kím* /Nsz/, *kín* 'kén' /Nsz/, *kínszerít* /Nsz/, *kíntelenített* /Kl/, *kíny* /Nsz/, *kínyeső* /Nsz/, *kíp* /Nsz/, *kírt* /Do Fgy Nsz/, *kisedelem* /Nsz/, *kísik* /Nsz/, *kiső* ~ *kiső* /Fgy Nsz Sál/, *kisz* /Nsz/, *kiszácsd* /Fgy/, *kísztetett* /Sál/, *kítelkedni* /Nsz/, *kítes* /Nsz/, *kíve* /Nsz Pl/, *lík* /Nsz/, *líp* /Nsz/, *liszen* /Nsz/, *mígy* /Nsz/, *Míhes* /Kl/, *Míhes-domb* /Kl/, *míhesi* /Kl/, *míj* /Nsz/, *míjebb* /Kl/, *mín* /Nsz/, *Miszár* /Kl/, *miszáros* /Nsz/, *Miszáros* /szn/ /Bé Fgy Kl Sál/, *nígy* /Nsz/, *níhány* /Nsz/, *níma* /Do Nsz/, *nímej* /Nsz/, *Nimeti Ronának* /Vél/, *níp* /Do Nsz Pl/, *níz* /Nsz Pl/, *nízísitül* /Pl/, *nízve* /Kl/, *píntek* /Nsz/, *pinz písz* /Do Fgy Kl Kt Nsz/, *pírcsi* 'vámospércsi' /Sál/, *Rígen~rígén* /Do Kl Kt Nsz/, *rígi* /Kl Kt/, *Ríhalom~Rí-halom* <Révhalom> /Kl Pl/, *rím* /Nsz/, *rípa* /Nsz/, *rís* /Nsz/, *rísz* /Kl Nsz/, *rít* /Nsz Pl/, *ri/v* /Nsz/, *szígyen* /Nsz/, *szíkek* /Kl/, *Szíkes* /Bnb/, *Szík nádrt* /hn/ /Nsz Sál/, *szílin* /Nsz Pl/, *szína* /Nsz/, *szína termő* /Nr/, *Színási* /Bé/, *szíp* /Do Nsz Pl/, *tíb-láb* /Nsz/, *tíged* /Nsz/, *típ* /Nsz/, *tíszén* /Nsz/, *títova* /Nsz/, *víg* /fn/ /Nsz/, *Víg* /Bé/, *Víg Éren~Vég érne* /Kl/, *víge-hossza* /Bé/, *vígett* /Kt/, *vígibe* /Kt/, *vígig* /Pl/, *vigin* /Bé Do/, *vigrendelete* /Kt/, *vika* /Kl Nsz/, *Vikás* /Bé/, *vikony* /Nsz/, *Vikony érsziget* /Pl/, *víl* /Nsz/, *vín* /Do Nsz/, *Vín kertbeli* /Kt/, *Vircsének* /szn/ /Bnb/, *vir* /Nsz/, *vis* /Nsz/, *vít* /Nsz/.

Hangsúlytalan helyzetben

acíz /Nsz/, *Berinyi* /szn/ /Vél/, *Bíkis* /Bé/, *Bíkisi* /szn/ /Bé/, *Bíkisi út* /Kl/, *Borbi* /szn/ /Bé/~Borbily /szn/ /Kl/, *csíplisirül* /Szegh/, *derík* /Nsz/, *derikaj* /Kt/, *ebíd* /Nsz/, *egísszen* /Vél/, *egyib* /Nr/, *élbeszilgettünk* /Do/, *elíg* /Do/, *elírém-é* /Do/, *elkíbzelní* /Do/, *elpotsikolta* /Fgy Kt/, *emlíkmű* /Kl/, *emlíkszék* /Do/, *enyimet* /Kt/~enyim /Nsz/, *Erszíngyártó* /Bé/, *Fásvigesi iskola* /Kl/, *fazík* /Nsz/, *Fehér-kocsmá* /Kl/, *Fejír* /Bé/, *felesígível* /Do Sál/, *fürisz* /Vél/, *gőzekível* /Do/, *gyikínnyel* /Bnb/, *harmad ívi* /Vél/, *határrisz* /Kl/, *házasílete* /Do/, *ibrettem fél* /Bu/, *lnem* /irt rá /Do/, *Károj deriki* /Kl/, *Károji derik* /Szegh/, *kastíj* /Do Kl/, *kastíj lakás* /Do/, *Kemíny halom* /hn/ /Pl/, *kenyír* /Kl/ ~ *kenyír* /Nsz/, *kieligitteni* /Vél/, *Kisrít* /hn/ /Kl/, *Körtíjes*, *körtíjesi* /Kl/, *kössíg* /Pl/, *kössíkháza* /Kl/, *kötő fíket* /Do/, *legínyek* /Kml/, *lémiszárojják* /Do/, *Makvíg* /hn/ /Bé/, *máskípp* /Do/, *mégildégéltünk* /Do/, *mégílhettünk* /Do/, *írém még* /Do/, *mégírkézett* /Pl/, *Nagyrit* /hn/ /Kl Knh/, *Nagyszík* /hn/ /Knh/, *negyed rísze* /Do Kt/, *ötvennigybe* /Do/, *panaszkippen* /Sál/, *potsíklás* /Kt/, *remíny* /Nsz/, *Sárrít-halom* /Kl/, *Semlyini* /szn/ /Bé/, *sütemint* /Do/, *szekríny* /Kml/, *szerínt* 'szerény' /Nsz/, *Szilvarizug* /hn/ /Kl/, *szomszídok* /Do/, *tányír* /Do/, *tengelyvígszeg* /Kml/, *tenyíszett* /Kl/, *tessík* /Do/, *tesvírék* /Do/, *Törvínysszéken* /Vél/, *vendíglő* /Kl/, *vetemínyess kertye* /Kl/, *la hangya* /zsombika /Sál/.

Í-zés toldalékok előtt relatív szóvégen /é>í~i/

Bakterit /Sál/, *béríbe* /Sá Vél/, *bötsíre* <nézve> /Sál/, *bőriben* 'életében' /Vél/, *bőrit* /Sál/, *cselekedjítől* /Sál/, *csíplisirül* /Szegh/, *csüginél* <csüdjénél> /Sál/, *emlékezetire* /Sál/, *felesígível* /Do Sál/, *felíbe* /Sá Vél/, *fízetísire* /Sál/, *fölgyít~fögyít* /Sál/, *Gyalomvögyin* /Kl/, *gyerékít* /Do/, *gyermekítül* /Sál/, *hegyíre* 'sarkára' /Szegh/, *hetíbe* /Sál/, *hírvél* /Sá Vél/, *hitin* /Sá Vél/, *innepíre* /Sál/, *Ítéletíre* /Sál/, *jelentésíre* /Sál/, *kedviért* 'kedvéért' /Vél/, *kelletínél* /Sál/, *késít* /Sál/, *kezdítől* /Kl/, *kezíbe* /Pl Vél/, *köblit* /Sál/, *köztül* /Kl Vél/, *lépít* /Sál/, *mentíben* /Sál/, *nevíbe* /Sál/, *nízísitül* /Pl/, *Öttsít* /Sál/, *pénzibül* /Vél/, *rendíben* /Vél/, *részíre* /Sá Vél/, *Révíre* /Fgy/;

Sárrétiben /Kl/, sebivel /Sál/, szélin~szílin /Kl Pl Sál/, szemit /Vél/, szükit /Pl/, szükségire /Sál/, szűrihez /Km Sál/, szűrűjin /Km/; teremtésit /Sál/, testit /Nr/, Törvinyszéken /Vél/; véginn~vigin /Bé Fgy Kl Sál/, vesztegetésiért /Sál/, vetésiben /Kl/, völgyit 'furunkulus közepét' /Sál/.

Zárt i-zés szuffixumokban

-ék: *kaparík /Bu/, földjárulíkot Do/*

-ékeny: *feledikény /Do/*

-és: *élesítés /Bél/, fejis~fejís /Kl/, fizetése /Do/, Igis /hn/ /Fgy/, gabonakereskedése /Kl/, íptkézisén /Do/, halkereskedésbe /Sál/, megülhetísünk /Do/, nevededisetöl /Fgy/, nízísitül /Pl/, pízfizetés /Kl/, rendelése /Fgy/, születés /Sál/, temetisére /Vél/, ütísbül /Vél/, vetés /Kl/*

-lék: *ázalík /Sál/, fedélik~fedélik /Bnb Ko Sál/, kenőlik /Pl/, meddőlik /Su/, moslik~moslik /Mp O Pl/, szőrmelik /Nsz/ /vö. ZILAH: Kiss J.-Emlékkönyv 577—581/.*

-ség: *belsősigbe 'belterületre' /Do/, emberség /Nsz/, felesige~feleséginek /Kt/, helysigbül /Vél/, íjjeccsigtül /Pl/, jó szívúsígbül /Kl/, mind összesíggel /Bél/, szegénysígre /Sál/, szükségire /Fgy/, vakmerősége /Kl/*

-/j/ék: *büntettessik /Vél/*

-/t/ék: *bekerítettik /Do/, elvittik /Do/, emelgettik /Pl/, fělvěttik /Do/, kérděsztik /Do/, mēgengettik /Do/, őrísztik /Do/*

-ért: *azír /Do/ ~ azírt /Fgy/, búzáír /Nsz/, földírt /Kl/, főggvijír /Do/, portájáír /Sál/, tejír /Do/*

-ként: *akkínt /Nsz/, öténkínt /Nsz/, százankínt /Nsz/.*

II.

A hosszú magánhangzók – köztük az í – gyakoriságát növelő megfelelések a sárréti nyelvjárásokban

A köznyelvi í: nyelvjárási í azonosság adatai

A köznyelvi i nyelvjárási í /megfelelés/ nyúlás példái

A magánhangzó nyúlás más adatai /e ~ ej : é/

Az í fonéma tájszavakban

Morfémák, melyeknek kevés í-ző adata van a Sárréten

A kny.-i *i*: nyj.-i *i* azonosság kimutatásának nehézségei vannak. A zárt *i*-zés minden írásos forrásból vizsgálható, hiszen a Sárre-vidéken nem probléma, ha a kéziratos /gévelt/ anyagok nem pontosan rögzítik a hosszú *i*-ket. Ha például egy sárre-i forrásban a *szina* adatot találjuk, bizonyosra vehetjük, hogy pontatlanul lejegyzett zárt *i*-zõ adattal van dolgunk. A kny.-i *i*: nyj.-i *i* azonosság bizonyítása nehezebb feladat, mert csak nyelvjárási beszédfelvételekből lejegyzett anyag lehet a bizonyítás alapja. Ha van írásos nyelvjárási feljegyzésünk — lehet ilyeneket találni —, akkor jobb helyzetben vagyunk, ezek vizsgálatából ugyanis bizonyító értékű anyagokat kaphatunk. A teljes *i*: *i* azonosság bemutatására hiányos anyaggal rendelkezünk. A nyelvjárási *i* vizsgálatok IMRE SAMU a nyelvjárási atlaszban összesen csak 19 kny. *i*: nyj. *i* megfelelést talált /vö. MMNyjR. 111/.

Az adatok összegyűjtéséhez nem használhattam a Sárre-i tájszótár teljes forrásanyagát, mert ahogy a bevezetésben szoltam róla, lexikográfiai munkához a magánhangzó időtartamát nem mindenütt pontosan feltűntető feldolgozások anyaga is hasznosítható, egy hangtani tanulmány azonban **nem fogadhatja el az *i*-t pontatlanul lejegyző forrást**. A köznyelvi *i*: nyelvjárási *i* azonosság igazolásához A magyar nyelvjárások atlaszának adatait, Végh József Sárre-i népmesék és népi elbeszélések című gyűjteményét, valamint a többségében magam készítette nyelvjárási beszédfelvételek lejegyzett szövegeit dolgoztam fel. /A beszédfelvételek egy része a Nyelvtudományi Intézetben archiválva van./ A kny.-i *i*: nyj.-i *i* azonosság püspökladányi adattárát egy korábbi tanulmányomban már közzétettem /vö. MNy. CII, 345/, ezeket is beépítettem az adattárba. A többi sárre-i helyi nyelvjárásban ezek a megfelelések megközelítően hasonló súlyúak. Hangsúlyozom, nem teljes az adattár, az adathiány miatt most ez a kép állt össze, de ez is gazdagabb, mint az eddig közzétett adattárakban.

Csak a nyelvjárásokban rendszeresen használt /aktív/ szavakat vettem számba: a *si*, *stílus*, *tartósít* 'befőz' stb. nincs az adatok között, ezek nem tartoznak a nyelvjárást beszélők mindennap használt szóanyagához. Felvettem viszont /másképpen: itt vettem számba/ az *-ít* képzős igei származékokat, ezek ugyanis mindig hosszú *i*-vel hangzanak /vö. *hígít*, *pérdít*, *telepít* stb./.

Az adatok kettőshangzós alakváltozatának jelölésétől részben eltekintettem /l. *irag*, *kígyu* ~ *kígyóu* stb./ hiszen a köznyelvi *i* nyelvjárási megőrzése a vizsgálat tárgya, ehhez pedig a kettőshangzók pontos jelölése nélkül is forrásértékű az adat. Ha egy adat van, és abban diftongus van, akkor a kettőshangzós alakváltozatot vettem fel.

A kny.-i *i*: nyj.-i *i* azonosság adatainak bemutatása az *i*-zéssel foglalkozó tanulmányokban ellentmondásos. Nem mondhatjuk ugyan, hogy az *i* fonéma gyakorisági értékeinek vizsgálatok nem érintik a szakemberek /vö. FEKETE P.: Nyr. 107: 388; GUTTMANN, Anyanyelv, dialektus, kétnyelvűség, oktatás. Szombathely, 2005. 74, 109; IMRE, MMNyjR. 111-2; KISS J.; MihTsz. 10; KÁROLYI M.: Nyr. CIV: 348; MÁRTON GY.: MNy. X: 66, 75, 77, 80; SZABÓ J., NkNyj. 41; VÁRKONYI, BűTsz. 10; ZILAHÉ: MNy. XCII, 344, Linguist. 19: 133/, de a jelenség nem megközelítően teljes adatsorát mutatják be, csupán példákat. A szemléltetés helyi tájszótárak esetében természetesen, hangtani feldolgozásokban azonban kevés. Néhány példával arra mutathatunk rá csupán, hogy a kny.-i *i*: nyj.-i *i* azonosságnak több adata is van a nyelvjárásban, vagy hogy „a dunántúli nyelvjárásokban az *ú*, *ü*, *i* helyén általában a megfelelő rövid hang áll” /vö. KISS J. i. m. 10; GUTTMANN i. m./, vagy részletesebben: „azok közé a jelenségek közé tartozik, amelyek életkortól, nemtől, foglalkozástól, beszédhelyzettől függetlenül jellemzőek a község lakóinak beszédére.” /vö. SZABÓ J. i. m. 41/. A kny.-i *i*: nyj.-i *i* azonosság vagy a kny.-i *i* > nyj.-i *i* megfelelés jól megkülönbözteti, egyéníti a sárre-i és dunántúli nyelvjárásokat, ezért úgy látom, részletesebben, teljesebb adattárral célszerű bemutatni a jelenséget. Az *i* gyakoriságának monografikus feldolgozásakor minél több adattal kell bemutatnunk az egyezést és/vagy

különbséget, hiszen egyik nyelvjárási régióban így, a másikban úgy mósosítják a fonéma gyakorisági értékeit.

Említettem: a tájszótárak oldaláról nézve természetes, hogy a nyelvjárás hangtani arculatának bemutatásakor csak néhány példával érintik a jelenséget /L. KISS J., VÁRKONYI I./, jelenségtanulmányokban azonban ez kevés. DEME LÁSZLÓ már több mint 50 éve írta, hogy probléma, ha egy tanulmányban „a köznyelvtől eltérő sajátságok felsorolása viszonylag teljes ugyan, a köznyelvvvel egyezőké azonban nem.” /vö. NyjKérd. 23/. A hivatkozott nyelvjárások egyik csoportjában az azonosság, a másik csoportjában pedig az eltérés fontos megkülönböztető jegy, ahogy arra IMRE is rámutatott /vö. i. m. 111/, ezért elhagyásuk vagy kirekesztésük „az *i*-zés vizsgálatából” helytelen /vö. KÁROLYI M. i. m. 348/.

Saját gyűjtésem sem teljes, kibővített forrásaimból ennyi adat került elő, adattáram így is jelzi, hogy a sárréti nyelvjárásokban az *i*-ket a köznyelvvvel teljes azonosságban találjuk. A hangsúlytalan helyzetbeli adatok közé felvettem az *-ít* képzős igéket is, mert hosszú *i*-s használatuk általános, szemben a dunántúli nyelvjárásokéival /vö. Büssü: *-ít* > *-it*, I. VÁRKONYI, i. m. 11, a Fekete-Körös völgyében ugyanígy, vö. MÁRTON: MNyj. X, 80/ másrészt, mert IMRE nyelvatlaszbeli adatokra hivatkozva azt írja: „Anyagomban az *i* — az *-ít* képzőt nem számítva — mindig hangsúlyos helyzetben fordul elő.” /vö. i. m. 111/, régióink sárréti részén azonban nem csak hangsúlyos helyzetben találkozunk vele /vö. *behitták*, *besegíték*, *bocskórszj*, *bóutives*, *bűrhíd*, *elbízta* /magát/, *emígy*, *említetté*, *famílija*, *felíratkozik*, *fuwardj* ~ *fuhardj*, *gyeréksírást* ~ *gyerékrívást*, *ipítetté* stb./ . A hangsúlytalan helyzetbeli adattár azt mutatja, hogy jöllehet, valóban sok *-ít* képzős adat gyűlt össze a forrásokból /bizonyítékul annak, hogy nyelvjárásainkban a képző mindig hosszú *i*-s/, az adatok másik fele azonban az *-ít* képzős származékoktól független hangsúlytalan helyzetbeli adat. Látható, hogy sem hangsúlyos, sem hangsúlytalan helyzetben nem 3—4 adatról van szó, ezért a dunántúli nyelvjárásokéval ellentétben markáns mutató a sárréti nyelvjárások megítélésében. Bár jóval kevesebb adat alapján mondta, mégis igaza van IMRE SAMUNAK: „Az *i* gyakorisága szempontjából nyelvjárásainkban ez a megfelelés szintén jelentős” /vö. i. m. 111/, s ott, ahol ilyen a helyzet, a nyelvjárás tipizálásához is fogódzót ad.

A köznyelvi *i* nyelvjárási *i* azonosság sárréti adattára

Hangsúlyos helyzetben

bibélődik /Ka Pl/, *bibic* /Pl Sál/, *birja* /Bé Bug Hp Su Té Vér/ ~ *birok* /Do Pl/, *bírkoszhat* /Bél/, *bíróutul* /Bé Do Kony O Té/, *Bíró* /szn/ /Pl/, *Bíró-gát* /hn/ /Pl/, *bíróság* /Pl Su Vé/, *bíztak* /Bá Bél/, *bízd érá* /Bél/, *címe* /Pl/, *címér* /Ka O Pl Sze/, *címère* /Bú Do/, *csík* 'vonal' /Pl/, *csíkot* 'csíkkal' /Bé Bu Bug Da Do Kony Pl Sál/, *csikászott* /Csö Fgy Ko N-S Sál/, *Csikász-porong* /hn/ /Pl/, *csikkast* /Da/, *csiknyalás* /Da/, *csinnyán* /Pl Zsál/, *csípni* /Bél/, *csípőüje* /Do Pl/, *csípős* /Bnb Do Pl/, *csírásttat* /Pl/, *csírázik* /Pl/, *díjmentés* /Pl/, *díszcserjék* /De/, *dízsés* /Pl/, *díszlípízsbe* /Pl/, *díszlővist* /Fgy/, *dívány* /O Pl/, *gríz* /Pl/, *grízés* /Pl/, *gyík* /Do Pl/, *gyíkolő* /Nsz/, *híd* /Bnb Bug Do Pl/, *Hídláb* /hn/ /Pl/, *hídlás* /Ka Km Pl Sze/, *híg* /Pl/, *hígít* /Pl/, *hígo* /Bél/, *híjja* 'hija' /De Do Hp Pl/, *híjják* /Bug De Esz Kony/, *hímélhámol* /Pl/, *hímestojás* /Pl/, *híméz* /Pl/, *hínár* /Bnb Fgy Pl Vé/, *hír* /Ko Pl/, *híradás* /Nsz/, *híre-hamva* /Pl/, *hírös* /Bug Nsz Pl/, *hírésztl* /Pl/, *hírharang* /Nsz/, *hírül sē* /Su/, *hítták* /Á Bé Bnb Bu Bú Csö Do Dv Fu Gá Hp Ko Kony Pl Su Sze Vér/, *hívat* /Bnb Do Su/, *hívatlan* /Ka Km Pl/, *hívogattak* /Bú Hp Pl/, *hívó* /Nsz Pl Po/, *hízelég* /Pl/, *hízik* /Pl Su Sze/, *hízót* /Bá De O Sze/, *hízótápot* /Pl/, *hízotkacs* /Pl/, *ígír* /Bug Csö De Ka Ko Pl Sze/, *ígíretét* /De Pl/, *így* /Bá Bsz Bug Btor Csö De Do Km Kony Ksza O Pl Su Sze Vér/, *ímmelámmal* /Pl/, *ín* /Do Fgy Ka/, *ínyunkre* /Dv Fu Hp Ksza Sze/, *írhát* /Bá Hp/, *írháját* /Pl/, *írjon* /De Do Dv Pl Sze/ ~ *írjik* /Fu Gá Hp Sze/, *írmagja* /Ka Ko Szegh/, *írgo* /fn/ /Dv Fu Hp Sze/, *írta* /Bnb Bu Sze/, *ítéletét* /Bé Pl/, *ívás* /Pl/, *ívik* /Pl/, *íze* /Do Dv Fu Hp Kony O Pl Sze/, *ízemnyi* /Vél/, *ízösen* /beszilt/ /Pl/, *ízetlen* /Pl/, *ízű* /Ka/, *kígyó* /Do Dv Fu Gá Hp Sze/, *Kígyós* /hn/ /De/, *kígyót-bikát*

/kiáltott/ /Pl/, *kimba* *vagót* /Nr/, *kímil* /Pl/, *kímületlen* /Pl/, *kínálgatta* /Sze/, *kinozza* /Do Pl/, *kínnyába* /Bé/, *kisírettel* /Da/, *kisírni* /Bé Bu Hp Kony Su/, *kisírójuknak* /De/, *kísírt* /Bu Pl/, *kíváncsi* /Bé Hp Pl/, *kívánnya* /Bé Bnb Btor Do Ko Kony Pl/, *kíváncsiskodik* /Pl/, *kívánság* /Bé Do Hp Pl/, *kívűl* /Do Pl/, *kívűl-belül* /Bnb Pl/, *kívűrről* /Fu Mhom Pl/, *licijum* /Pl/, *míg* /Bé Csö De Do Hp Ko O Pl Su Vér/, *nyílás* /Pl/, *nyíllal* /De Sze/, *nyílott* /Pl/, *nyír* ~ *nyírfa* /Pl/, *nyírákseprűvel* 'nyírágseprővel' /De/, *nyírfagajjat* /Vér/, *Nyírijék* /szem. n./ /Pl/, *Nyírság* /Bá Pl/, *rikat* /Pl/, *ritt* /Do Sál/, *ríva fakatt* /Pl/, *síkos* /Pl/, *síkra* /Csö Dv/, *sík víz* /Dv/, *símvasat* /Do/, *sínén* /Pl/, *sínylődik* /Pl/, *sípcsonton* /Pl/, *sípót* /Hp/, *sírás* /Knh/, *sírások* /Fu/, *sírba* /Bnb Fu Pl Vér/, *szí* 'szív' 1. /i/, 2. /fn/ /Do Sál/, *szíftelen* /Pl/, *szígyártó* /Pl/, *szíjj* /Da Pl Su/, *szíjostort* /Bé Su Sze/, *szímbe* /Pl/, *íveres* /szint /Kony/, *szín* 'nyitott oldalú állás; tároló' /Dv Gyo O Pl Vé/, *szína* 'szivna' /Bé Bú Szegh/, *színes* /Esz/ ~ *színés* /Fu Ko Pl Vé/, *színszína* /Dv/, *szívon* /Bnb/, *színű* /Do Dv Fu Gá Hp O Pl Sze/, *szítatni* 'szivatni' /Kt/, *szívbeteg* /Do/, *szíve* /Bé Bug Do Dv Nr Pl/, *szívem* /Bbő/, *szívem* /megszólításokban/ /Bnb Pl/, *lëgyën* /szíves /Bug/, *szívesen* /Pl/, *szívós* /Su/, *szívvel* /Csö/, *tífusz* /Pl/, *tímár* /Pl/, *tísszër* /Bá De Pl/, *tíz* /Bé De Do Hp Km O Pl Su/, *tízen* /Bnb/, *tízezër* /De/, *Víg ucca* /De/, *vígan* /Pl/, *vízfojás* /Zsál/, *vízhóujag* /Pl/, *vísszintes* /Hp/ ~ *vísszintës* /Pl/, *vívni* /Vér/, *vízállásos* /De Pl Sze/, *víz* /Bé Kony Vér/, *vízbe* /Bá Bnb Bug Csö De Do Hp Ka Kony Pl Po Su Vér/, *vízi* /Do/, *vízicibërét* /Nr/, *vízimalom* /Bnb Csö Fgy/, *vízműtelep* /Bá/, *vízóra* /Pl/, *zsir* /Bú O Pl Vér/, *zsíradik* /Pl/, *zsírnakvaló* /Pl/, *zsiros* /Bé Pl/, *Zsiros* /hn/ /Da De/, *zsiroskényir* /Su/, *zsiroszbodonho* /Vér/, *zsiroszbödön* /Pl/.

Hangsúlytalan helyzetben

aláírás /Pl/, *alakít* /Pl/, *alaminijum* /Pl/, *aluminiumkanál* /Su/, *álít* /De Pl/, *álítólag* /Do Pl Vér/, *hëjre van* /álítva /Hp/, *ámit* /Pl/, *aprit* /Pl Zsa/, *árvízveszëj* /De/, *átalakít* /Pl/, *áthíja* /Bug/, *barnít* /Kl/, *becsöditett* /Do Pl/, *behajították* /Ko/, *behítták* /Bú Su/, *bekerítették* /Do/, *beléaprit* /O/, *besegíték* /Bnb De/, *beszakított* /Bé/, *betakarítani* /Pl/, *bíkit* /Pl/, *biztosítást* /Bnb/, *biztosítva* /Bá/, *bocskorszíj* /Ka Sál/, *bóutíves* /Pl/, *borítik* /Bug Pl/, *bürhid* /Dv O N-S/, *csëndítés* /Bá Fu Ka Pl/, *drágít* /Pl/, *dűt-borít* /O/, *elbizza magát* /Ka/, *elhajítták* /Kony/, *elhasítani* /Do/, *élhívott* /Bnb/, *elítelve* /Nr/, *elkísírtém* /Vér/, *elkészítem* /Bé/, *elpusztítottam* /Bé/, *ëlpusztította magát* /Bug/, *elútasította* /Hp/, *elveszítyük* /Bug/, *emígy* /Su/, *említette* /Bnb Pl/, *építettek* /Kszak/, *eröüsitettek* /Bé/, *értésít* /Pl/, *familija* /Pl/, *Farkasördító* /hn/ /Pl/, *fëlíratkozik* /Pl/, *fëlszólít* /Pl/, *fëlterítette* /Dv/, *fël lett újítva* /Pl/, *fertöüetlenítöszër* /Pl/, *feszít* /Pl/, *fordítani* /Do Pl Su/, *fordítva* /Vér/, *fúvardíj* ~ *fuhardíj* /Pl/, *göngyölít* /Pl/, *görbítve* /O/, *gurította* /Bé Bug/, *gyerëksírást* /Bnb/, *gyógyításábúl* /Su Vér/, *gyógyított* /Pl Vér/, *hajint* /Bug/ ~ *hajítani* /Bé Csö Vér/, *hajlít* /Pl/, *hasít* /Pl/, *hasításra* /Vér/, *házasít* /Pl/, *írá se* /hederít /Bú/, *hejszinën* /Bnb Pl/, *hígít* /Pl/, *indítik* /Pl/, *ípítette* /Bú Do Ko Pl/, *ivóvízzel* /Fgy/, *javít* /Pl/, *jányszínű* /O Pl/, *jóízű* /Kony Pl/, *jókívánság* /Pl Sze/, *juszímbe* /Kony/, *kábítószër* /Pl/, *kártérítés* /Pl/, *kemínyító* /Pl/, *kerekiccsik* /Kony/, *kerít* /Bé/, *kerítés* /Esz Nr/, *kétszínű* /Pl/, *kiálítással* /Csö/, *kiírja* /Bu/, *kikísírem* /Do Vér/, *kikíteni* /Bé/, *kinyílt* /Bé Bug/, *kihírdették* /Bú Pl/, *kiszízsá* /Bug Hp Ka/, *kitelepítették* /Bug Do Kony/, *kiürít* /Bá Ka/, *konýt* /Bé O/, *kútvízzel* /Zsa/, *ladír* 'radír' /Pl/, *lakáscímëm* /Do/, *lapít* /Pl/, *lassít* /Pl/, *lazít* /Pl/, *legelödíjat* /Su/, *lendít* /Pl/, *magánkíüil* /Pl/, *maszíroz* /Pl/, *mëgbíz* /Pl Su/, *megcsípi* /Bug/, *meggyógyítani* /Vér/, *mëgnyílt* /Bé/, *mëgnyírt* /Bnb/, *megsímitják* /Vér/, *megsíjja* /Sál/, *megtíríteni* /Pu/, *megzsiroszták* /Bsz/, *mëkcsónkította* /Vér/, *mëkhí* /Gá Hp/ ~ *mëkhí* /Á Dv Fu Sze/, *mëkhosszabbít* /Pl/, *mëkszëlidítette* /Bnb Pl/, *mëktakarították* /Vér/, *mëktanítva* /Bé/, *merített* /Bug Pl/, *mezítelen* /Fu Pl/, *mezítláb* /Bnb Pl/, *mozdítani* /Bé Pl/, *napszíta* /Pl/, *nyerített* /Bé Pl Su/, *nyugdíj* /Do Pl/, *nyugdijas* /Bug Do/, *nyugdijhívatálnál* /Pl/, *nyugdijképes* /Su/, *nyuktalanította* /Pu/, *ordított* /Pl Su Vér/, *összegabajít* /Bug/, *összehíttá* /Kony Su/, *összehívatta* /Fgy Pl/, *papír* /Bá Bnb Kszak Pl/, *papiros* /Pl/, *pászította* /Sál/, *pusztította* /Ksza Pl/, *rá izz bízött* /Hp/, *rácsíbdës* /Do/, *repít* /Pl/, *rüsír* 'rühzsír, kenöcs' /Kony/, *sántít* /Pl/, *savanyít* /Pl/, *segíccsígét* /Bé Bnb Kony Vér/, *segíteni* /Bá Bnb Bug De

Do Dv Pl Po Sa/, *segítkézett* /Pl/, *sējpit* /Pl/, *sěszínű* /Nsz Pl/, *simító* /Dv Nsz O Su Szegh/, *sínt* /Kszak/, *sipít* /Pl/, *sokízben* /Zsa/, *sűrit* /Pl/; *szabadít* /Bé/, *szakít* /Bé Ka Pl/, *szálítottam* /Pl/, *számít* /vmire/ /Pl/, *számítással* /Bnb Do/, *száritó* /fn/ /Pl Sze/, *szélid* /Pl/, *szēmbesít* Pl/, *Szentírás* /Ka Pl/, *szíjjelszíjja* /Esz/, *szitterítik* /Hp/, *szorítóállást* /Zsá/, *szorítottuk* /Do/, *szúnyokcsípís* /Pl/; /nem/ *tágít* /Hp Pl/, *takarítanak* /De Do Pl/, *takarítónak* /Do/, *talajvíz* /Do O/, *tanácsa* /Do Dv Kony Kszak Pl/, *tanító* /Á Do Dv Fu Gá Hp Kszak Kony Pl Sze/, *tanítónő* /Pl/, *tējjesít* /Pl/, *telepít* /Csö Pl/, *térítést* /Sze/, *terített* /Bug Do/, *terítő* /Pl Vé/, *terftējjesítés* /Sze/, *tömítés* /Pl/; *údbaigazítás* /Bug/, *újságírás* /Pl/, *undorító* /Pl/, *útasítására* /Nr/, *uszít* /Pl/; *űrícscsük* /Do Pl/; *valószínű* /Pl/, *vaskerítés* /Pl/, *vágóhídra* /Bé Vé/, *vegyítették* /Do/, *versírázsba* /Su/, *világít* /Pl/, *vilákhírű* /Bé/, *víziscsilapítónak* /Dv/, *visszakísírtik* /Hp/, *visszaszívom* /Bu/, *visszatérítettem* /Ko/, *vonyít* /Do Pl/.

A kny.-i *i*: nyj.-i *i* azonosság mellett a kny.-i *i* > nyj. -i *i* nyúlás sárréti adattára több okból is tanulságos. A jelenség adatait helyi feldolgozásokban /Tiszaszőlősről FEKETE PÉTER-től, vö. Nyr. 107: 188; Okányból HÁZI ALBERT-től, OkTsz. 10; Hajdúhadházáról T. KÁROLYI MARGITTól, Nyr. CIV: 348/; a Fekete-Körös völgyének nyelvjárásaiból MÁRTON GYULÁTól: MNy. X, 66; három helyi nyelvjárás összehasonlítása alapján SZATHMÁRI ISTVÁNTól: MNy. VI, 129/; Dobozról ZILÁHI LAJOSTól: Linguist. 19: 134, Püspökladányból Uő.: MNy. XCII, 348/ és összefoglaló munkákban /vö. IMRE, MMNyJR. 122; FODOR KATALIN: MDial. 337/ egyaránt megtaláljuk. Helyesen, hiszen hibázik az, aki különböző nyelvjárási régiókban végzett leírásában nem figyel oda az *i* > *i* nyúlás adataira. Ha csak a kny.-i *i*: nyj.-i *i* azonosság és a kny.-i *i*: nyj.-i *i* mai megfelelés környékünkbeli adatait összevetjük a dunántúli régiók hasonló mutatóival, jól látszik, hogy alapvető különbségek vannak a két vidék nyelvjárásainak példáiban. Igazolva látjuk, hogy a nyugati és keleti nyelvjárási régiók dialektusainak sajátos hangtani arculata ezen mutatók alapján szemléletesen elkülönül egymástól, ami pedig igazolja azt is, hogy a két távoli nyelvjárási régió a köznyelvtől való „eltérés mikéntjében és mértékében határozható meg legvilágosabban.” /vö. KISS JENŐ: MDial. 33/. Adataink azt mutatják, hogy a délkeleti régióban az *i*: *i* és *i*: *i* az általános képlet, míg a nyugat nyelvjárásokban az *i*: *i* és *i*: *i* megfelelést találjuk /vö. GUTTMANN, KISS JENŐ, SZABÓ JÓZSEF, VÁRKONYI már hivatkozott munkáiban/. Az összevetésekből világos, hogy a Sárréten az *i*-k nyúlásával a rövid hang az „*i* rovására szaporodik.” /vö. DEME, NyjKérd. 143—4/, míg nyugaton ilyen megfelelések nincsenek. A minősítéshez a fenti viszonyítások adatai meghatározó szerepűek, látszik, hogy más a délkeleti és nyugati nyelvjárások viszonya a köznyelvi *i* fonémához. A kétféle adottság, viszony eltérő eredményhez vezet. Ha kevesebb adattal is, de a rövid magánhangzók sárréti nyelvjárási megfelelései azt jelzik, hogy a nyúlás valamennyi rövid magánhangzót érinti. Az *u*: *ú* megfelelés adatai kapcsán írja IMRE SAMU, hogy a nyúlás ezen a nyelvjárásterületen az „út: utat típusú morféma-k többségében paradigmátikusan is megjelenik.” /vö. i. m. 99/. Valóban így van, de helyi nyelvjárásainkban a *kút* ~ *kútat* ~ *kútak*, *kúdús* ~ *kúdúsnak* ~ *kúdúst* típusú adatok mellett az *l*, *r*, *j* nyújtó hatásaként alakult *indúlt*, *szorúlása* /*van*/, *pújka* stb., a független nyúlás példái teszik teljessé a sort. /Az ennél is nagyobb adattárú *e* > *é* nyúlás sárréti adatait lásd ebben a fejezetben./

Az *i* > *i* nyúlás sárréti elterjedtségének kétféle bizonyítékára vannak adataim. Egyrészt: hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben a Sárrét különböző helyi nyelvjárásából vannak példaim; másrészt több olyan morféma van, amelynek jól szóródó adatával találkozunk. A *mindig* hosszú *i*-s alakjára 27 településről van példánk, a hangsúlyos helyzetbeli *birkának* pedig /Bé Bnb Bú Cső De Do Dv Ko Kony Ksza Pl Po Su/ településekről, a *csirkének* 'kiscsirke' /a valódi tájszó *csírke* 'kis szénacsomó' itt nem vehető figyelembe/ 10, a *finom*, *síma* mellékneveknek ugyancsak tíz-tíz nyelvjárásból, az *őríz* hosszú *i*-s alakjára nézve 9 településről állt össze adat. Összesen 37 faluból, kisvárosból állt össze az adattár /Bá Bé Bbő Bnb Bsz Btor Bug Bú Cső Da De Do Dv Fgy Fu Hp Ka Kl Km Ko Kony Ksza Mhom Mp Nr Nsz O Pl Po Sa Su Sze Szegh Úsz Vé Vér Zsa Zsá/, természetesen különböző szóródással. Vannak 2-3 adatot szolgáltató nyelvjárások /Bihartorda, Körösszakál, Körösszegapáti, Monostorpályi, Újszalonta, Vértes/, az írásos anyag vagy hangfelvétel függvényében. A vizsgált területről nézve jobb a kép, mint a helyi nyelvjárásokéból: az *i* nyúlására a Sárrét belső részéből éppúgy vannak adatok /Bú De Fu Kl Nr Szegh Vé Zsá/, mint a szélső pontokról /Bug Do Dv Nsz Po Sa/. Ahonnan nincs /Bu Esz Gá Kszak Kt stb./, ott is adathiányról van szó, nem a nyúlás hiányáról. Az adattár lényegében így is alkalmas arra, hogy prezentálja: az *i* > *i* nyúlás — több-kevesebb helyi

példájával is — a Sárrét-vidék nyelvjárásainak élő jelensége ma is. Az *i > í* változásnak szerepe van az *i*-zés állapotának megőrzésében /vö. DEME, i. m. 132/.

Szólnunk kell arról, hogy a hosszú *i*-s /*i > í*/ adatok között nagy számban vannak az asszociatív nyúlás példái, tehát az *l, r, j* hatására megnyúlt *i*-s adatok. Többen számolnak ezekkel a nyúlás számbavételekor /vö. Márton: MNyj. X: 66, 79; ZILAHÍ: Linguist. 19: 134/. Az *l, r, j* nyújtó hatása valamennyi rövid magánhangzót érinti /vö. *ájjas; vélle; firkál; őrvos; őlbe; indúlt; bécsületés* stb./: az *a, o, ö* hangot általában félhosszú realizációban találjuk, az *e, u, ü*-nek pedig általában hosszú realizációja általános.

Az *u, ü* hangsúlytól irányított nyúlására is vannak sárréti adatok: *cúkort* /Ko Pl/, *cúkorripálébe* /Su/, *pújka* /Pl/, *tükör* /Pl/, *úccába* /Da Fgy Ko Pl Su Szegh/, *útálva* /Sze/, *útazott* /Bug Do/ stb., ezek azonban kisebbségben vannak az *l, r, j* nyújtó hatásának adataival szemben /vö. *éffordulót* /Bbö/, *félkiszűlünk* /Bug/, *indul* /Úsz/, *kerül* /eggvét/ /Bsz/, *kirándulások* /Sze/, *kúrta* /Pl/, *múlattak* /Vél/, *múlasztottak* /Sa/, *örülök* /Sze/, *repülőgép* /Pl/, *tanuló* /Sa Su/, *település* /Ksza/, *vonulata* /Sze/ stb./.

A szomszédos erdélyi területeken hasonlóan /vö. MÁRTON: Nyj. X, 78, 82/. A jelenség a morféma nagy csoportját érinti, különösen, ha ragozási sorokban, „paradigmatikusan” /IMRE SAMU/ tettenérhető adatokat is figyelembe vesszük /vö. *fűves* /Esz Pl/, *fojófűvet* /Su/, *pokolvarfűvet* /Ko/, *szikfűvet* /Ko Sze/, *kútak* /Mhom Úsz/, *kútat* /Pl/, *kövesútat* /Sa/, *mellékútak* /Su/, *nyúlakat* /Da Sa Sze/, *rúdakat* /Bnb/, *útakra* /Bug Mhom Sze/, *vasútas* /Pl/ stb./.

Erről azért beszélek, hogy érzékeltessem: az *i > í* nyúlás adatai között található, az *l, r, j* hatásától irányított sok *i*-s példa nem véletlen, a többi rövid magánhangzónak is vannak — különböző hatásokból született — hosszú /félhosszú/ magánhangzós példái. Idesorolásukra nézve vö. IMRE, i. m. 92. /Ellenkező hatás alatt alakult példákat lásd SZABÓ JÓZSEF, NagyKNyj. 41./

a. Csak érintem nyelvjárásainknak a kny.-i *i > nyj.*-i *i* elenyészően kevés, nem jellemző realizációját /Püspökladányra nézve vö. ZILAHÍ: MNy. XCII: 345/. A kevés példa természetes, hiszen ez ellentét a sárréti nyelvjárások jelenségeivel, a rövidülés gyökértelen ezen a vidéken. Sok megfigyelés kell, hogy néhány példájára rátaláljunk. A kny.-i *i* : nyj.-i *i* néhány adatát csupán szemléltetésül mutatom meg, számuk kitaró munkával is alig bővíthető. A jelenség néhány példája a következő: *birok* /Do Pl/, *csirázik* /Pl/, *Hidvégi* /szn/ /Pl/, „A hidvégi-erősi tájszólást ...” /vö. Pais-Eml. 452/, *inny* 'in' /Hp/, *killóudik* /Pl/, *kivül* /hsz/ /Á Dv Fu Gá Hp Sze/, *minusz* /Pl/, *nyilott ~ nyillott!* /Pl/, *nyirétyházi* /Pl/, *piritós ~ piritus* /Pl/. Az *inny, killóudik, kívül, nyillott* adatok jelzik, hogy a rövidülés függő helyzet eredménye. A néhány adat ellenpéldaként mutatja, hogy itt a hosszú magánhangzók, ez esetben az *i*-k a helyi nyelvjárások jellemzői, a hosszú magánhangzók rövidülése kuriózum a Sárrét-vidéken.

Az *i > í* nyúlás sárréti adatai hangsúlyos helyzetben

bírka /Bé Bnb Bú Csö Da Da Do Dv Ko Kony Ksza Pl Po Su Zsá/, *bírkapaprikás* /Bsz Da Fu Kl Pl Su/, *bírkapásztör* /Su/, *bírkapörkölt* /Fgy Km Nr Szegh/, *bírkaszín* /Kony/, *bírkatémisztű* /Pl/, *bírkaté* /Mpl/, *bírkodik* /Pl/, *bírsálma* /Do Pl/, *bírtokára* /Bé Btor Do/, *bírtokosság* /Csö/, *bízoccság* /Bé Fu Km Pl/, *cínöz* /Pl/, *círka* /Pl/, *církálmaz* /Pl/, *církomedérom* /kat/ /Pl/, *církot* /Bnb Sze/, *církusz* /Pl/, *cívódik* /Pl/, *csibor* /Sá/, *csílapít* /Pl/, *csínosq* /Bé/, *csípetnyi* /Pl Sá/, *csírás* /Do Pl/, *csírke* 'kiscsirke' /Bug Bú Do Ksza Nr Pl Po Sze Vé Zsa/, *csírkeitató* /Pl/, *csírkepaprikás* /Bú De Pl/, *tőütöccsírket* /Kony/, *dicsír* /Ka Pl/, *dicsíret* /Kony Pl/, *Dicsírtessik!* /kat/ /Pl/, *díztél* /Pl/, *finom* /Bsz Da Fu Hp Kony Mhom Mp Pl Su Sze/, *finomabb* /Bnb Da/, *finomliszt* /Su/, *gírbegúrba* /Bú Pl/, *gyílkoltál* /Bé/, *gyílkossa* /Bé Bug Kony/, *hídk* /Pl/, *hírdetis* /Pl/, *hírdette* /Kszak/, *hirtelen* /Bé Bug Kl Pl/, *hívatal* /Do Knh Ksza Kszak/, *hívatalos* /Km Pl/, *hívatasos* /Pl/, *hívatozva* /Su/, *hízlat* /Pl/, *ídomúl* /Pl/, *íge* /ref/ /Pl/, *igényél* /Bnb Fgy Pl Sze/ ~ *igényél* /Su/, *igénybe vesz* /Sa/ ~ *igénybe vész*

/Pl/, *igíjítűl* /Zsá/, *íjedős* /O Pl/, */mëg vóut/ íjedve* /Bnb/, *íjen* /Bé Do Fgy/, *íjlesztő* /O/, *íjetten* /Vé/, *íjettibe* /Bug Pl/, *írat* /fn/ /Pl/, *írgalmazzik* /Pl/, *írka* /Pl Su Szegh/, *írkafírka* /Pl/, *írtás* /Fgy/, *írtó* /hsz/ /Pl/, *kíjjebb* /hsz/ /Bú Km Pl Po Vé/, *mínk* 'mi' /Bnb Su/, *nyílvánosan* /Do Pl Su/, *nyímnyám* /Pl/, *nyíratkozik* /Pl/, *nyírbál* ~ *nyírkál* /Pl/, *nyírkos* /Pl/, *pípát* /Po/, *síjet* ~ *síjjet* /Bug Do Pl/, *síma* /Bug Bú Do Kony Nsz Sze/, *simán* /Pl Su/, *simára* /Ko Sa Vé/, *simít* /Do Ko/, *simogat* /Do Nsz Pl/, *síráj* /Mhom/, *Síráj* /hn/ /De/, *Sírájúlís* /hn/ /Mhom/, *szikés* /Bá Ka Pl Su/, *szikésfödre* /Su/, *Szikestóu* /hn/ /Be/, *szikfótokon* /Sze/, *szíki fű* /Csö/, *Szík nád* /hn/ /Csö/, *szíksó* /Pl/, *szílfá* /Mp Pl Su/, *szílke* /Zsa/, *szílva* /Do Pl/, *szílvalekvár* /Pl/, *színkérészt* /Do/, *Tíbor* /Bbö Pl Vé/, *tík* 'ti' /Do Pl/, *tíktéket* /Pl/, *tílt* /Pl/, *vidám* /Do Pl/, *vígad* /Pl/, *vígasság* /Pl/, *vígasztalták* /De/, *vígasztalás* /Pl/, *víjjog* /Pl/, *vírad* /Bsz Ko Nr Su/, *víradatkor* /Kony Pl/, *viraszt* /Pl/, *virtuskottam* /Do Pl Sze/, *virul* /Pl/, *zsíradík* /Pl/.

Hangsúlytalan helyzetben

alík /köszönt/ /Bug O/, *áthídal* /Pl/, *batíz* 'batiszt' /Bsz Pl/, *bódiszílva* /Pl/, *civil szervezet* /Csö/, *csiríz* /Pl/, *Csiriz* /rag.név/ /Pl/, *ellenőrizni* /Csö/, *Fekete-szík* /hn/ /De/, *felírat* /Pl/, *félíratkozik* /Pl/, *fosószilva* /Pl/, *hozzásímúlt* /Btor/, *irígy* /Pl Vér/, *irígye* /Ko/, *irítýkédik* /Pl/, *írkafírka* /Pl/, *jorsír* 'yorkshire' /Su/, *kétszíkű* /Pl/, *kihírdettik* /Bu Pl/, *kiírt* 'kipusztít' /Pl/, *kisímídgattuk* /Bnb Do/, *kisímült* /Do/, *komaszílkégbe* /Kony/, *kökínszilva* /Nsz/, *lekfínomabb* /Zsá/, *madárijesztő* /Pl Sze/, *mëgbírkóznék* /Bé/, *mëgdícsírte* /Do Kony Pl Szegh/, *mëgíjett* /Bé O Po/, *mëgírigýélte* /Bnb/, *mëgvírat* /Bú/, *mëksímíttýák* /Vé/, *mëksímogatta* /Bé Do/, *mindíg* /Bé Bsz Bug Bú Csö Da De Do Dv Fgy Fu Hp Ko Kony Ksza Mhom Nr Nsz O Pl Po Sa Su Sze Szegh Vé Vér/, *mindítig* /Su Zsa/, *nagybírtok* /Bé/, *nyugdíjhívatalnál* /Pl/, *öríszítik* /Bug Do Fgy Fu Kl Kszak Mhom Pl Po Su/, *pacsírta* /Do Pl Vé/, *Pacsírta ucca* /De/, *paprikácscsírke* /Pl/, *porszík* /Dv/, *szekérszín* /Zsá/, *tengerí* /Ko/, *vërësszilva* /Pl/, *víziscsilapítónak* /Dv/.

A magánhangzók nyúlásának más adatai
Az $e \sim ej$: $\acute{e}$ megfelelés esetei a Sárretn

Vidékünkön az $e \sim ej$: $\acute{e}$ megfelelés a magánhangzó nyúlás egyik érdekes esete. Rendszerű megfelelésnek tekinthetjük, hiszen az $i \sim \acute{i}$ változás adatai mellett találkozunk a jelenséggel más felső nyelvváltság rövid magánhangzó hasonló példáival is /vö. $u > \acute{u}$; $\ddot{u} > \acute{u}$ /. Elszórt szinkrón adatait többen, több területről is kimutatták, egyszerre több példáját a Mutatvány a magyar nyelvatlasz próbagyűjtéseiből /Bp., 1947. Szerk. Bárczi Géza/ című gyűjteményes kötetben BAKÓ ELEMÉR és VÉGH JÓZSEF vizsgálatainak eredményeként. Több összefoglaló munka is jelzi, hogy régióink az a nyelvjárás-terület, az a „keleti, erősen nyújtó terület” /vö. BENKŐ, NyjTört. 95; FODOR KATALIN: MDial. 337; IMRE, MMNyjR. 122—4, 148; JUHÁSZ DEZSŐ: MDial. 228; KÁLMÁN BÉLA, MNyj. 25/, ahonnan különböző eseteit ismeri a dialektológia. VÉGH a Sárret északnyugati Födes—Kaba—Püspökladány nyelvjáráscsoportjából, BAKÓ Derecske, Esztár, Kismarja, Konyár, Pocsaj, Tépe, Vértes kistérségben gyűjtött adatokban mutatta ki a nyúlást. VÉGH mindhárom $\ddot{e}$ -zö nyelvjárásban *nyél*: *nyél* megfelelést talált, BAKÓ adattára még gazdagabb: két településen *szédék*: *széd* /De Vér/ alakot, öt e -zö nyelvjárásban pedig *szedek*: *széd* alakváltozatot rögzített. Ugyanezen öt településen /Esz Km Kony Po Té/ *nyelek*: *nyél* adatot is. A j nyújtó hatása a *fěj* 'Kopf' morfémban BAKÓNál is, VÉGHnél is előjött, emellett BAKÓ a *fějt* 'morzsol' morfémt is $\ddot{e}$ -vel találta /De Vér/, mint a j nyújtó hatásának realizációját. IMRE a nyelvatlasz furtai és hosszúpályi példáival igazolta az $e > \acute{e}$ nyúlás meglétét.

A jelenség tehát, melynek lényege, hogy keleti nyelvjárásainkban „az etimológiailag rövid magánhangzók” hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben egyformán megnyúlhatnak /félhosszú és hosszú magánhangzóban realizálódhatnak/, „ha utánuk mássalhangzó előtt álló, illetőleg szótagzáró l, r, j hang következett.” /vö. BENKŐ, i. m. 95; IMRE, i. m. 122—4/. Az $i > \acute{i}$ nyúlás sárretni adattárát már bemutattam, az $u, \ddot{u}$ nyúlásának példáira utaltam, az $e > \acute{e}$ adatait pedig csoportjai miatt látom érdemesnek részletezni. Azzal kell még kiegészítenem, hogy adattáram az $e > \acute{e}$ nyúlás minden fajtájára, okozójára hoz példákat /*béhajtás*; *mëkkél*; *bírkaté*/, de szembetűnő, hogy erősen zárt $\ddot{e}$ -zö vidékünkön a megfelelésre csak paradigmatisorokban van adat.

A kny.-i e helyén nyj.-i $\acute{e}$ jelentkezik

1. Független helyzetben

ellép 'ellep', *gerébje*, *malacétető* /vájul/, *mindénkinek*, *odavész*, *tetügerébje*

2. Hangsúly hatására

béhajtás, *éngemet*, és 'esik', *étet*, *étetőnek*, *étető* /rács/, *fěnkű*, *hépehupás*, *sénki*, /Hók ide!/
té, *téngerit*, *tésis* 'te is'

3. Az l, r, j nyújtó hatására

búra kél, *elkél*, *fělkél*, *kikél*, *lába kél*, *a hideg lél*, *mëkkél*, *vedér*, *vélle*, *vér fěl*

4. Paradigmatikusan

fejék ~ *fejek* > *fěj*, *lelek* ~ *lelek* ~ *lél*, *měglelek* ~ *meglelek* ~ *me glél*, *merék* ~ *merek* > *mér*,
nyelek ~ *nyelek* ~ *nyél*, *összekenék* ~ *összekenek* ~ *összekén*, *szédék* ~ *szedek* ~ *széd*, *verék* ~
verek ~ *vér*, *veték* ~ *vetek* ~ *vét*

5. -ej/ely/ ~ é megfelelésben

anyatéjjel, birkaté, énnye, kutyaté, pévát, tébekása, téfel ~ téfël, téfelesen, téfeles juknak, téj ~ téjřül.

Az *e ~ ej* : *é* megfelelés eseteinek teljesebb adattára

anyatéjjel /Kony/, béhajtás /Fgy/, birkaté /Mp/, cément /Nsz/, elkél /Sál, ellép 'ellep' /Vél, elvél 'elképzel' /Po/, éngemet /Mp Pl/, énnye /Hp Pl Vér/, és /az eső/ /Nsz/, étet /ítet/ /Bú Bug Kony Su Sze Szegh/, étetőnek /Hp/, étetőrács /Kony/, évéllem /Bél, fėj 'tehenet fej' /Nr/, felkél /Esz Po/ ~ fëlkél /Do Nsz Sul, fénkű /Nr/, gégájába /Dv/, hépehupás /Sál, kél /kenyér/ /Bug Kl Nsz Sze/, /búra/ kél /Vél, /lába /kél/ /Kony Kt Pl Szegh/, kikél /Bug Bu Dv Esz Mpet Po/, kutyatéj/ /Bug K-S/, /a hideg/ lél /Nsz Vél/, malacétető /vályú/ /K-S/, mekkél /Esz Mp Po Sa/ ~ mëkkél /Bug Nr Su/, meglél /Sa/, mér 'bátor, mer vki' /Nsz Zsa/, meszėj /Nsz/, métėj /Nsz/, miřdénkinek /Hp/, nyelék ~ nyél /elnyél/ 'nyel' /Fő Ka Nsz Pl/, odavész /Esz Mpet Po Sze/, összekén /K-S/, pévát /Fő Ko Kony/, sénki /Hp/, széd /Nsz/, szedek ~ szed ~ széd /Esz Kony Po Vér/ ~ szédëk ~ széd ~ széd /De Tél, szél 'szel' /Nsz/, /hók ide/ té! /Mp Ol/, tébekása /K-S/, téfel /Hp Mpet Po/ ~ téfël /Bnb Pl Sul, téfelesen /Bé Dv Km Sa/ ~ téfëlësën /Do/, téfëlës lángos /Do/, téfeles lyuknak /Bu/, téj /Bé Hp Pl/, téjřül /Hp/, téngerit /Hp/, tésis 'te is' /Bú De Pl Sa/, tetűgerébje 'fësű' /Nsz/, vedér /Bá Hp/, vëlle /De Hp Sze/, vér 'ver' /Esz Nsz Po Sál, vér fël /Bug/, vész 'vesz' /Nsz/, vét 'vet' /Bú Hp Vél, vétémíny /Hp/.

A tájszóbeli *i*-k számbavételének van ugyan gyakorlata, de a jelenségtanulmányok szerzőinek többsége nem foglalkozott velük. /Meg kell mondanunk, hogy az érintett szerzők főleg a zárt *i*-zés és még két-három kisebb *i*-zõ helyzet adatainak közzétételére vállalkoztak./ Az is igaz, hogy vannak kérdések besorolásuk körül, ma már azonban egyre többen úgy vélekednek, hogy az *i*-t hordozó tájszavak besorolásától kár lenne eltekinteni. Különösen az *i* fonéma nyelvjárási gyakoriságának vizsgálatakor. Az igény sokféle példán szemléltethető. Az *idős* melléknév minősítése és besorolása egyszerű eset: hangsúlyos helyzetbeli *i*-zõ morféma, nem tájszó, az *idős* főnév viszont jelentésbeli tájszó 'szaharin; likör' jelentése okán, ahogy a *csípél* 'út, ver valakit' jelentésű ige is. Az összetett szó *halhi* 'halháj' sem *i*-zõ alakja miatt, hanem jelentése okán tájszó: 'egymást félig fedve összerakott nádkévék'. A példákat sorolhatjuk tovább: *kikkü, szívanó, bocskorpíz, ebídvika, darázsíszék* stb.

A tájszavakbeli *i*-k a nyelvjárások különböző képződményei /vö. *firhang; gürdiny, izik; filcsiktül; csērdit, kankarik* stb./, és csupán a valódi tájszavak *i* hangjait kell úgy elfogadnunk, hogy nem tudjuk őket mihez viszonyítani /vö Szathmári: PaisEml. 477/. Ezért nem indokolható az *i*-ket tartalmazó valódi tájszavakat a zárt *i*-zõ adatokkal együvé sorolni /ARANY ÖM. X, 559: *hérisz, szérdik*; MÁRTON: MNyj. X, 27: *ige, sipírla, zsákmejik*; MURÁDIN: NyIrk. XXVIII, 41: Nagyszalonta: *gombajíg*, Bélfenyér: *epliny, gáncsir*/. Csak a létük biztos, és az hogy terhelik a nyelvjárásban az *i* fonémát: a jelentésbeli tájszavaknál azonban, mint láttuk, nem ez a helyzet. Ezekben, illetve ezek elő- vagy utótagjában felismerhető ugyan egy-egy *i*-zõ morféma, tájszóvá azonban az összetétel új jelentése/i miatt válnak. „A valódi tájszavak keveset árulnak el önmagukról.” /vö. ZILAH: MNyj. XXXV, 69/, a jelentésbeli tájszavak annál többet. Akár egytagú, akár összetett szó a tájnyelvi lexéma, nem az *i*-zõ helyzetnek van szerepe a tájszói minősítésében. Szinkrón adatként nem kell etimont keresnünk, hiszen az *i*-zõ alapszó a nyelvjárási összetételben is egyazon eredetű: a morfémát tájszóvá nem hangalakja, hanem új jelentései avatják. Ezzel magyarázom, hogy a valódi- és jelentésbeli tájszavakban előforduló *i*-zõ adatokat felvettem az adattárba.

Megvallatásukra az elemző részben visszatérek.

Az adattár összeállításának szempontjai

1. Csak jelentésbeli és valódi tájszavakat vettem fel az adattárba. A szójelentést csak a jelentésbeli tájszavaknál adom meg, hogy jelezzem, nem egyszerű zártabbaválásos adattal van dolgunk /vö. zárt *i*-zõ adat: *elesis, lipis, lepiny; a tagelesis, ëty tyúklípissel, lepiny* 'száraz tehéntrágya' jelentésbeli tájszó. A jelentésbeli tájszavak többségénél stílusminősítés is értelmezi a besorolást /vö. *elpusztította* 'megeszi' /tréf/; *tököriszik* 'lassan, körülményesen készül, csinál vmit' /durv/ stb./.

2. Az adatoknak az esetek többségében az alapalakját és jelentését, valamint előfordulási helyét /rövidítve/ adom meg /vö. *gírbic* 'a baromfi háta' /Nsz Pl/, ha egyetlen adatban szerepel az *i*, akkor a szóalakot /vö. *bűrhídnak* 'nádkévékből összerakott egyszerű ájtjáró' /Dv/; *csikászott* /Sá/ stb./;

- a szónak a forrásokban talált valamennyi, sokszor ismétlődő adatát nem, de a szócsalád különböző szófajú adatának egy-egy darabját számba veszem: *bíjog, bíjogozás, bíjogozni* stb.;
- a forrásokban szereplő adatot változatlanul hagyom, ha a lejegyzés nem tükrözi is a kiejtést /pl. a hasonulást figyelmen kívül hagyja: *megsímítják* stb./;
- a rövid *i*-s írásmód gyakran nem tükrözi a kiejtést /a források nagy része nem nyelvjárási, hanem néprajzi feldolgozás vagy javítatlan

- másodpéldány, melyekre a hosszú ékezetet nem rakta fel a szerző/, ezért oda sorolom be őket, ahová valók az adattárban /vö. *gurdíny* ~ *gúrdíny* ~ *gurdíny* stb./;
- a sárréti nyelvjárásokban a *bíjog*: *bílyog*, *vígáj*: *vígály* stb. nem alakváltozat, a *j*-s ejtés az általános, azért az adattárba a pontatlan lejegyzésű *ly*-os alak nem került be, csak a *bíjog*, *vígáj*;
  - alakváltozatként feltüntettem viszont az *e*-ző és *ë*-ző adatokat, mert a Sárrét északkeleti részén vannak nyílt *e*-ző nyelvjáráscsoportok: *fireg* /Hp/ ~ *firëg* /Dv Pl/ 'ragadozó, pl. görény'; *dillël* /Km/ ~ *dilël* /De Té/ stb.;
  - az alakváltozatok között kevés, pontosan lejegyzett diftongusos alak is szerepel /elsősorban a nyelvjárási atlasz anyagában és a Hajdú—Kázmér válogatásban/, ezeket változatlan lejegyzéssel vettem át: /vö. *veőlegíny* /Knh Zsá/ ~ *vöülegínye* /Bé Dv Fu Sze Szegh/ ~ *vöülegínné* /Hp/ ~ *veőlegínyes hászho* stb./, a beszédfelvételek adatait hasonlóan, minden más adat hosszú magánhangzós formában szerepel az adattárban;
  - a jelentéskülönbség okán került be az adattárba néhány homonima *i*-ző adata /vö. *bír* 1. kny. 2. 'bér'; *mír* 1. 'miért'. 2. 'mér vmit'; *víg* 1. 'jókedvű'; 2. 'vég (vászon)'. 3. Nem tüntetem fel, hogy az *i*-ző tájszói adat a település hány forrásában szerepel, mert ez rontaná a feldolgozás áttekinthetőségét.

A hosszú í fonéma tájszavakban /adattár/

Hangsúlyos helyzetben

bíbigóka /O/, *bíbigat* /Pl/, *bíbigazó* /O/, *bíbigog* /Do Esz Ko Kony K-S Nsz Pl Sa Zsa/ ~ *bíbigog* /Mpet Vé/, *bíbigozás* /Km Kony/, *bíbigozni* /Sá/, *bíbigozó* /Fgy/, *bíbigovassal* /Szegh/, *bíbigozóvassal* /Sá/, *bíbigája* /van/ /Bé Ko/, *bír* 'birtokol vmit' /Do Hp Pl/, *bíbigak* /Bug/, *bíbigitél* /O Pl Vé/, *bíbiganyírás* 'hajvágás' /tréf/ /Pl Su/, *címër* /Pl Sá Su/, *címërfán* /Sá/, *címërvas* /Bú Fgy Gyo/, *csíbiga kender* /Sze/, *csíbigászos* /gyerekjáték/ /Fu/, *csíbigászott* /Csö Fgy Ko Sá/, *csíbigogarat* /Sá/, *csíbigja* 'a birka ondózsínörja' /Zsá/, *csíbigánta* /Dv Sá/, *csíbigtökben* /K-S/, *csíbigverembe* /Ko N-S/, *csíbignya* 'fonálvető a szövőszéken' /Bnb Hp/, *csíbignyajugba* /Bnb/, *csíbigadaróvā* /Do/, *csíbiga* 'magtalan férfi' /K-S/, *csíbigások* /Su/, *csíbigke* 'kis gabona- v. szénacsomó' /Bsz Bu Bú Bug Esz Fgy Km Ko Nr O Zsa Zsá/, *csíbigekunyho* /Do/, *csíbigkezés* /Dv Km/, *csíbigéjég* /K-S Pl/, *csíbigél* /K-S Po/, *díbigol* /K-S N-S Pl/, *díbigel* /Esz Hp Kony/ ~ *díbigel* /Km/ ~ *díbigël* /De Té Vé/, *díbigël* /Km/, *díbigeliskor* /Hp/, *díbigatlan* /Km O Pl Po Sá/, *fíbigomatta* /O Sá/, *fíbigcsiktül* /Bug/, *fíbigkótya* /K-S/, *fíbiglős* 'félénk' /Pl/, *fíbigtogba* /Del/, *fíbigyëske* /Bug/, *fíbigcangol* /Pl/, *fíbigreg* /Hp/ ~ *fíbigrëg* /Dv Pl Sze/, *fíbiggíszis* /Fgy Kony/, *fíbigészőfa* /Fgy/, *fíbighang* /Bu Dv Do Fgy Hp K-S Mp Sá Su Sze/, *fíbighangos* /O/, *fíbigszkesfene* /Kony Nsz O Pl/, *gíbigelget* /Nsz/, *gíbigic* 'a baromfi háta' /Nsz Pl/, *gíbighes* ~ *gíbighës* /Bé Bug Dv Fu Nsz Pl Su/, *gyíbigínyhámál* /Ko/, *híbiglás* /Bé Km Nsz O Pl Po Su Sze/, *híbigál* /Pl/, *híbig* /Bnb Hsz/, *híbigzés* 'virágpor' /Po/, *híbigzon* 'dagadjon' /Bé Su/, *ídës* 'szaharin; likör' /Pl/, *ídëzzsír* /Su/, *íge* /Bsz Dv K-S O Vé Zsa/, *ígedelëm* 'eleven, rossz gyerek' /Pl/, *ílet* 'gabona; búza' /Bú Do Dv K-S Mp Pl/, *íletëzzsák* 'búzaszsák' /Do/, *ílványos* ~ *írványos* /Bú Zsa Zsá/, *írkëzik* 'van ideje' /Bé O Pl Sze/, *írmagja* /Su/, *írsokál* /Nsz Pl Su/, *írtás* /Fgy/, *írtásfődem* /Do/, *írtó* /fokozásra/ /Bnb Pl/, *ítel sörja* /Pl/, *ítető* 'cséplőmunkás' /Pl/, *ítiletídő* 'erős hideg, nagy vihar' /Nsz Pl Zsa/, *ízës* /a gyékény része/ /Bnb/, *ízibe* 'gyorsan, azonnal' /Bug Hp Kony K-S O Pl Sá Sze Vé Zsa/, *ízik* /Esz Fgy Szegh/, *ízikkóró* /Da Fu Km Ko Po/, *Kíbigfü* /hn/ /Do/, *kíbigkü* /Bu Fgy Hp Kony Nsz Pl Vé/, *kíbigköves* /Hp/, *kíbigen* /vág/ /Kony Mp Pl Vér/, *kíbigesfelit* 'arcát' /Pl/, *kíbigëncsél* 'könyörögve kér vmit' /Pl/, *kíbigsekël* 'kéreget' /Sze/, *mír* 'miért' /Do Fgy Pl Su/, *níbigék* 'némelyik' /Pl/, *níp* 'emberek' /Dv Fu Kl Kony Pl/, *nyírja* /Bnb/, *nyíbigul* /Hp/, *pí* 'pehely' /Dv Fgy Fu Hp Sá Sze/, *píbige* /Á Bug Do Esz Hp/, *píbig* 'pipacs' /Bug Sá Vé/, *píbigël* ~ *píbigol*

/Pl/, *pípet* /kap/ /Bug/, *pírgál* ~ *pírkál* 'enyhén megéget' /Dv Pl/, *pírkad* 'virrad' /Pl Szegh/, *píze* 'hal/ pikkelye' /Pl Su/, *ri* /Bé Bu Esz Fgy Nsz O Pl Su/, *rihajó* /Vél/, *Ríhalom* /hn/ 'Révhalom' /Kl/, *rínék* /Bél/, *riszesék* 'részes művelők' /Do Nsz O Su/, *Rít* /hn/ /Pl Su/, *rites hej* 'vizes, vízállásos terület' /Mpet/, *ríva* /Bé Bú O Pl Vél/, *sík víz* 'áll rajta a víz' /Dv Pl Su/, *síkol* 'csúszkál' /Hp/, *síkolva* 'simítva' /Dv/, *sílbakol* ~ *sírbakol* 'kesereg' /Bug Pl Sze/, *símej* /Hp O/, *sírhúzni* /Bsz Sze/, *sívó* /vz/, *láz* 'teljesen, erősen' /Bug K-S Mp Pl Sál/, *szíjjas* ~ *szíjjos* /Bug/, *szikesszájjú* 'pállott' /Pl/, *szikja* ~ *szikje* /tojásé/ /Bug Do Dv Esz Fgy Nr Pl Su/, *szikkotyványbúl* /Dv Sál/, *szílke* /Bug Kt O Pl Po Sa Szegh Zsa/, *színásszekér* 'kócos haj' /tréf/ /Pl/, *színmáskodik* /Da/, *szípanyámat* /Vél/, *szípapám* /Bé Fgy Pl Vél/, *szítatni* 'szárítani' /Bug/, *szíverősítő* 'pálinka' /tréf/ /Pl/, *szívanó* ~ *szívanóu* ~ *színvonó* /Bu Bú De Dv Do Fgy Hp K-S Ksza Mp Nr Nsz O Pl Po Sa Sze/, *szívonó borona* /Bú/, *szívos* /Mhom/, *tíblából* /Bug O Pl/, *víccsed* 'védjed' /Nsz/, *víg* 'vég: homon.' /Do Pl/, *vígáj* ~ *vígájos* /Bsz Bug Nr O Pl Sál Su/, *vígelsővigig* /Pl/, *vikásfazik* /Bú Do/, *vikásfőd* /Bú Pl/, *viknyába* 'horpaszába' /Bé Mhom Pl/, *vikompízú* 'sovány, könnyű' /Nsz Pl/, *vikonyfíreg* 'menyét' /Zsa/, *vírszemet* /kap/ /Fgy Pl/, *virtyog* /a kotló hangjának utánzására/ /Pl/, *víszhordó* 'növekedésben visszamaradt jószág' /Nsz Pl/, *vízibika* /Bug Da Fgy Kl Su Sze Zsa/, *vízibornnyú* 'göte' /Bu K-S Pl Vél/, *vízicibére* /Bé Nr Pl Vél/, *vízijányokrul* /Zsa/, *vizi leves* 'cibere' /Mp/, *vízpókos* /Bél/, *zsirozó* /Dv Fgy Nsz Pl Su Vél Zsa/.

Hangsúlytalan helyzetben

acsít /Do Dv Nsz/, *aprólik* 'baromfi' /Dv Fgy Fu Ksza O Pl Sze Vél/, *árokír* 'kutyaszar' /tréf/ /Pl/, *bakacsíny* /Fu/, *batíz* /Bsz/, *beleizeledik* /Nsz Sál/, *bemurít* /Bé Hp/, *betosztít* 'betol' /Kony Mhom Su/, *bibírcsók* /Nsz Pl Vél/, *bibírcsós* /Bé Bu Hp Sál Szegh/, *birkanyírás* /tréf/ 'hajvágás' /Pl Su/, *bocskorpíz* /Fgy Kony Pl/, *bocskorszj* /Sál/, *bolondító* /Sál Su/, *bőrbíjőtpérc* 'kiszámíthatatlan, hosszú idő' /tréf/ /Pl/, *borító* /Bé Kony/, *bőgőzís* /Do/, *cűrholís* /O/, *csördít* 'karikásostorral csap egyet' /Nsz Pl Su/, *cserepcsik* /Bug K-S Szegh/, *cserín* /Bé Do/, *csirkészték fel* /Bug Ko Mhom/, *csutkaizik* /Do Dv Ko Pl Su Sze/, *darázsfíszekje* 'daganat a nyakon' /Dv Ko Pl Sa Vél/, *dérígba* 'szekérderékba' /Pl/, *deszka-veremínyek* /Pl/, *drótfíreg* /Hp/, *dunnahj* 'huzat' /Bug Do Dv Fu Sze/, *dűrgís* /Nr Vél/, *ebídvika* /Hp/, *éltökít* /Bé Bu Do Fgy Nsz Pl/, *elvílte* /K-S Po Vél/, *embéremlíkēzet úta* 'nagyon régen' /Pl/, *eplíny* /Bé Do Dv Mhom Sa/, *eplífát* /Bél/, *favágító tőke* /Hp Mp Nsz/, *fedélik* 'tető: nád' /Bnb Ko Sál/, *fehírcseléd* /Bé Dv Fu Ko O Pl Su Sze Zsa/, *fehírmező* /Zsa/, *fehírníppel* /Nsz Sál Zsa/, *fějjepszították* /Mhom/, *fělbígáz* 'felbújt' /Dv Pl/, *fělcsípejű* 'rossz alakú, járású nő' /Pl/, *felcsírkéz* 'kis csomókba összegyűjt' /Bu Bug Do Ko Mhom Sa/, *felhírce* /Po/, *fenesíg* 'bökkenő, akadály' /Pl/, *fennyedín* /Hp/, *feszít* 'rátartí' /Nsz Pl Sál/, *fígerisstem* 'kerestem' /Bu Pl Sze/, *fityfírikel* /Hp/, *fösösízilva* 'gömbölyű, sárga színű szilva' /Pl/, *gabajították* /Do Dv Nsz/, *gácsír* /Bé Do Pl Po Sál Szegh/, *gombojító* /Bú O Vél/, *gombojók* /Fgy Kony/, *górjék meg* /Kt/, *gurdíny* ~ *gurdíny* ~ *gúrdíny* /Bú Bug Da Dv Fgy Hp Km Ko Pl Po Sa Sál Sze Zsál/, *gyeréksíg* 'semmiség' /Pl/, *gyikínyhámal* /Kol/, *habarík* /Bsz Bu Fu Nsz/, *had ním* 'hadd nézzem' /Pl/, *hajítófát se* /Ko N-S Pl Sál Zsa/, *halhi* /Bé Bú Do Dv Hp Ko Kony Nr Nsz Pl Sa Sál Su Sze Vél/, *halhíjozás* /Bél/, *hálvirű* 'lassú, nyugodt' /pejor/ /Pl/, *harántíkosan* /Po/, *hasíttya* 'hangosan énekel' /Pl/, *hasított* /fűljegy a birkának/ /Sál Szegh/, *Hasznájjik!* 'tánc végén mondják' /Bug Sál/, *házníp* /Kl O Pl Po/, /rá sē/ *hederít* /Bú Nr O Sál/, *hérísz* /a menyasszony vendégei a lakodalomban' /Bé Bsz Do Esz Hp Knh Mp Nsz O Pl Sál Sze/, *hérit meggőrnvedve* /Da Do Pl Sál/, *hupikík* /tréf/ /Nsz Pl/, *íge* /Bé Bnb Bsz Dv Esz Hp Ko Kony Mp Nsz Sa Sál Vél/, *írkilís* 'érzékeny, sértődékeny személy' /Pl Zsa Zsál/, *ízík* /Bug Do Dv Esz Fgy Fu Hp K-S Ko O Pl Sál Sze Szegh/, *ízíkel* /Ko Zsál/ ~ *ízíkel* /Dv Fgy Ko O Pl/, *ízíkkóró* /Á Bug Da Esz Fu Hp Km Ko Mp O Po Zsál/, *jöszmikēl* 'jön, megy' /Pl/, *kankarikja* ~ *kunkoríkja* /Do Esz Mp Sál Su Szegh/, *kaparík* /Bsz Bu Do Esz Fgy

Pl Sa Sá Zsa/, *karcsil* /Hp/, *kázmírt* /Fu K-S N-S/, *kelevény* /Sá/, *kemísig* 'daganat' /Pl/, *kergebírka* 'szeleburdi' /tréf/ /Pl/, *kerít* 'szerez' /Fgy Hp Pl Su/, *kesorúsíg* 'szomorúság, bánat' /Bá Fö Pl/, *kiizikel* /Km O Po/, *Kirítóba* /hn/ /Sze/, *kiverís* /Bé Fgy Do Ko Pl Sá/, *kolompér!* /Esz Mhom/ ~ *kolompír* /Á Bsz Bu Bú De Do Dv Fö Fu Fgy Hp Ka Ko K-S Kt Mp Nsz O Pl Sa Sá Su Vé Zsá/, *kolompírásás* /Dv Km/, *kolompír ásní* /De/, *kolompírcsösz* /Nsz Sá/, *kolompírfíreg* /Hp/, *kolompírinda* /Bug/, *kolompírleves* /Kony Pl Sá Vé Zsa/, *kolompírostisza* /Bú Pl/, *kolompírozsgaluskát* /Su/, *kondír* /Kony Nsz Pl Su/, *kóróizik* /Do Sa Sá/, *kotyvalik* /Pl/, *kovártij* /Bbő Bé Mp Nsz Pl/, *kovártijos* 'a háziakéhoz csapódott jószág' /Pl/, *kovártijosztág be* /Kony/, *körtifa* /Bé Nsz/, *Körtíjes* /hn/ /Su/, *kötízbe* /van/ <dinnye, uborka> 'futni kezd' /Pl Su/, *kötísíg* 'gatyakötésig, derékig' /Hp Nsz Pl Su Sze/, *kötőlík* 'kévekötéshez használt sás' /Nsz Pl Sá/, *kunkötís* /Dv Nsz Pl/, *kuporít* /Sá/, *lábító* /Bnb Bsz Bú Kl Kony K-S Su Zsá/, *lapít* 'meghúzódik vhol' /Pl/, *laskatisza* /Bu Dv Fgy Sze Szegh Zsa/, *lecsihítani* 'megnyugtatni' /Do Sá/, *lédiból* /Pl Zsa/, *legínykedik* /Zsá/ ~ *legínykodik* /Pl Zsa/, *legíny-villa* /Zsa/, *lemíny* /Do Dv/, *lövínűl* 'növénnyel fás lesz' /Bé Bnb Pl/, *maradikja* 'utóda' /Bnb Bsz Sá/, *marík* 'marok; maréknyi' /Pl/, *maríkszedő* /Bu Hp Kony Mp Po/ ~ *maríkszedő* /Bug Do Dv Fgy Fu O Pl Su Sze/, *másított* 'téhén' /Pl/, *matyószínű* /Dv/, *mekfejvígel* /Vé/, *mégírdekél* /K-S/, *mégízíkel* /Dv/, *mégízélt* /Nsz/, *megpípesedtek* /Bé/, *méktíp* 'nő másik nőt megcibál' /Pl/, *micért* ~ *miszér* ~ *mizer* ~ *mizér* ~ *mizír* /Bug Bú Do Mp Mpet Nsz Sá Zsa/, *mízes-mázos* /Pl/, *motyoríkol* ~ *mutyoríkol* 'motyog magában' /Nsz Pl/, *Nagy-ígis* /hn/ /Do/, *nagyítkü* /Pl/, *Nagyszík* /hn/ /Su/, *nehéssíg* 'nyavalya, görcs' /O Nsz Pl/, *nímék* /Pl/, *nyíltonosít* 'kinyilvánít' /N-S/, *nyúlárnyik* 'gömb alakú, nagy gyomnövény' /Pl/, *nyülepíny* /Sá/, *nyüvelís* /Zsá/, *ottír* 'rajtakap vkit vmin' /Pl/, *őgyelít* 'vegyít' /Sá/, *őregítél* 'lé nélküli, sűrű étel' /Pl Zsa/, *összsedésedik* 'megszokik, megszeret vki vkit' /Pl/, *összmarikkal* 'két tenyérrnyit' /Do Fgy Hp Kony Mp O Pl/, *paprikáskolompír* /Bé Pl Su/, *pászit* 'összeilleszt' /Bug Dv Pl Szegh Vé/, *peníszvirág* 'sovány, gyenge testalkatú személy' /tréf/ /Pl/, *pēségis* /De Pl/, *pilis* ~ *pillis* /Bug Bú Do Dv Esz Fgy Fu Hp Km K-S Ko Nr Nsz O Pl Po Sa Sá Zsá/, *píp* /Bug Nsz Sá Vé/, *pípél* 'beteg baromfi sajátos hangot hallat' /Pl/, *pipicske* 'pacsirta' /Dv/, *pírgál* ~ *pírkál* 'enyhén megéget, megpörkölt' /Dv Pl/, *pirosípa* 'sárgarépa' /O/, *pisít* '<vér> lövell' /Bug Do Dv Hp O Pl Sá/, *pofaszárító lócca* 'utcai lóca' /Sá/, *pokolvíz* /Bé Su/, *racsít* /K-S Mp Nsz Sá/, *ráirik* 'székelési ingere támad' /Dv O Pl/, *rosti* ~ *rostij* /Do Mhom Nsz/, *rucatőtísre* /Mhom Po/, *rucaszír* /Bsz Bú Esz Fu Nr Po Szegh/, *rüsír* 'rühkenőcs' /Fgy Kony/, *sántít* 'pontatlanul állít vmit' /Pl/, *sápítózik* 'siránkozik' /Nsz Pl/, *sarjülegíny* /Nr/, *sárvíz* 'gennyes váladék' /Do Dv Pl Su Vé/, *segiccsig* 'segítő, közreműködő személy' /Pl Vér/, *sēpredik* 'haszontalan, munkátlan személy' /Pl/, *sērinye* 'hosszú, gondozatlan haj' /Bé Dv Pl/, *sē tí*, *sē tova* /Su/, *sisteríkel* /Hp Nsz Sá/, *stafirung* /Pl/, *sunyít* /Bug Pl/, *sűrít* /Mp Nsz O/, *süvít* 'süvölt' /Mp/, *szakító* /Bé/, *szakító kosár* /Mp/, *szárcsarikató* <szerepiek> /Su/, *szárnyíkot* /Bsz Fgy Sze/, *szégínyēs* 'kicsi, kevés vmiből' /Pl/, *szegínyfeje* <sajnálkozásra> /Sá Zsa/, *szégínyház* 'szociális otthon' /Pl/, *szēdbibicnapján* /tréf/ 'soha' /Pl/, *szél írte* /Mp Pl Zsa/, *születís* 'születésű' /Pl/, *tagelesís* 'bénulás' /Pl/, *takarosít* 'igazít, rendez' /Bnb, Pl/, *tarlóskerík* /Po/, *teccík* 'hajnallik' /Po/, *tehélepíny* 'száraz tehéntrágya a legelőn' /tréf/ /Pl/, *télvíz idejin* 'téli időben, télen' /Bug Pl Su/, *tengerípi* /Sze/, *tengiritőris* /Pl Su/, *tippanszínával* /Do Dv/, *toportyánfíregnek* /Zsa/, *toroggyík* /Nsz Pl Sá Vé/, *toszít* /Da Do Esz Nsz Pl Su Vé/, *tököríszik* 'lassan, körülményesen csinál vmit' /durv/ /Pl/, *törvímbe* 'bíróásra' /Bnb Nsz O Pl Su Vé/, *lęty/ tyúklípissel* 'nagyon kicsit, alig észrevehetően' <hosszabb a nap> /Pl/, *tyúkszídülís* /O/, *vadszíkek* /Bnb Da Dv Nr/, *vakarík* /De Dv Fgy Km Nsz O Pl Po/, *vakszík* /Bú Dv Fu Nr Zsá/, *varangyík* /Vé/, *varangyíkozsbika* /Dv Fgy Fu/, *vászofazík* /Bnb Bú Ko Kony Pl/, *velíznek* /Nsz/, *vendígódal* /Bé Bu Do Dv Nsz Pl/, *vendígódalguzs* /Bé/, *vendíkfa* /Pl Su/, *veremísz* /Do/, *vetílkedik* 'veszekszik, vitatkozik' /K-S Nsz/, *vetíló* /Bnb Hp Mpet O Vé/, *vetőkolompírt* /Esz/, *virnyíkol* /Hp/, *vőfínyeskedett* /Su/, *vőgykíve* /Bsz/, *zürmötölís* /K-S/, *zsēmjíkesen* /Bé/, *zsēmjíkszína* /Bé Szegh/, *zsombík* /Mp Nsz Pl Su Zsa/, *zsombíkos* /Bé Bú Pl Szegh/.

Adattáram, de más *i-zés* tanulmányokkal való összevetés is arra hívja fel a figyelmet, hogy az *i-ző* területen a nyelvjárást beszélők használatában az *i-zhető* morféma többségében minden helyzetben, a szócsalád minden tagjában megőrződik a jelenség. Az *i-zhető*, de nem *i-ző* morféma száma csekély és esetleges, a nem *i-ző* morféma adottságának történeti magyarázatát ismerjük. Tény azonban, hogy a helyi nyelvjárások egy részében találunk olyan szavakat, amelyek ott *i-zők*, a szomszédos vagy környékbeli nyelvjárások többségében azonban nem. Mielőtt a sárreti nyelvjárások többségében *i-zőnek* talált morféma nagy tömbjeit bemutatnom, kevésbé terjedelmes szemelvényben olyan *i-ző* morféma következnek, melyek a vizsgált régió nyelvjárásaiban nem általánosak: kevés helyi nyelvjárásban kevés van belőlük. Az *i-zéssel* foglalkozó tanulmányok szerzői közül mások is találkoztak már velük.

„Vannak olyan *i-ző* szavak, melyek csak az egyik vagy másik nyelvjárásban fordulnak elő...” /vö. SZATHMÁRI: MNy. VI, 129/, vagyis a morféma egy kis csoportja olyan *i-ző* adat, amely a sárreti összes adatot figyelembe véve egyedi eset. Ezeket csupán egy-egy településről adatolták, vagyis a kevés adatot kevés nyelvjárásban jegyezték fel. Ez a tapasztalat akkor is igaz, ha erre nézve is megismétlem: nem ennyi adat van, csupán ennyi került a látószögünkbe. Adataim nagyobb része a Sárret határmenti településeiből való, a belső területekről alig néhány egyedi *i-ző* adat került elő /a Bnb Pl Su Sze nyelvjárás-csoportból mindössze két adat: Sze teljes adattárát figyelembe véve egyetlen példa sem/. 25 településről van kevés adatunk, köztük mindössze öt olyan helyi nyelvjárás van, ahonnan tíz morféma szokatlan, egyedi *i-zésére* van adatunk /De Do Nsz Po Sa/, mind az öt nyelvjárás erősen *i-ző*. Az adattárból az is látszik, hogy kevés olyan morféma van, amelynek több kutatópontról is van adata /vö. *díre* 'délre, égtáj' /Bé Mhom/, *fejszível* /Mhom Mp Sá/, *natyfejszível* /De/, *kevís* /Bu Sa/, *nehíz* /Do Po Su/, *tílen* /Bu Do Su/ stb. Igaz, arra is van adatunk, hogy az *i-ző* morféma összetételekben több nyelvjárásból is előkerül l. *gím* 'vízmadár' /Zsa/, *gimeskútra* /Po/, *kúdgím* /Po/, *gyalogszikre* /Zsa/, *gyalokszikét* /De/, *árnyékszik* /Zsa/, *fejőszik* /Po/. Feltehető, hogy ilyen „elszigetelt” jellegű vagy kis területen *i-ző* alak” /vö. IMRE i.m. 119/ az adattárbelieknél több is összegyűjthető, de súlyuk az összes *i-ző* morfémat figyelembe véve nem jelentős, inkább csak szemléltetésre való. A toldalékok között is vannak olyanok, amelyeknek általános nyelvjárási *é-zése* mellett egy-két *i-ző* változatára is találunk példát (*Cserepesnül* /Po/, *merisnül* /Po/, *örvnül* /Do/, *rühethetnik* /Szegh/, *szomszédasszonyiknak* /De/. Azt mondhatjuk, hogy kevés nyelvjárásból kevés szokatlan, a sárreti általánosan *i-ző* morfémaaktól eltérő adatunk van, de van.

Adattár

árnyékszik /Zsa/, *ártízi vizet* /Do/, *beleírtette* /Bug/, *belefírjén* /Bé/ ~ *beletérjén* /Pl/, *bíl* 'bél' /Sa/, *bokrita* /Do/, *Cserepesnül* /Po/, *cseríptálat* /Sa/, *dílceg* /Nsz/, *dílibáb* /Bug/, *díre* /égtáj/ /Bé Mhom/, *dögisz* /Ol/, *dögvíz* /Nsz/, *egír* /Do/, *egírfogóunk* /De/, *egyib* /Pl/, *ekhósszekír* /Do/, *elmik* 'elmegek' /Bé/, *elvész* 'elvész' /Po/, *favedír* /Po/, *fejőszik* /Po/, *fejszínek* /Bé Hp Mhom Mp Sá/, *felhircre* /Po/, *feltírgyepelt* /Vér/, *félítél* /Mhom/, *félvidiki* /Dv/, *fenik* /Nr/, *filkaótya* /Sá/, *fiszër* /Fgy/, *ganít* /Bá/, *gím* 'gém' /Zsa/, *gímberedik* /Nsz/, *gimeskútra* /Po/, *Göncölszekír* /Do/, *görbeszikét* /De/, *gyalogszikre* /Zsa/ ~ *gyalokszikét* /De/, *háromfile* /Sa/, *Hétvezír* /uccal/ /De/, *hítig* 'hétig' /Sa/, *hízag* /Hp/, *ibersíge* /Zsa/, *ífilbe* /Hp/, *ihés* /Do/, *ile* /De/, *iles* /Po/ ~ *ilës* /De/, *írcsik* oda 'értsék oda' /Bnb/, *írtem* 'megértem' /Da Fu/, *írzem* /Vél/, *iszrevett* /Zsa/, *kanapi* /De/, *káviskanna* /De/, *keméncijük* /De/, *kerikszeg* /Po/, *kerikvágásban* /Po/, *kétfíle* /De/, *kevís* /Bu Sa/, *kil* 'kel ~ kél' /Sa/, *kirdez* /Nsz/, *kirkedikeny* /Vél/, *kisfészít* /De/, *kít* 'két' /Po Sá/, *kitirőjével* /De/, *kítlábú* /De/, *kíznél* /Do Sa/, *kötíle*

/Szegh/, *kötílvétis* /Hp/, *kúdgím* /Po/, *leckível* /Zsa/, *letírgyelt* /Szegh/, *legveszíjesebb* /Bé/, *liccsapóu* /De/ ~ *létyfogóu* /De/, *lidírc* /Vé/, *lígy* 'legyél' /Nsz O/, *másfíl* /Po/, *mégírdékél* /Sá/, *měktíríteni* /Fu/, *menyít* 'menyét', *ragadozó* /Zsa/, *merísnil* /Po/, *míg* 'még' /Po/, *míkpedig* /Sa/, *mírfőüdre* /Bé/, *míszkemencét* /Vé/, *műtítet* /Sa/, *natyfějszível* /De/, *nehíssíg* /Nsz/, *nehíz* /Do Po Sa/, *nígykízláb* /Szegh/, *nikem* /Zsa/, *nikül* /Fgy/, *nímik* /Vé/, *öcsímnek* /De/, *örvníl* /Do/, *pallír* /Do/, *Pálmalevülle* <lónév> /Do/, *pěnyít* /Sa/, *pucír* /Hp/, *rákíl* 'rákel ~ rákél' /Sa/, *ríteg* /Nsz/, *rízbul* 'rézből' /De/, *rühethetník* /Szegh/, *sigér* ~ *sigír* /Ko/, *szekírre* /Nsz Po/, *szekírodalt* /Po/, *szēmíddombon* /Nsz/, *szigínység* /Bu/, *szíl* 'légáram' /De Vé/, *szílgőrcs* /Vé/, *színírt* 'szénért' /Bá Po/, *szomszídasszonyíknak* /De/, *szórógíp* /Do/, *tarlóskerík* /Po/, *tehín* /Po/, *tenyírrel* /Vé/, *terebíjes* /Nsz/, *tilén* /Bu Do Su/, *títlen* /Nsz/, *tojášíj* /Ka/, *trágyalí* /Do/, *űkelmík* /Zsa/, *vezír* /De Do/, *vidíkin* /Dv Vé/, *vígy* 'vegyél' /Nsz/, *vilem* /Szegh Ve/, *ville* ~ *vélle* /De/ stb.

III.

A zárt í-zés sárréti adattára

- a. Í-zés prefixumokban
- b. Zárt í-zés alapszavakban és összetételekben
  - Hangsúlyos helyzetben
  - Hangsúlytalan helyzetben
- c. Zárt í-zés toldalékokban

Az igekötők egy kis részének í-zése is jelentős mértékben terheli meg az í fonémát. A forrásokban csupán három igekötőnek találtam *í-ző* változatát, ezeket kigyűjtöttem. Fontos, hogy az alábbi *í-ző* igekötők területileg is jól szóródnak.

Adattár

érte-

írtekűd /Bé Bu Csö Kony O Pl Sze/, *írtémént* /Pl/

széjjel- ~ szét-

széjjelcibálta /Bsz/, *darabojja* /széjjel /Bug Sze/, *széjjeldúr* /Pl Sze/, *széjjelhány* 'szétválaszt' /Zsá/, *széjjelhány* 'szétszór, szétdobál' /Kl Pl/, *széjjelhagyni* /Bá/, *széjjelmārcingol* /Sa/, *széjjelmént* /Pl/, *széjjelníz* /Bé Bug Csö Hp Kony Mp Pl Sa/, *széjjelosztotta* /Bé Kony Ksza/, *széjjel-szanát* /O Vé/, *széjjelszéd* /Bé Pl/, *széjjelszórt* /Su/, *széjjeltíp* /Bug Do Mhom Pl/, *széjjelválaszt* /Kol/, *széjjelválogat* /Hp/, *ne zizmáld* /széjjel /Mhom/; *széddarabolni* /Sa/, *széthánt* /Mp Sá/, *széthányás* /Bá Fgy Kl/, *széthasogatom* /Bnb/, *széthull* /Po Sá Vé/, *szítmént* /Sá/, *mírte szít* /De/, *szítníz* De Kl Pl/, *szít ne nyomd* /Po/, *osztottak szít* /Bug Csö/, *szítpukkad* /O/ ~ *szítpukkan* /Pl/, *szítszalad* /Bé Mhom Pl/, *szítszédi* /Bug De/, *szítsziled* /Pl Su/, *szítterítik* /Hp Pl/, *szítver* /Sá/

végig-

végbehallgat /Vé/, *végigfojik* /Dv Mp/, *végigírte* /Dv/, *végigjárta* /Bu Hp Kony Pl Vé Vér Zsa Zsá/, *végigmegy* /Pl/, *végigníz* /Bbö Bug Pl Su Sze/, *végiksétál* /De/

b. Zárt í-zés hangsúlyos helyzetben

Több helyi nyelvjárássra kiterjedő anyaggyűjtés és egy nyelvjárási í-zésének vizsgálata egyformán azt mutatja, hogy a hangsúlyos helyzetbeli zárt í-zés a jelenség egyik legnagyobb tömbje. A sárréti anyaggyűjtés ennek megfogható bizonyítéka. A vizsgálatok a hangsúlyos helyzet különböző csoportjaiban következetes és erős í-zést mutatnak, de a kiegészítő gyűjtések adatai azt is világossá teszik, hogy a Sárrét-vidéken nem egy-egy helyi nyelvjárási í-zése erős csupán, hanem hogy ez valamennyi nyelvjárási jellemző adottsága.

Nézzük meg közelebbről az adatokat!

Itt is azzal vezetem fel az elemzést, hogy az adattár gazdag, de csak relatíve teljes, nem ennyi í-ző adat van a Sárréten, forrásaimból csak ennyi került elő. A *nímet* í-ző adata töszóban, jelzős szerkezetben, összetételekben /földrajzi nevekben/ egyaránt sok helyen előfordul, toldalékolt adatai is mindig í-zők, stb., és az adattárban előfordulóknál sokkal többféle előfordulásban. A köznap beszéd í-ző adatainak nagy csoportja mellett nincs például adat a *rígés-rigén*, *ripaföd*, *víkső* stb. morféma í-zésére, ez azonban a gazdagság mellett az adatgyűjtés hiányossága. Az adattár így is sokféle szemléltetésre, következtetésre alkalmas.

Következetes í-zést találunk

a/ egytagú és többtagú alapszavakban

fil, *kír*, *mír*, *szil*, *vírt*; *ides* ~ *idēs*, *míreg* ~ *mírēg*, *ripa*, *tíszta*, *víkony* stb.;

b/ köznevekben és tulajdonnevekben

bikis ~ *Bikisi* /szem.n./, *Bikisi-út*, *gyikínyes* ~ *Gyikínyes* /hn/, *mí* 'méh' ~ *Míhesdomb*, *mírges* ~ *Mírges* /hn/, *míszáros* ~ *Míszáros* /szem.n./, *rínél* 'révnél' ~ *Rí-halom* /hn/ stb.;

c/ szerkezetek és összetételek előtagjában

rítes *hejjeken*, *ríti* kút, *nímet* katonák, *nímet* falvak, *Nímet*-gát, *Nímet*-gyep; *bikajugba*, *bikalencse*, *csíplőbandába*, *csíplőgép*, *nígylábú*, *nígyszegletű*, *nígyvíkás*, *nítýkélzáb*, *vírnyomása*, *vírszemet* <kapott>, *vírszopó*, *vírzavar* stb.

d/ következetes í-zéssel találkozunk kisebb és terjedelmesebb szócsaládok tagjaiban

fíreg ~ *fírēg*, *fírgelni*, *fírges*, *fírgíszis*; *kisedelmes*, *kíseji*, *kísik*, *kísőbb*; *rígen* ~ *rígén*, *rígi*, *rígies*; *vís*, *viső* ~ *visű* stb.;

e/ az í-ző morféma toldalékolt alakjaiban

bír ~ *bírit*, *dílel* ~ *díleliskor*, *ides* ~ *idessíget*, *kír* ~ *kirísēm*, *mír* ~ *mírtígbe*, *típ* ~ *típiskor*, *vín* ~ „*vínsígünk vígin*” /Sinka István/, stb.

f/ erős és következetes az í-zés az *e-ző* és *ē-ző* nyelvjáráscsoportokban egyaránt /vö. a VI. sz. fejezet mellékletével/

dílel ~ *dílēl*, *fínyes* ~ *fínyēs*, *gyikínyezis* ~ *gyikínyēzis*, *írkézt* ~ *írkēzt*, *kínyelem* ~ *kínyelēm*, *lílek* ~ *lílēk*, *míjen* ~ *mijēn* 'lent', *píntek* ~ *pintēk* ~ *pintēk*, *szíles* ~ *szílēs*, *tígéd* ~ *tigēd*, *víres* ~ *vírēs* stb.

g/ kevés olyan morféma került látószögünkbe, melyeknek *é-ző* és *í-ző* adata is van

fíny + *kíp* ~ *fénkép*, *Dícsírtessék!* ~ *Dicsértessék!* /kat/ stb.;

Az adattár alapján azt mondhatjuk, hogy a fonéma hangsúlyos helyzetbeli nagy gyakorisága különféle í-ző helyzetek erős megterheléséből következik. Az is jól látszik, hogy a sok összetevő révén összeállt adatok konzerválták máig a jelenséget. Ezért fontos a különböző helyzetekbeli í-zés minél teljesebb vizsgálata.

bika /Bu Bug Csö Dv Ka Kony Mp Nsz Pl Sa Vé Zsa/, *bikafíszek* /Da/, *bikajukba* /Bug/,
bikalencse /Pl/, *bikanyál* /Dv Fu Hp Sze/, *bikanyúzó* /K-S Pl/, *Bikázs-gát* /hn/ /Zsá/,
bikessigbe /Bu Ka Mhom Nsz Pl Su Zsa/, *bikíbe* /Fu Pl/, *Bikisre* /Bu Kt Nsz Vé/, *bíkisi* /Do
Vél/, *Bíkisi* /szem.n./ /Do Ka/, *Bíkisiné* /Do/, *Bíkisi-út* /Kl/, *bíkít* 'békít' /Pl/, *bikjő* /Fö Fu O
Nsz/, *bikül* /Bu/, *bíle* 'béle' /Sa/, *bíre* /Bé Bu Do Kl Nsz Pl Sze/, *bírbárány* /Fgy Kony/,
bíresek /Kony Mpet Nsz Sál ~ *bírösök* /Bé Bnb Btor Do Ka Su Sze/, *bíröslegény* /Ka/, *cílba*
/Ko Kony/, *cíloztam* /Hp/, *csífi* 'cséfi' /Nr/, *csípelni* /Á Fu Gá Hp/ ~ *csípélni* /Bé Bug Dv O
Pl Sze/, *csípfá* /Kony/, *csíphadaróvā* /Do/, *csíplókor* /Bnb Do Hp Ka O Pl Szegh/, *csíplő* /Do
Hp Mhom Pl Su/, *csíplőbandába* /Esz Su/, *csíplőgép* /Bnb Dv Fgy Fu Hp Pl Su Sze/;
didēlget /Pl/ ~ *gidēlget* /Nsz/, *dílbe* /Bé Bsz Bug Hp Kl Kony Mpet Nr Nsz Pl Su Sze Vé/,
dilebidet /Kony Nsz Vé/, *dílél* /Da Dv Esz Hp Kl Nsz Vér/ ~ *dillel* /Km Ko Kony/ ~ *dílél* /Bé
De Pl Té/, *díleliskor* /Hp/, *dílfele* /Bu Pl Vé/, *díli* /Hp Ksza Su/, *délibáb* /Pl/ ~ *dilibáb* /Bug/,
dílidőübe /Pl/, *dílig* /Bá Bé Hp/, *dílignyitó* /Nsz/, *dílrül* 'dél felől' /Bé Bu Dv/, *díltájba* /Vél/,
dílután /Bé Bug Hp Nr O Pl Sál Vé Zsa Zsá/, *éjjēn* /a *fijatal pár*/ /Pl/, *fékēző* /Pl/ ~ *fíkēt*
/*borjúét*/ /Pl/, *fík* /Nsz Pl/, *fékēz* /Pl/ ~ *fíkez* /Nsz/, *fíl* /vmitől/ /Bé Bnb Bug Fu Kl Kony Ksza
Kszak O Pl Sze/, *fílti* /De Do Hp Kony Mhom Nsz O Pl Sa Sál Szegh Vé Vér Zsa Zsá/, *fíny*
/Fö Pl Sál/ ~ *fékép* /Pl/, *fínyes* /Bsz Bu Nsz Sál/ ~ *fínyēs* /Pl/, *Fínyēsék* /szem.m./ /Dv/, *fínyēske*
/Bug/, *fínylik* /Ka Pl/, *fírcel* /Nsz/, *fíreg* /Hp Kony Mp Nsz Zsa Zsá/ ~ *fírēg* /Dv Fgy Fö Ko
K-S O Pl Sál Sze/, *fíregvágó fával* /Ka/, *fírfi* /Bug Fu Ksza Mhom Mpet Nsz Sa Su/,
fírficseléd /Vél/, *fírfiember* /Hp/, *fírfi nípet* /Su/, *fírhē* mēgy /Do Ka Pl Sze/, *fírgelni* /Csö/,
fírgelőfával /Zsá/, *fírges* /Ka Pl/, *fírgészis* /Fgy Kony/, *fírgészőfa* /Fgy/ ~ *fírgészőfa* /Kony/,
fírhe /ment/ /Hp Kszak Mp Szegh/ ~ *fírhē* /mēnt/ /Bnb Do Fu Nr Pl Su Sze/, *fírjivel* /Do
Kszak Zsá/, *físű* /Bu Hp Ka Pl/ ~ *fűsű* /De Pl/, *fiszkeket* /Bug Da Hp Ka Mhom Nr Nsz Pl
Sze Vé Zsa/, *físzter* /Fgy/, *físzkelt* /Da Dv O/, *físzkelődik* /Ka Pl/, *físzēgbe* /Bú Pl Sze/,
físzkesfene /Kony Pl Sál/, *gím* 'gém, vizimadar' /Zsa/, *gímberedik* /Nsz/, *gímes kútba* /Po/;
gyíkiny /Bnb Csö Da Do Dv Ka Ko K-S Mhom Nsz Pl Su Sze Szegh Zsa/, *gyíkinyes* /Dv/ ~
Gyíkinyēs /hn/ /Pl/, *gyíkēnpálha* /Vél/, *gyíkinyezis* /Sa/ ~ *gyíkinyēzis* /Bnb/, *gyíkinyhámval*
/Ko/, *gyíkimmunkákat* /Bnb/, *híbe-hóuba* ~ *híbe-korba* /Pl/, *híját* 'héját' /Sa/, *híten* ~ *hítig*
/Sa/, *hízagokat* /Po/, *Íbērhārték* /szem.n./ /De/, *íbersíge* /Zsa/, *íbred* /Nsz Pl/, *íbre* /Nsz/,
íbreszt /Pl/, *íccaka* /Bé Bnb Bsz Bug Da De Hp Ka Kl Ko Kony Kszak Nr Nsz O Pl Sál Vé
Vér Zsa/, *íccakálni* /Bé Nsz Pl/, *ídes* /Kony Nsz Po Vé/ ~ *ídēs* /Bbö Bé Bu Bug Do O Pl Su
Sze/, *édesanyám* /Kony Sa/ ~ *ídēsanyám* /Pl/ ~ *ídēsapám* /Vér/, *ídesanyám* /Csö Hp Ko
Kony Mp Po Sál Vér Zsa/ ~ *ídēsanyám* /Bé Btor Bú Bug O Pl Su Vér/, *ídesapám* /Bu Csö Hp
Kony Mp Po Sál Vér Zsa/ ~ *ídēsapám* /Bé Bnb Btor Bú Dv Ksza O Pl Su/, *ídēsden* /Ka/,
ídēsēdni /Sál/, *ídēsmlét* /Bél/, *ídēsēiget* /Zsa/, *ídēszsír* /Su/, *ífél* /Pl Sa Sze Szegh/, *ífélbe*
'íjfélskor' /A Bé Bú Do Dv Fu Gá Hp Kt Nr Nsz Pl Sa Sál Su Sze Szegh Vé/, *ífélfele* /Sze/,
íféli /Sál/, *ífilbe* /Hp/, *íg* 'brennen' /Bé Bsz Da Fgy Fu Nsz O Pl Sál Sze Szegh Vér Zsá/,
ígedelēm /rossz/ /Nsz Pl/, *íget* /Bé Do Dv Hp Sa/, *ígetēt* /Sze/, *ígett* /Esz/, *ígetni* /Bú/,
ígis /Pl Sál/, *ihēs* /Do/, *íhezzék* /Vél/, *íjjel* /Ksza Sa/, *íjjeliőörök* /Pl/, *íjjelizenēt* /Sze Vé/, *íjjel-*
nappal /Bug/, *íjszaka* /Zsa/, *ík* /Do Fu Mhom Nr Nsz Pl Sze/, *íkes* /Nsz/, *íl* /Bé Bnb Bug Csö
Da De Do Dv Fö Hp Kony Mhom Mp Nr Nsz Pl Sa Sál Su Sze Vé Zsa Zsá/, *íldégél* /Pl/,
íllēmet /Pl/, *íllēmszert* /Ksza/, *íllēs* /De/, *ílesztő* /Do Dv Fu Hp Pl Sa Sze/, *íletibe* /Bé Bnb
Bsz Bug Fu Ka Kt Nr Pl Su Sze Vé Zsá/, *íletre* /Bé Bnb Btor Bú Bug O Pl Su Vér/, *íletsorunkat* /Do/, *íl-hal* /Bu Vé/,
ílhettelen /Ka Pl/, *ílhettének* /Bbö/, *íllő* /Bé Mp Sál/, *íllőüsköttek* /Bé Hp/, *íltessen* /Vé Zsa/,
ílteti /Pl/, *íltye-voltyát* /Sa/, *ímejeg* /Nsz/ ~ *ímejēg* /Pl/, *ínekel* /Á Gá Hp Zsa/ ~ *ínekēl* /Dv Fu
Pl Sze/, *ínekēlgettünk* /Fu/, *ínekēs* /Bnb/, *énekkarba* /Kony/, *ínekünkēl* /Bé Bu Kszak/,
ínsíges /Sál/, *ípen* 'sértetlenül' /Dv Mhom Pl/, *ípeszű* /Ka/, *ípít* /Bbö Bug Do Dv Fgy Fu Gá
Hp Kony Pl Sze Szegh/, *ípítisin* /Bnb Do Ksza/, *ípítkezēsēn* /Do Dv Fu O/, *ípkēzláb* /Bu/, *ípp*

/Sá/, *ippen* /Hp Mhom Nsz Pl Vél/, *íppensíggel* /Pl/, *ípűl* /Do Kony Nsz O Pl Sze/, *ípület* /Bu Do Su Sze Vél/, *ípülőő* /Bé/, *ír* /vmi vmit/ /Ka Pl Sá/, *írők rá* /Do Sze Vél/, *írelődik* /Vél/, *írém* /Bug Do/, *írett* /Hp/ ~ *írött* /Pl/, *írik* /Bsz Bug Cső Do Fő Mhom/, *írik /a gané/* /Dv Hp Nsz O Sá/, *írít* /Pl/, *írít* /Hp/, */ne/ írje* /Bug/, *írkezett* /Zsa/ ~ *írkézett* /Bé Bug Dv O Pl/, *írt* /dudva/ /Dv Hp/, */szerencse/ írte* /Dv Hp/, *írte* /rag. nm/ /Cső Do Ka Su/, */nem/ írte* /Sá/, *írte- /igekötő/* /Bsz Do Kszak Mhom Su Sze/, *írték* 'értük' /Bug/, *írtem* 'énértem' /Nr/, *írtem* 'megértem' /Do Dv Fu Ksza/, *írtikés* /Sze/, *írtünk* /rag. nm./ /Vél/, *írve* /Kony/, *írzem* /Vél/, *ísíktől* 'éhségtől' /Bsz/, *íszre veszed* /Sa Zsa/, *ítelt* /Hp Ka Ko Mhom Mp Nsz Pl Po Sa Su Sze Vél/, *ítelhordó* /Bsz Btor Esz Nr Pl/, *ítel sorja* /Hp/, *ítelszag* /Sá/, *ítet* /Bsz Bu Hp Kony Pl/, *ítető* /Hp Pl Vél/, *ítető /cséplőgépnél/* /Ka/, *ítőkés* /Bé Nsz/, *ívelődik* /Nsz/, *ívődik* 'töpreng' /Pl/, *kényszerítettik* /Ko/, *kibzeltem* /Bnb Bu Bug Kony Nr O Sze/, *kibzelgés* /Fu/, *kíggém* /gémfajta/ /Kl Vél/, *kik* /Bu Fő Fu Hp Kl Pl Po Sá/, *kíkes* /Dv/, *Kíkfű* /Hn/ /Do/, *kikíteni* /Bé/, *kikkötínyes* /Zsa/, *kikkő* /Sá/, *kikkötő* /Kl O Sá/, *kikköves* /Bé Dv Gyo Hp Mp Nsz/, *kikkű* /Bsztm Bú Fgy Hp Ka Kony Nsz Pl Su Zsá/, *kímíny* /Bé Bnb Bug Do Fgy Hp Ka O Pl Su Zsá/, *kímlel* /Nsz/, *kínköves* /Bú/, *kínszér* /Pl/, *kínszércsúsztatóút* /Mhom/, *kintelenkédik* /O/, *kínyelem* /Zsa/ ~ *kínyelém* /Bug/, *kínyelmés* /Sze/, *kínyes* /Mp Sa/ ~ *kínyés* /Pl/, *kínyéskédik* /Bé Su/, *kínyeső* 'higany' /Nsz Vél/, *kínyin* /Sze/, *kínytelen* /Mhom Nsz Pl Vél Zsa/, *kípeket* /Kony Pl/, *kíppesek* /Hp/ ~ *kípesék* /Bá Dv Sá/, *kípesint* /O/, *kípassága* /Do Fu/, *kípasszótarajim* /Sa/, *kípest* /Pl Sze/, *kípibe* /Bu Bú Do Esz Ko Sa Vél Zsa/, *kípit* 'arcát' /Bu Mp Pl Po Sá Vél/, *kípvisezőket* /Bu/, *kír* /Bá Bsz Bug Cső Do Fő Hp Kony Nsz O Pl Su Sze Vél/, *kírdeszőködött* /Bu/, *kírdzett* /Ko/, *kíreg* /Pl/, *kíregettek* /Ka Pl Vél/, *kíregető* /O/, *kírek* /Cső Da Hp Kt Zsá/ ~ *kírek* /Bé Da Do Fu Mhom Pl Sze Tél/, *kíretőzik* /Zsa/, *kírgé* /Mhom Nsz Sá/, *kírges* /Bé Nsz Szegh/, *kírísém* /Sze/, *kírő* /Fgy Hp O Sa Sze/, *kíróddzik* /Mpet O/, *kíróje* 'a tehén gyomra' /Dv/, *kísedélmés* /Su/, *kíseji* /Nsz/, *kisik* /Nsz Pl Vél/, *kiső* /Bnb Bu Hp Ko Kony Mpet Su Sze/, *kisőbb* /Bé Bnb Cső Da Do Dv Hp Mhom Su Sze Vél Zsa/, *kisőn* /Pl Sze/, *kisz* /van/ /Do Dv Fő Fu Gá Hp Ka Kony Pl Sze/, *kíssen* /Bnb Da Hp Kony Sze Zsa/ ~ *kíszén* /Do Pl Sze/, *kíszícscsen* /Hp Kony Ksza/ ~ *kíszícscsén* /Bé Bnb Do Fu Su/, *kíszpíz* /Pl/, *kísztet* /K-S N-S Nsz/, *kíszűl* /Bug Cső Do Dv Nr Po Sa Su Sze Vél Zsá/, *kíszűlikét* /Sze/, *kít* 'két' /Po Sa/, *kíve* /Bé Bsz Bsz Bug Cső Do Dv Mpet Pl Sze Vél Zsa/, *kívedobálónak* /Bnb/, *kívekötnének* /Hp Po/, *kívevágó* /Nr O Pl Szegh/, *kíznél* 'kéznél' /Do Sa/, *lígý* 'legyél' /Nsz O/, *lík* /Cső Da Dv Fu Hp Pl Sze Zsa/, *líkelni* /Kony/, *lílek* /Bu Gá Hp Nsz/ ~ *lílék* /Á Dv Fő Fu Ka Sze/, *líleklyuk* /Dv/, *líp* 'sejt' /Dv Fu Hp Pl Sze/, *líp* /ige/ /Bnb Do Nsz Po Vél/, *lípícső* /Nsz/, *lípífenét* /Del/, *lípíhetett* /Cső/ ~ *lípíhetett* /Bé/, *lípís* /Bé Bug Da Fu Hp Kony O Pl Szegh Vél/, *lípíkdés* /Vél/, *lípíhettem* /Bu/, *lípíre* /mënt/ /Fu Su/, *líszen* /Nsz/, *lítet* /Bé Nsz/, *lítire* /Nsz/, *mí* 'méh'; 'anyaméh' /Dv Do Kt O Sze/, *mícc* 'mégy' /Nsz Sze/, *mécsés* ~ *mícsés* /Pl/, *míg* 'még' /Po/, *mígy* /Fő Gá Hp Pl Su Sze/, *míhecske* /Do/, *Míhes* /hn/ /Kl/, *Míhes-domb* /Kl/, *míhesi* /Kl/, *míhíszkédik* /Pl/, *míj* /Kony Nsz O Pl/, *míjebb* /Dv Hp Kl Nsz O Pl Su Zsá/, *míjedis* /Da Dv Fu Sa/, *míjen* /Bu Sá/ ~ *míjén* /Bé Del/, *míjsígbe* /Fgy/, *míjsíges* /Bu/, *míkas* /Bé/, *mínes* /Cső Ko Ksza Po Zsa/ ~ *mínés* /Bsz Pl Vél/, *mínkübe* /Pl/, *mír* 'megmér vmit' /Do Nsz Pl Sa Su Vél Vél Zsa/, *mírce* /Nsz/, *míreg* /Nsz/ ~ *mírég* /Bé De Su/, *mírégette* /Bá Szegh/, *mírgelődik* /Hp Mp O Pl Sze Szegh/, *mírges* /De Hp Kony Sá Zsa/, *Mírges* /hn/ /Pl/, *mírgibe* /Vél/, *mírleg* /Pl/, *mírtík* /Bbő Hp Ka/, *mírtígbe* /Bé/, *Míszár* /szem.n./ /Kl/, *Míszáros* /De Pl Vél/, *míszkemencét* /Vél/, *míssz* /Á Fő Fu Gá Hp Ka Ko Ksza O/, *míz* /Hp Ka Pl/, *mízes* /Pl/, *níccér* /Bsz O/, *nígy* /Bbő Bsz Btor Bug Cső De Do Dv Fgy Fu Gá Hp Kl Kony Ksza Kt Mhom Mp Mpet Nr O Pl Po Sa Sá Su Sze Vél Vél/, *nígyágú* /Do/, *nígyen* /Sa Su/, *nígyes* /Bu Do Hp Zsa/, *nígyezér* /Bá Fu Ksza Sze Vél/, *nígy és fél* /Bug/, *nígyfele* /Zsa/, *nígykézláb* /Vél/, *nígy lábú* /Pl/, *nígy-nígy* /Kony/, *nígy-öt* /Ka Su/, *nígyszögletű* /Vél/, *nígyvikás* /Pl/, *níha* /Bu/, *níha-níha* /Bu/, *níhányat* /Bé Bu Kony Nsz Pl Szegh/, *níkem* /Zsa/, *níma* /Kony Nsz Pl Sá/, *nímejik* /Nsz/ ~ *nímék* /Do Fu Ko Kony Nr O Pl/ ~ *nímik* /Vél/, *nímejrízsről* /Szegh/, *nímet* /Bu Bug Dv Gyo Ka Ko Pl Sa Zsa/, *Nímet-gát* /Kt/, *Nímet-gyep* /Gyo/, *Nímetországba* /Sa/, *Nímet-sziget* /Pl/, *nímetül* /Pl Sa/, *Nímet-zug* /Gyo/, *nípet* /Bá Bsz

Bu Bú Do Dv Fu Hp Kl Kony Ksza Kszak O Sa Sá Sze Vé Zsa/, *nípsíg* /Vé Zsa/, *níszhetett* /Fu/, *nítyszáz* /Bug Do Fu Pl Sa/, *nítyszázötven* /Kt/, *nítyszögölet* /Do/, *nízd* /Bug Dv Fu Hp Ka Ksza Nr Nsz Pl Po Sa Su Vé/ ~ *nízzed* /Bé Kl Kony Kt Vér/, *nízeget* /Csö Vér/ ~ *nízéget* /Bé Bnb Szel/, *nízet* /Sál/, *pintek* /Gá Kony Kt Nsz Po/ ~ *pinték* /O/ ~ *pintőkén* /Bé Do Fu Mhom O Pl Sze Vé/, *pinteki nap* /Kony/, *pízbe* /került/ /Bnb Bug O Pl Su Szel/, *pízelt* /Do Nr Po/ ~ *pízélt* /Nr/, *pízem* /Csö Kony/, *Pízés* /szem.n./ /Ksza Sa Su/, *pízésék* /Do/, *pízír* /Á Bé Btor Bu Bug Csö Da De Do Dv Fu Gá Hp Ka Kt Mhom Nr Pl Po Sa Szegh Vé Zsa/, *réjsék* ~ *risék* /Do/, *rig* /Nsz/, *rígebben* /Bé Do Fu/, *rigen* /Csö Da Esz Hp Kl Kt Po Sa Zsá/ ~ *rigén* /Bnb Bug Do Pl Su Szegh Vé/, *régi* /Ko/ ~ *rígi* /Bu Bug Csö Da De Do Fu Kl Ko Kony Ksza Pl Po Su Sze Tél/, *rigiesen* /Su/, *rigimódi* /Bu/, *Rígi-Vásártér* /Hn./ /Gyo/, *rigúta* /Bu Su/, *Rí-lapos* /hn/ 'Rév-lapos' /Gyo/, *rímsíg* /Vél/, *rimtelen* 'rémitően' /Mpet/, *rimülve* /Hp/, *rinél* 'révnél' /Bé Nsz/, *rípa* /Kony Ksza Kt Mpet Nr Nsz O Pl Po Su Sze Su Sze Vé/, *rípaásáskor* /Pl/, *rípaásó* /O/, *rípacibérét* /Su/, *rípásszekerek* /Su/, *rípavilla* /O Po/, *részüket* /Ko/, *részen* /Dv/, *risze* /Bé Bnb Bug Csö De Do Dv Esz Fu Kl Mhom Nsz O Pl Sa Su Sze Úsz Vé Vér Zsa/, *riszben* /Mpet/, *riszeg* /Csö Hp Kony Nsz/ ~ *riszég* /Fu Pl/, *riszegen* /Sa Vé/, *riszeges* /Esz Mp Sa/ ~ *riszégés* /Dv Fu Pl/, *riszeji* /Bnb Do Hp Kt Mp Sze/, *riszél* /Ko Mhom Pl/, *riszélis* /Do Ka/, *riszes* /Do Hp/ ~ *riszés* /Do O Pl/, *riszibe* /Bé Bug Ko Kony Sál/, *riszire* /Bug Csö Po Vér/, *riszlege* /Do/, *riszrehajló* /Bnb/, *riszükre* /Ksza/, *riszvettek* /Bé Do Fu Pl/, *Rít* /hn/ /Pl Su Sze/, *rít* 'rétség' /Csö Hp Mpet Zsa/, *ritajján* /Bug Dv Ko Pl/, *ritbe* /Bé De Do Dv Ko Sá Su/, *riteg* /Do Nsz/, *riten* /Csö Da/ ~ *ritén* /Bnb Dv Fgy Nr Pl Su Vé/, *rites* /Kony Pl/, *rites földbe* /Ko/, *rites hejeken* /Mp Mpet/, *rites tiszta* /Mp Pl Sa/, *ritföggye* /Su Sze/, *riti* /Da Dv Nsz Sá Su Szegh/, *riti kút* /K-S Su/, *ritódalba* /Dv/, *ritsíg* /Vél/, *ritszilékén* /Vél/, *sziddarabolni* /Sa/, *szidélgék* /Do Fu Nsz Pl Vé/, *szidülők* /Bu Pl Sá Vé/, *szidülis* /Vél/, *szígyelli* /Gá Hp/ ~ *szígyélli* /Á Bé Bu Bug Dv Fu Ko Pl Sze Vé/, *szígyellós* /Bu/, *szígyen* /Csö Hp Nsz/ ~ *szígyén* /Ka O Sze/, *szígyenszék* /Zsá/, *szíjjelnisztem* /Bnb Su/, *szíjjelsíg* 'rendetlenség' /Pl/, *szíjjelvannak* /Bbő/, *szíke* /Esz Nsz/, *székes* /Gyo/ ~ *szíkes* /Bbő Bé Ko Kt Po Su Sze/, *szíkesszájú* /Pl/, *szíkfótokon* /Sze/, *szíkfű* /Bé Do Dv Ko Kt Mpet Pl Sá Su Sze Zsa Zsá/, *szíkfű szedni* /Sze/, *szíkfűteja* /Mp Pl/, *Szik-halom* /Gyo/, *szél* /Pl/ ~ *szíl* 'légáram; bélgáz' /Vé Zsa/, *szíle* /Bé Bug Hp Pl/, *szíled* /Nsz/, *szíles* /Da Hp Kl Nsz/ ~ *szílés* /Do Fu O Pl Sze/, *szílessíg* /Mhom/, *szíléssígút* /Bé/, *szílgörcs* /Vél/, *szílibe* /Bnb Fgy Pl Vé/, *szílikarika* /Hp/, *szílsőü* /Hp/, *szíltibe-hosszába* /Ka Pl Sze/, *szílú* /Csö/, *szína* /Bug Do Dv Fu Hp Ka Nr Nsz O Pl Po Sa Sze Zsa Zsá/, *színakaszáláskor* /Mp Vé/, *színáskert* /Hp Km Sá/, *színázunk* /Zsá/, *színiért* 'szénért' /Bá/, *szíp* /Bé Bnb Btor Bu Bug Do Dv Fgy Fö Fu Gá Hp Ka Mhom Nsz Pl Sze Vé Vér Zsa/, *szípanyámat* /Szegh/, *szípapámat* /Nsz Pl Sá Szegh/, *szíp csendesen* /Vél/, *szípen* /Csö De Esz Hp Ka Kony Kszak Sa Sá Vér/ ~ *szípén* /Bug Dv Fu Ko Mhom Pl Su Sze Szegh/, *szípiből* /Bé/, *szípsígésén* /Su/, *szípsígit* /Sze/, *szípiül* /Nsz/, *szíthasogatom* /Bnb/, *szítnízett* /Kl/ ~ *szítnízett* /Pl/, *szítszédi* /Bug/, *tíbojda* /Pl/, *téged* /Dv/ ~ *tíged* /Csö Hp/ ~ *tígéd* /Bé Btor Bug Pl/ ~ *tígédet* /Pl/, *tíl* 'tél' /Bú Su/, *típélődik* /Nsz/, *típi* 'liba, kacska tollát megszedi' /Mhom Nsz O Pl Zsa Zsá/, *típís* /O/, *tísis* 'te is' /Pl Zsa/ ~ *tésis* /Sál/, *tíszén* /Nsz/, *tísztát* /Bé Bug Do Dv Esz Hp Mhom Mp Nsz O Pl Sze/, *tísztaféle* /Sze/, *tísztagyúrás* /Pl/, *tísztaleves* /Do Pl Sál/, *tísztanútás* /Sze/, *Tísztaüzem* /Kl/, *titlen* /Nsz/, *títován* /Nsz/, *tívedni* /Hp Nsz Pl Zsa/, *tívedizsbül* /Su/, *tívejég* /Nsz/, *tívett* 'tévedett' /Vél/, *vékkieligítist* /Bug/, *víccsed* 'védd /magad/' /Nsz/, *víccsíg* /Fö/, *videkezni* /Hp/, *videlmez* /Do Hp Nsz/, *videlmire* /Bé/, *vidét madár* /Sze/, *vidétt* /futbalkapusként/ /Pl/, *víg* /fn/ /Nsz/, /mënt/ *vígbe* /Dv/, *vígbehallgatta* /Vél/, *víge* /lett/ /Bé Bnb Bsz Bug Csö Da De Do Dv Esz Fö Hp Ka Ko Kt Mhom Mp Pl Sá Vér/, *vígefele* /Csö/, *vígéselő-vígig* /Pl/, *vígés-vígtelen* /Ka/, *vígészte* /Bug Ksza Nr O/, *vígett* /Sá Vé/, *vígez* /Bu Hp Kony O Pl Po/, *vígiment* /Hp/ ~ *vígigmént* /Bú De Do O/, *vigin* /Csö Fgy Hp Nr O Pl Vé/, *víglegesen* /Szegh/, *vigre* /Pl/, *vígrehajtóstól* /Bu/, *vígzém* /Sze/, *vígzís* /Pl Sá Zsa/, *vikából* /Do Hp Mp O Pl Sa Sá Zsa/, *vikás* /Sze Zsa/, *vikásfazik* /Do/, *vikás föld* /Pl/, *vikáskosár* /Mp O/, *vikkaróu* /Bé/, *vikony* /Bnb Do Ka Mhom Mp Nsz Pl Sa Su Vé/, *vikombél* /Mpet Pl/, *vikompízú* /Ka Pl/, *vikonya* ~ *viknya* /Bé Fgy

Kony Mhom Mp Nsz Po/, *vikonyabbat* /Mp/, *vikonyodik* /Do/, *vikonyszárú* /Bnb/, *viktelen* /Dv/, *viktire* /Bé/, *véllem* /Pl/ ~ *vilem* /Szegh Vé/, *vilemíny* /Nsz/, *viletlen* /Dv Hp Kony/, *viletlenül* /Bé Bug Kl Sze/, *vín* 'agg' /Bsz De Dv Ka Ko Kony Mhom Nsz Pl Sa Su/, *vín* 'túlérett' /Pl/, *vínasszony* /Bug Do Pl/, *vínjánynak* /Zsa/, *vínsígünk* /Bu Ka Pl Sá Szegh Vé/, *vír* /Á Bé Bnb Bug Dv Gá Hp Ka Kony Kt Mp Nr Nsz O Pl Sa Sá Sze Szegh Vé Zsa/, *vírbeli* /Zsa/, *vírcse* /Bnb Nsz Pl Zsa/, *víre* 'rokona' /Pl/, *víres* /Bu Hp Sá Vé Vér/ ~ *virés* /Bug Do Pl/, *virésedik* /Su/, *virëshúrkát* /Bug Pl/, *virfojásról* /Ko/, *virnyomása* /Fu Pl Sa Vé/, *virszemet* /kapott/ /Fgy Pl/, *virszopó* /Zsa/, *virzavar* /O Su/, *virzik* /Bé Do Sze Szegh/, *virziscsillapítónak* /Dv/, *virzise* /Ka/, *vis* /Nsz Pl/, *viső* /Nsz Pl/ ~ *visű* /Dv Fu Hp Sze/, *visódott* /Pl/, *Visztűbe* /Bé Bu Vé/, *visztűi* /Do/, *vít* /Sá/, *víték* /Pl Vé/, *vítel* /Nsz/, *vitetett* /Szegh/.

Ezúttal eltértek a hangsúlyos helyzetbeli *i-zés* bemutatásának szempontjaitól. Eltértek az adattár alapján kiemelhető tapasztalatok összegezésének ottani összefoglalásától, azt remélve, hogy így többet mondanak az adatok. A hangsúlytalan helyzetbeli *i-zés* adataiból az alábbi kép állt össze:

- a hangsúlytalan helyzetbeli *i-ző* morféma is 50 helyi nyelvjárásból valók;
- az adattár 995 morféma *i-ző* példáit tartalmazza;
- egész pontosan 50 helyi nyelvjárás 995 *i-ző* morfémajának 2263 *i-ző* adatát gyűjtöttem ki.

Valójában a vizsgált szövegekben a fentieknél sokkal több *i-ző* adat van: az adattár csak azt mutatja, hogy például a *kenyér* morfémaának melyik nyílt *e-ző* és zárt *ë-ző* nyelvjárásból van adata. Akkor lenne teljes a kép, ha az alapszó *i-zése* mellett /*kenyír* ~ *könyír*/ a szövegekben előforduló valamennyi *i s m é t l ő d ő i-ző* szóalak /*könyírrrel*, *könyír-hé*, *könyírbűl* stb./ adatát számba vehettem volna, ez azonban képtelenség. Feldolgozása is nehezen megoldható lenne, de az anyag jó áttekinthetőségét sehogy sem tudná megoldani. Ezt kompenzálja viszont, hogy számba vettem az alapszavak valamennyi látószögembé került képzett származékát és összetételekben előforduló adatát.

1./ Arra törekedtem, hogy az adattár a kigyűjtött szóalakokkal, szerkezetekkel, *i-ző* és *e-ző* ~ *ë-ző* alakok bemutatásával minél többet mondjon el a jelenségről, az *i-zés* szinkrón állapotáról, ezért vannak az adattárban olyan képzős szóalakok is — ezek a képző *i-ző* példái között is megtalálhatók —, amelyeket az alapszavak közé besorolhatunk, jöllehet a képző felismerhető bennük /*dűrgist*, *habarík*, *fődmirisnél*, *ritsig* stb./;

- sok olyan morféma van az adattárban, amelyik egy-egy alapszó különböző képzővel előforduló származéka /*legíny*, *legínýkédik*, *legínýesen*/;

- megtalálhatók más-más szófajú homonimák *i-ző* példái is: *dérik* /fn/, *dérik* /mn/, *dérigba* /hsz/.

2./ Sok olyan példa szerepel az adattárban, melyek azt mutatják, hogy az *i-zés* akkor is megőrződik a morfémaiban, ha azok összetételek elő- vagy utótagjába kerülnek: *hészikháza*, *legínyembér*, *tajtíkipipa*; *bikafiszek*, *laskatíszta*, *suttyólegíny*;

- a tájszótárak gyakorlatának megfelelően /vö ÚMTsz. I.—V./ az igeikötős igéket is ebben az adatsorozatban vettem számba: *belíptünk*, *mökkirtik*, *visszaemlíküzöl* stb. /A három *i-ző* igeikötő adatai /*írte*-, *szíjjel*- ~ *szít*-; *vígig*-/ a hangsúlyos *i-zés* példái között is megtalálhatók./

3./ Az *i-zés* sárréti erősségére mutat, hogy vannak olyan képzett szavak /*írzist*, *isíktül* 'éhségtől', *mirtik* /fn/, amelyekben két köznyelvi *i-ző* helyzet mindkét nyelvjárási megfelelője következetesen *i-ző*. Az összetett szavak között még gyakoribb, hogy az előtagban és az utótagban egyaránt következetes *i-zést* találunk.

Két *é-ző* : *i-ző* megfelelés van az alábbi alapszavakban, ill. összetételek elő- és utótagjában:

a./ *álattenyísztis*, *átíltik*, *bontófisűjít*, *cilindérimény*, *csekijsíg*, *Dicsírtessik!* /kat/, *egísszibe*, *egyvíktibe*, *élcsípéltik*, *elírtik*, *előcsíplis*, *fehírjibe*, *félírízbe*, *fődmirisnél*, *házipítis*, *házvígít*, *ígírtettik*, *írzist*, *isíktül* 'éhségtől', *kaparikkíve*, *kenyírlépt*, *kenyírtíszta*, *kikkötínyes*, *kóccsígvetis*, *kötíltvetis*, *közbikessígne*, *legvígít*, *levírízsnék*, *lípísníyre*, *maríkszédís*, *megíltetis*, *mekkirtik*, *megvendígeltik*, *meggyírísi*, *mennyisígire*, *míjsíges*, *mírtik* /fn/, *nehíssíg*, *nígyvíkás*, *pízbírt*, *portíkáír*, *rímsíg*, *rítestíszta*, *rítsíg*, *rítszíle*, *rúdvígínél*, *seríníyt*, *szemíjsígemet*, *szíjjelníszitünk*, *szítnízett*, *szítszíled*, *temetísín*, *tengírítírís*, *tesvírit*, *vékkíligítís*.

b./ A fentieknél kevesebbszer, de előfordul, hogy egy-egy összetett szóalak három morfémaájában *i-zést* találunk: *egíssígire*, *fírgíszís*, *gyíkínyezís*, *írísít*, *megbíkilíst*, *nímejríszírúl*.

4./ Úgy összegezhetünk, hogy a zárt *i*-zésnek hangsúlytalan helyzetben is sok adatát találtuk, ezek különböző szófajú morfémban előfordulnak, összetételekben, az igék toldalékolt alakjaiban megsokszorozódnak. Elég, ha arra az *i*-ző adathalmazra gondolunk, melyet az igék felszólító mód e. sz. 3. sz. anyaga szolgáltat. Ismétlem: a teljes számbavételükre kísérletet tevő próbálkozást reménytelennek látom. De így is sokat megtudhatunk előfordulásukról, számba vehető adataikról.

Adattár

acil /Nsz Pl/, *acilkovatartó* /Pl/, *ágybír* /O/, *ágyikon* /Pl/, *ágyikszakadás* /Kl Vé/, *ajándíkot* /Bé Bu Bug Hp Nsz Pl Su Zsá/, *ájjanip* /Pl/, *alátít* /Pl Vé/, *álatkipek* /Sa/, *álatenyisztis* /Km Sze/, *alólvetis* /O/, *Alsórisz* /hn/ /Gyo/, *alsöviny* /Bé Dv O Szegh/, *alsövődészkat* /Bé Sa/, *anyakíve* /O/, *anyalik* /Da Kony/, *anyaszína* /Mp Pl/, *aprólik* /Bá Dv Fu Ka O Pl Sze/, *aprópiz* /Zsa/, *árnyik* /Fö Hp Kony O Pl Po Sá Vér/, *árnyékszik* /Zsa/ ~ *árnyikszék* /Hp Pl/, *árpával író* /Bug O Pl/, *ártízi vizet* /De/, *aszittik* 'azt hitték' /Kl/, *asszonnip* /Fu Pl/, *átalíri* /Bug Pl/, *átállipik* /Bug Po/, *átíltik* /Dv Su/, *átmíssz* /Bug/, *átlípőket* /Dv/, *átízett* /Po/, *ázalik* /Kl Sá/, *babír* /Nsz/, *babírlevél* /Kony Pl/, *bámíszkodik* /Pl/, *bárányszína* /Zsá/, *befíszkelte magát* /Pl/, *beírt* 'beérett' /Kony/, *beírte* /Dv Vér/, *bekibzél* /Pl Su/, *bekíresztek* /Da Kl/, *Béikísre* /Dv/, *beleírjen* /Bé/, *beleírtette* /Bug/, *belelíp* /Zsá/, *beleníz* /Zsa/, *beliptünk* /Bnb Bu Bug Pl Sze Zsa/, *bemíssz* /Bé/, *beníz* /Do Vér/, *Berinybűl* /Bu Csö Do Dv Szegh/, *berinyi* /Dv Kt/, *Berinyi* /utca/ /Gyo/, *beríszegülnek* /Kony/, *beszíd* /Bá Bnb Bu Bug Da Do Hp Ka Nsz Pl Sze Vé/, *beszides* /Sá/ ~ *beszidés* /Pl/, *beszilek* /HP Kszak Kt Mp Po Sa Zsa Zsá/ ~ *beszilek* /Bbö Bé Bnb Bsz Bu Bug Do Dv Fu Ka Mhom Pl Sá Su Sze Vé/, *beszilget* /Bnb De Do Su Sze/, *beszilgetis* /Ksza Pl Su Sze/, *beszilsz* /Á Fu Gá Hp Sze/, *nem* *beszilve* /Do Sze/, *betekisgém* /Do Su Sze/, *betessikelt* /Szegh/, *betíve* /Bé Bnb O/, *bikafíszek* /Da/, *Bikísre* /Bu Do Kt Vé/, *bikísi* /Bé Do Vé/, *Bikísi* /szem.n./ /Do Ka/, *Bikísiné* /Do/, *bikűjjenek ki* /Kony/, *biliacil* /Pl/, *bíréslegény* /Ka/, *bocskorpíz* /Fgy Kony Pl/, *bokréta* /Pl/ ~ *bokrita* /Do/, *bombatőjcsír* /Pl/, *bontófűsűjít* /Bu/, *borbé* /Ko/, *borbij* ~ *börbi* /Nsz Pl/, *Borbíj* /szem.n./ /Dv Pl/, *börbijötpérc* /Pl/, *borítik* /Bug Pl/, *böszörményiek* /Bbö/, *böszörmín nipeket* /Sá/, *Böszörmín* /Bbö/, *bugyborik* /Nsz Pl/, *burgundirípa* /Hp/, *búzagerebajt* /Hp/, *büdösfíreg* /Zsa/, *cigánykípu* /Sá/, *cilindérkimény* /O Pl/, *cukorripa* /Kony/ ~ *cúkorripa* /Bnb Do Hp O Pl Su Sze/, *cukorripacibére* /Bnb/, *cúkorripalébe* /Su/, *családi pótlík* /Bnb/, *csapóvígre* /O/, *császárkörtút* /Hp/, *cseki* /Bu Vé/, *csekijsig* /Nsz/, *csekijsigem* /Vé/, *cserépedény* /Fgy Km Mhom Su/, *cserépfazik* /Esz O Pl/, *cseriptálat* /Sa/, *cseréptányír* /Hp Pl Su/, *csigavíge* /O Pl/, *csípliskor* /Bnb Hp Ka Pl Szegh/, *csípelik ki* /Kony/, *csőjcselik* /Pl/, *csörmelik* /Sá/, *csutkaizikkel* /Dv Pl Su/, *darásfíszék* /Ko Pl/, *derík* /fn/ /Á Gá Hp/ ~ *dérík* /Dv Fu Pl Sze/, *derík* /mn/ /Gá Hp/ ~ *dérík* /Bé Dv Fu Ka O Pl Sze/, */a/ dörigba* 'a szekérderekba' /Pl/, *dörigba* 'derék tájon' /Bé Pl/, *déríkajrúl* /Bé Bug Kl Km/, *déríkfájás* /Bu/, *déríkszög* /O/, *deszkaveremények* /Pl/, *dicsíri* /Bu Fö Ka Nsz Pl Sze Vé/, *dicsírtessék* /Fö/ ~ *dicsírtessik* /Pl/, *dilebided* /Ko Nsz Vé/, *disztóherilő* /Nsz/, *dóugavígezetlenül* /Pl/, *dorbízol* /Pl/, *dögísz* /O/, *dögvísz* /Nsz/, *dűlőszílen* /Po/, *dürgist* /Vé/, *ebíd* /Bé Bug Dv Fö Fu Hp Kony Kt O Pl Po Sze Zsa/, *ebided* /Hp Km/ ~ *ebidét* /Bbö Do Ko Pl Su Sze/, *ebídel* /Gá Hp Km Kony Vér/ ~ *ebídel* /De Dv Fu Su Sze Té Vé/, *ebídelnöm* /De/, *ebídnótát* /Nsz/, *ebídvika* /Hp/, *ediny* /Bé Bug De Do Ka Ko Kony Po Sá Su Sze/, *edinyés* /Pl/, *egír* /Do Szegh/, *egírfogóunk* /De/, *egíssz* /Bá Bbö Bé Bnb Bu Bug Csö Da Do Dv Fgy Fu Hp Km Kony Ksza Kt Mp Nr Nsz O Pl Sá Su Sze Té Úsz Vé Zsa Zsá/, *egíssig* /Mp Pl Sze/, *egíssiges* /Gá Hp Po/ ~ *egíssigés* /De Dv Fu Pl Sze/, *egíssigire* /Bu Bú Sa Sá Vé Zsa/, *egísszen* /Nr Su/, *egísszibe* /Su/, *egynímej* /Bé/, *egynímék* /Hp/ ~ *egynímék* /O Pl/, *egyrísze* /Kt/, *egytesvír* /Mpet/, *ëgyvígbűl* /Nsz Pl/, *ëgyvíkás* /Ko Ksza Sze/, *ëgyvíktibe* /Ka/, *ekhósszekír* /Dol/, *elbeszílgettünk* /Do Dv Fu Kt

Sze/, *ēlcsípēltik* /Su/, *eldibol* /O/, *elesig* /Nr Pl/, *elfűriszelik* /Hp/, *elig* 'elegendő' /Bé Bnb Bug Do Fu Hp Ka Kony Kszak Kt Nsz Pl Sa Sá Sze Vé Zsa/, *elig* 'ellángol' /Mhom O Pl/, *elígēdetlen* /Bug/, *elíggé* /Do Sze/, *elílt* /Dv O/, *elim* /Zsa/, *elírtik* /Bbő Bug Do Kl Kony Mhom Sa Vé/, *elírkezt* /Bu/, *elitil* /Bé Do Nr Pl/, *elkíbzeln* /Do Fgy Km Pl Sa Sze/, *elkinszērēdik* /Nsz Pl/, *elkínyeztetni* /Bu/, *elkíresztettek* /Nsz/, *elkírte* /Su Sze Vé/, *elkisíri* /Bé Bnb Bsz Ka Pl/, *elkiszítyúk* /Bug Pl Sze/, *elkiszült* /Knh Mhom/, *ellisű* /O/, *elmik* 'elmék, elmegyek' /Bé/, *elmír* /Pl/, *elmirgesēdēt* /Su/, *elnádmízel* /Dv/, *előcsíplis* /Hp/, *előszidelgett* /Dv/, *elővíve* /Su/, *elpocsikol* /Pl Po/, *elszidelek* /Vé/, *elszidültem* /Nr Pl/, *ēltessikél* /Pl/, *ēltikozol* /Pl/, *ēltíp* /Pl/, *eltíved* /Pl Po/, *eltívesztyúk* /Bnb Bú Ka/, *elvígesztik* /Bé Bnb Btor De Hp Kl Pl Sa Sze Szegh Zsa/, *elvílve* /Dv Hp/, *ēlvírzēt* /Pl/, *elvívte* /Km Pl Su/, *emísz* /Bu O Vé/, *emísző* /O/, *emlik* /Bu Pl Zsa/, *emlikezet* /Zsa/, *emlikezetēs* /Pl Su Té/, *emlikezőtēheccsigēm* /Sze/, *emlikszek* /Da Kony Ksza Mp Zsá/ ~ *emlikszék* /Bnb Bug Do Dv Fgy Fu O Pl Su Sze Szegh Vé/, *engedikeny* /Nsz/, *enyelgíst* /Szegh/, *enyim* /Nsz Vé/ ~ *enyim* /Do Dv Kony Pl Su Szegh/, *epekedíssel* /Szegh/, *epriszni* /Pl Sze/, *eredmíny* /Do Kony Sze/, *eresztis* /Nsz O Pl/, *éríz* ~ *érēz* /Pl/, *erēőszakoskíppen* /K-S/, *értik* /Nsz/, *értikeln* /Bé/, *értikeln* /Bnb Zsá/, *esemíny* /Pl Zsa/, *eszmikédik* /Nsz/, *ētyiszílkötény* /Do/, *etyestvír* /Mpet/, *ezēridēs* /O/, *ezērnítysszáz* /Bé Pl Sze/, *facsip* /Do/, *fadērigbúl* /Do/, *fakipnél* /Bé Hp Pl Vé/, *fakirēgbúl* /De/, *falikipet* /Sa Sze/, *falkíve* /Hp/, *Faluszil* /hn/ /Gyo/, *faluszílen* /Zsa/ ~ *faluszílen* /Su/, *faluvíge* /Hp Kony Pl Po/, *faluvígi* /Sa/, *falvidőü* /Mp/, *faragóbírēs* /O/, *favedír* /Po/, *fazigba* /Bé Bnb Bug Da De Do Kony Nsz Pl Su Vé/, *fecskefíszek* /Hp/, *fehír* /Bé Bug Da Dv Esz Fő Fu Kl Ko Kony Pl Sa Sá Vé Zsa Zsá/ ~ *fejír* /Hp Mpet Szegh/, *Fehír* /szem.n./ /Bu Pl/, *fehírcselédék* /Bé Bsz Dv Fu Ka O Pl Zsa/, *fehíredik* /Bé Bsz Pl Szegh/, *Fehíren* /Körösön/ /Sa/, *fehírhúrkát* /Bug/, *fehírjibe* /Sa/, *Fehír Lajos* /Dv/, *fehírneműt* /De/, *fehírpecsenyét* /Zsa/, *fehírtök* /Do Kt O Su/, *fehírveréb* /Sze/, *fejőszik* /Po/, *fejiszt* /Bsz Bu Kony Mhom Sá/, *fekij* /Nsz Pl Vér/, *fekijféle* /Vér/, *felesége* /Dv/ ~ *felesig* /Bbő Bé Bnb Btor Bug De Do Dv Fu Kl Kony Knh Mhom Mp Pl Sá Su Sze Vé Vér/, *felhírce* /Po/, *felíbbrettem* /Bsz Bug Kony Mhom Szegh/, *felígett* /Hp/, *félili* /Ka/, *felínny* /Bug De/, *félipült* /Do Sze/, *félkipel* /Nsz/, *félírísbe* /Zsa/, *felírtam* /Bé Sá/, *félírkēzēt* /Bú/, *felkiszült* /Hp/ ~ *félkiszülünk* /Bug/, *fellípsz* /Hp/, *félmarikkal* /Hp Pl Sa/, *félmirgel* /Hp Pl/, *fél nitykor* /Sze/, *fēlnízēt* /Pl/, *felpíz* /Fgy Kony/, *félriszēsék* /Do Su/, *felsíges* /Bu Fő/ ~ *fēlsíges* /Bé Btor Bug Dv Pl/, *Felsőríz* /hn/ /Gyo/, *féltesvírem* /Kony/, *félítél* /Mhom/, *félvidiki* /Dv/, *Fēlvig* /hn/ /De/, *fēlvíge* /Vé/, *fēlvígi* /Nr Pl/, *fél vikás* /Bug Mhom/, *fenik* /Nr O/, *fékípet* /Kony/, *fírfi nípek* /Su/, *fírgízís* /Fgy Kony/, *fírgízőfa* /Fgy Kony/, *fogyatík* /Nsz/, *fojtmízzel* /Ko/, *förtíj* /Pl/, *förtíjos* /Nsz Pl/, *fődmírísnel* /Da/, *fősvíny* /Fu Hp Pl/, *főűttisza* /Pl/, *főzelikēt* /Ko/, *fűlbélis* /Bé/, *fűríz* /Bé Do Dv Fu Gá Hp Nsz Pl Sa Sze/, *fűrízszel* /Hp Mp/ ~ *fűrízszél* /Bé De Pl/, *fűrízszēsék* /Do/, *fűrízszportúl* /Nsz/, *gácsír* ~ *gádzsír* /Bé Pl Sá/, *gácsírozik* /Mp/, *gácsírruca* /Nsz/, *ganít* /Bá/, *géprisz* /Hp/, *gerínfőmag* /Bé/, *gēríny* /Bug Do Fu Vé/ ~ *giríny* /Dv/ ~ *góríny* /Ko Pl Su Sze Zsa/, *gójafíszék* /Pl Su/, *gödíny* ~ *gődíny* /Bsz Bu Da Dv Esz Fgy Km Ko Nsz Pl Po Szegh Zsa/, *gölődínt* /Bé Hp Szegh/, *görbeszik* /De/, *göröngyibikák* /Do Dv Fu Mpet Vé/, *gubakēnyír* /Bug/, *gyalogszike* /De Do Zsa/, *gyázbeszídbe* /Dv/, *gyepszína* /Bé Mp Su/, *gyékíny* /Bnb/ ~ *gyíkíny* /Bnb Cső Da De Dv Esz Ka Ko K-S Mhom Pl Zsa/, *gyíkínyēsék* /Bnb Dv/, *gyíkínt vágni* /Bnb Pl/, *gyíkínyezís* /Sá/, *gyíkínygúzzsal* /Dv/, *gyíkínymámmal* /Ko/, *gyíkímmunkákat* /Bnb/, *gyíkírágó* /Bnb Sa/, *gyönyörűszíp* /Vét/, *gyüszmikél* /Ka/, *habarík* /Fu Nsz/, *hajlík* /Nsz/, *hājlikitalan* /Pl/, *halántík* /Hp Pl/, *halászlegíny* /Zsa/, *halpíz* /Bé Nsz Su/, *halvírű* /Pl/, *háromfile* /Sa/, *három-nígy* /Ka/, *haszombért* /Dv/ ~ *haszombírt* /Bé/, *határszílbe* /Bnb Su Sze/, *hatigvikíny* /Bnb Fgy/, *hátranízēt* /Bug/, *hatvannígybe* /Bbő Bnb/, *hazacsívejegtél* /Ka/, *hazáírtem* /Bé Bnb Bu Bug O Su/, *hazáírkezt* /Vét/, *hazakísírtem* /Kl/, *hazasíletēt* /Do Dv/, *házípitís* /Kony/, *háztűznízőübe* /Hp/, *ház vígit* /Bnb Bu/, *hejsík háza* /O/, *hejsíg* /Kony/, *hentēslegíny* /Su/, *heríl* /Hp Pl Zsa/, *hétrít* /Pl/, *hetvennigbe* /Bbő Sze/, *hétvígēnkint* /Do Pl/, *hétvígin* /Do Pl/, *heverízszik* /Zsa/, *hóufehír* /Bé/, *hozzáír* /Nsz/, *húlladík* /Bé/, *hupíkík* /Nsz Pl/, *húrkatíszta* /Hp/, *húsvít* /Kony/, *húsvíti* /Bu Pl/, *húsvítkor* /Á Bé Cső

Fu Gá Hp Ka Kony Pl Su Sze Vél, *huszonny* /Bnb Kony Su Sze/; *ibrettek fél* /Bu/, *idesszina* /Po/, *ífilbe* /Hp/, *ígírettik* /De/, *ígírtik* /Bu Bug Ka Ko Nsz Pl Sze Szegh Vél/, *ígíretét* /Bug/, *ígírhettük* /Sze/, *ígírtetett* /Zsa/, *imint* /Vél/, *innepíjes* /Bu/, *insíges* /Vél/, *nem* /írek rá /Bug Kony Pl Sze/, *nem* /irém még /Bug Do/, *írísít* /Hp/, *írje el* /Do O/, *többré* /irne /Sál/, *irtikben* /Bu/, *irtikés* /Sze/, *irzist* /Vél/, *isígtül* /Bu/, *istenfilő* /Bé Pl/, *ítillet* /Mp Nsz/, *ítilet idő* /Nsz Pl Zsa/, *ítílik* /Szegh Vél/, *ivadíkja* /Bnb Pl/, *jánkíróút* /Hp/, *jánnízni* /Bú/, *jányízó* /fíny/ /Dv Pl/, *játik* /Hp Mp Nsz Pl Vél/, *játika* /Pl/, *játikos* /Kony/, *jékkireg* /Hp/, *jókötisű* /Nsz Pl/, *jószándíkot* /Zsa/, *jöszmikél* /Pl/, *kalácstisztába* /Dv/, *kanapí* /De/, *kaparikba* /Fgy Vél/, *kaparikkérészt* /O/, *kaparikkíve* /Bé Bu Do O Sze/, *kaproslepíny* /Sa/, *karabíj* /Nsz/, *karámdérik* /Sá Su/, *kastíjba* /Bé Do Sze/, *kecskebika* /Do Szegh/, *kelevínyes* /Kony/ ~ *kelevínyés* /Nsz/, *kelísre* /Pl Su/ ~ *kélis kilis* /Do/ ~ *kilis* /Bé Do Dv Nsz/, *kellőkippen* /Hp/, *kemencíbe* /Sa/, *kemíny* /Bé Bug De Kl Nr O Pl Po Sa Sá Su Zsa/, *Kemímbe* /hn/ /Sze/, *kemínyebb* /Bnb/, *kemíjábúl* /De Hp/, *kemímmagos* /leves/ /Pl/, *kemínyedik* /Po Sa/, *kemínyen* /Bu Do Pl Po Vél/, *kemínyítőü* /Pl/, *kemíszárú* /csizma/ /Pl/, *kenyér* /Hp/ ~ *kenyír* /Csö Esz Kony Nsz Po Sá Zsa Zsá/ ~ *kényír* /Bé Bug De Do Dv Fu Ka Ko Mhom Nr Nsz O Pl Su Szegh/, *kényírbélbe* /Bug/, *kényírháj* /Pl/ ~ *kényírhíja* /Nsz/, *kényírkeresőüm* /Kony/, *kényírkosarat* /Bnb Bu Do O Pl/, *kenyírlépínt* /Kony/, *kenyírlisztet* /Sa/, *kenyírsor* /Kony/, *kenyírsütis* /Kony Kt/ ~ *kényírsütis* /Fu Pl Sze/, *kenyírtisztá* /Kony/ ~ *kényírtisztá* /Do Pl/, *kényírvágóú kés* /De/, *kérdíst* /De Nsz Pl/, *kerekvígü* /fűljegy/ /Sál/, *keresztíny* /Zsá/ ~ *kéresztíny* /Ko Pl/, *kerikszeg* /Po/, *keríkvágásában* /Po/, *kétfíle* /De/, *kétszí* /kötőbe/ /Dv/, *kevis* /Bug/, *kibesízlni* /Zsá/, *kiherílik* /Dv Fu Hp Mp Nsz Pl Sze Vél/, *kiígett* /Bsztm/, *kiílte* /Vél/, *kikírtem* /Hp Kony/, *kikísírtem* /Bug Pl Sa/, *kíkkötínyes* /Zsa/, *kílipett* /Bu/ ~ *kílipétt* /Bé Bnb Dv/, *kimíl* /Pl/, *kimíny* /Bé Bnb Bug Do Fgy Ka Pl Sa Su Zsá/, *kimírt* 'gögös' /Pl/, *kérísz* /Bsz/ ~ *kéjírész* ~ *kírísz* /Do/, *kisfejszít* /De/, *kísírt* /Bu Hp Ko Kony Nsz Pl Sze/, *kiskényír* /Do/, *kisnövisű* /Csö/, *Kis-rít* /hn/ /Gyo/, *kistányírunk* /De/, *kiszídiült* /Bu/, *kiszílikét* /Sze/, *kívígzi* /Bnb Vél/, *kivinűlt* /Su/, *kivísik* /Bé Bu Do/, *kizsbírés* /Nr Nsz/, *kockás tiszta* /Bug Do Dv Kony Sze/, *kocsidérik* /Dv/, *kondír* /Kony Nsz Pl Su/, *korhejsíge* /Szegh/, *kovártíjunk* /Bbő Bé Fő Ko Mp Nsz Pl Vél/, *kovártíjosztak* /Bú Kony/, *kovásztisztát* /Mhom/, *kőccsígét* /Fu Szegh Vél/, *kőccsígvetís* /Bál/, *kőkíny* /Dv Fu Hp Km Ko Kony Mp O Pl Sa Su Sze/, *környíke* /Bnb Bug Fu Km Ko Nsz Pl Su/, *környíken* /Sa/ ~ *környíkén* /De Fő Fu Ko Pl Su/, *körömmírég* /Vél/, *körtí* /Á Bug Do Hp Kt O Sze/, *körtífa* /Su/, *Körtíjés* /hn/ /De/, *körtízárúnak* /Dv/, *kössíg* /Bá Bé Bu Bug De Do Dv Km Kony Ksza Kszak Pl Vél Zsa/, *kössíggazdája* /Vél/, *kössígi* /Do Kony Pl Sze/, *kössíkházán* /Bé Bnb Do Ka Ko Kony Mp Pl Su Vél Vél Zsa/, *Kössík-tanya* /Gyo/, *köszvíny* /Pl/, *köszvínyesek* /Kony/ ~ *köszvínyés* /Pl/, *kötíltre* /Szegh/, *kötílvétís* /Hp/, *kötísíg* /Kony/, *kötífíket* /Po Zsa/ ~ *kötífíket* /Do O Pl/, *köttíszta* /Bé Dv Kl Pl Su Zsa/, *kőzbíkessígnek* /Bu/, *közönsígés* /Sze/, *kukoríkol* /Bsz Nsz Po Sá/, *kukoríkolását* /Su/, *lágýík* /Pl/, *lágýíkvas* /Pl/, *lámpafínnyel* /Sál/, *laposszílbe* /Csö/, *laskatíszta* /Kony Sze Szegh Zsa/, *leckível* /Zsa/, *lőfírgeddízik* /Nsz/, *legértíkesebb* /Hp/, *legíny* /Bnb Bug Csö Do Dv Fő Fu Hp Ka Knh Ko Kony Mhom Nsz O Pl Sá Su Zsa/, *legínyember* /Bu/ ~ *legínyembér* /Ko/, *legínyés(en)* /Pl/, *legínykedett* /Zsa/ ~ *legíkédik* /Pl/, *legínykori* /Fu/, *legveszíjesebb* /Bél/, *legvígit* /Km/, *lehetősík szerint* /Bél/, *lőígétt* /Nsz/, *lőír* /Dv/, *lőíreccsígíznek* /Bbő/, *lejíg* /Kony/, *lekísik* /Sál/, *lekszílsó* /Bug Su/, *lekvárosfazík* /O/, *lelíkélítük* /Da/, *lémíszárolták* /Do/, *lőníz* /O/, *lepínyt* /Csö Ka Mhom Nsz Pl Po/, *leríszegednek* /Ko/, *lészázalíolták* /Bbő Sze/, *lőtíp* /Nr/, *letírgyepelt* /Szegh/, *levestíszta* /Hp/, *levíríznek* /Fgy Sá/, *lővítette* /Bnb Sze/, *lídírc* /Vél/, *lílakík* /Szegh/, *lincomkerítís* /Nsz Sa/, *lípétt be* /Vél Vél/, *lípísnýire* /Bug/, *lővíszetre* /De/, *lúdmírgü* /Nsz/, *málékényír* /Nsz/, *marhavírnek* /Hp/, *marígba* /Bug Pl Su Sze/, *maríkkal* /Bu Hp Kony Mp Nsz O Pl Sa/, *maríknyi* /Do/, *maríkszédís* /Ka/, *maríkszédni* /Su Sze/, *maríkszedő* /Hp Po Sa Sá/ ~ *maríkszédő* /Bug Dv Fu Pl Sá Su/, *másfíl* /Po/, *máskípp* /Bnb Bug Do Hp Kszak Mhom Nr Pl Sá Vél/ ~ *máskíppen* /Bnb Ksza Po Su Zsa/, *másodíve* /Pl/, *megbeszíli* /Hp Zsa/ ~ *mőgbízíltík* /Mhom Pl/, *mőgbízílték* /Da Kony/ ~ *mőgbízílt* /Do/, *mőgcílozta* /Do Vél/

megdicsírte /Kony/ ~ megdicsírte /De Fu Pl/, megebideltünk /Kl Kony/ ~ megebidelünk /Bug/, megeligedett /Kony/ ~ megeligelte /Pl/, megeligészték /De Mhom/, megemlíkezett /Bu/, megígette /Bé Dv Hp Mpet Sa Su/, megígíred /Bug/, megijjüng belőlle /Kt/ ~ megíltünk /Do Kszak Pl Sze/, megilhetist /Bu Csö/ ~ megilhetist /Bá Bnb Do Ko Pl Su Vé/, megírheti /Nsz/ ~ megíri /Bnb Pl Sá/, megírik /Kony Sa Zsa/ ~ megírik /Ka Ko/, megírkeztem /Da Ksza Zsa/, megírt /ganéj/ /Hp Zsa/ ~ megírt /Do Dv/, megétették /Do Esz Ko Pl Vé/ ~ megítetni /Hp Kony Ksza Po/ ~ megítet /Bé Do Dv Nsz/, megkírtik /Po/ ~ mekkírt /Do Dv/, meglíkélte /Pl/, megnímúltál /Pl/, megnízem /Esz Hp Sa Zsa/ ~ megnízem /Bé Bnb Bsz Bug De Pl Su Sze/, megrímúlt /Sá Szegh Zsa/, megvendígeltik /Kony/, megvínült /Sá/, meggyírasi /Szegh/, mekfehirédik /Bug/, mek fog írkezni /Bé/, mekkemínkedett /Kl/, mekkírgesedik /Hp/, mekkörnyikezi /Vél/, mekpeniszzedve /Csö Kony/ ~ mekpeniszédik /Pl/, mektíbojodik /Nsz Pl/, mektíp /1., 2./ /Pl/, mektörtint /Kony Kt/ ~ mektörtint /Bá Do Ka Ko Pl/, menyít 'ragadozó, menyét' /Zsa/, mennyisígire /De/, Mezőberinyi út /Gyo/, mįsígés /Bu/, mikint /Bu/, mikíppen /Nsz Vé/, mindéfelekípp /De Sze/, mindennímű /Kony/, mirtik /Ka/, mitívők /Bé Bug/, moslík /Da Mp O Pl/, moslíkos /Sa Szegh/, moslíkosvédér /O Pl/, mosóufazígba /Bé/, motymoríkol /Nsz/, motyoríkolás /Vél/, mozdáókíszítéő 'javasasszony' /K-S/, mondír /Ka/ ~ mundír /Pl/, munkásrís /Bú/, mütítet /Sa/, nádkerítis /Bé Do/, nád kötist /Su/, nádszína /Dv/, nagyídes /Sá/, nagyítű /Bug Hp Nsz Pl/, nagylegíny /Bé Mhom Pl Zsa/, nagyob rísze /Do/, nagy rísze /Bug Sze/, Nagyrit /hn/ /Dv Kl Knh/, Nagyszík /hn/ /Su/, nagyvírű /O/, napfínyre /Nr/, napígett /Hp/, nászníp /Dv Fu Hp Sze/ ~ lakodalmas níp /Bug Do/, nátkerítis /Bé/, natyfeįszível /De/, natyfűrís /O/, natykenyír /Do/, natypíntek /Mp/ ~ natypínték /Pl/, Natysárrítnek /Su/, natytérmsízetű /Pl/, negyed rísze /Bé Kt/, negyvennígbe /Bnb Kszak Sa/, nehíssíg /Nsz/, nehéz /Pl/ ~ nehíz /Do Po Sa/, nemríg /Zsa/, nevendík /Nsz/, nézzíték /Do/, nígyvíkás /Pl/, nímejrísírűl /Szegh/, nípsíg /Vél/, nevendík /Ka/, növíny /Ka Pl/, nyavíkol /O Su/, nyeríst /Vél/, nyócvanníg /Bnb/, nyomadíkot /Hp/, nyomorík /Bug Pl Sze/, nyúlárnyík /Pl/, odairtek /Bá Bé Bug Hp Kony Pl Sá Vér/, odairkezétt /Bug/, odakíszícásík /Bug/, odanízett /Vér/ ~ odanízétt /Su/, odatíve /Do Fu Vér/, odatíved /Zsa/, órabírbe /Bug Sa Su/, osztájríssem /Su/, osztófíreg /Fgy Sá/, ottír /Pl/, ócsímnek /De/, öregbírés /Do/, öregítel /Pl/, őrmínyek /Sa/ ~ őrmínyék /Sa/, őrvíny /Pl/, őszvír /Nsz Pl/, összebesíztek /Bug/, összeígette /Vél/, összeírík /Hp/, összemaríkkal /Do Hp Kony Mp O Pl/, összemoslíkolt /Hp/, összeníztek /Bug O Pl/, összetízest /De/, őszvír /Pl/, pácázsbírés /O/, pákásízlet /Da/, pallakszína /Dv/, pallír /Do/, Pálmalevílle /lónévként/ /Do/, páncíl /Nsz Pl/, párílesztő /Do/, párnahíj /Km/, pásztorbírt /Su/, pendely kímíny /Mp/ ~ pëndéjkímíny /O Pl Su/, penís /Nsz Pl/, peníséggyén /Do/, peníszés /Pl/, pěrnyít /Sa/, pěrsegís /Do/, pilískényír /Nsz/, pırosrıpa /O/, pızbírt /Bé/, pocsí /Dv Fgy Hp Nsz Pl Vé/, pocsígba męgy /Fgy Pl/, pocsíkolta el /Zsa/, portıkáír /Fö Ka Pl/, pótlík /Bnb Do/, póutlíkrúd /Sa/, pucír pucér /Hp/, ráfízskel /Bu/, ráírnek /Bbö Bé Do Kony Pl/, ráírík /a szarás/ /Dv O Pl/, rákíl 'rákel' /Sa/, rálípni /Bnb Hp Kony/, rám nízétt /a kakas/ /tréf/ /Pl/, rátíve /Pl/, remíny /Pl/, remíkédik /Pl/, reszelt tíszta /Hp Pl/, rímsíg /Vél/, rítéstízta /Mp/, rítszíle /Hp Vé/, rítsíg /Vél/, ronda fíregnek /Zsa/, rostít /Do Mhom Nsz Pl/, rucatótıs /Po/, rúdvígínél /Po/, sajtífrég /Dv Sá/, sárgarípa /Do Dv Fu Hp O Pl Vé/, sarjúlegíny /Hr/, Sárrít /Da/, sárrít /Bsz Bu Pl/, sátoros kímíny /Mp/, segge víge /Mp O/, segvíkhúrka /Bé/, sěrínyít /Bé Dv/, setít /Bé Bug Kony/ ~ sětít /Dv Ka Nsz Pl Vé/ ~ sötít /Kony Pl Sze Vé/, sětítédik /Pl/ ~ sötítédik /Hp Pl Sa/, sokfelekíppen /Km/, sövíny /Bé Mp Pl/, sövínház /Bsztm/, sövíkerítis /Bé/, suttyólegíny /Da Do/, süsnyőkerítis /Mp/, sütemínt /Da Dv Hp Km Pl Sa Vér/, szabadkímínybe /Dv Kl Mp O Pl Su/, szabadlegíny /Bé/, szája szíle /Bug Do Fu Hp Sze/, szakadík /Bá/, szanaszíjjel /Bnb Do Pl Sa Vér/, szanaszít /Nsz/, szándíkomat /Fö Ko Mp Pl/, szándíkos /Pl/, szándíkoztam /Bu/, szárasztízta /Bé Nsz Vé/, százalík /Bnb Bsz Do Pl/, százalíkolni /Bbö Bú/, szegíny /Csö Esz Gá Hp Kony Kt Mp Sa Vér Zsa/ ~ szęgíny /Bé Bnb Bsz Bug De Do Dv Fu Ka Ksza Mhom Nr Pl Su Sze Szegh Vé/, szegínyebb /Knh Kony/ ~ szęgínyebb /Pl Su Vé/, szegíny ember /Zsa/ ~ szęgíny embér /Dv/, szęgínyés /De Pl/, szegínyfeje /Sá Zsa/ ~ szęgímfeje /Pl/, szegínysíg /Bu Bú Pl/,

szegrű-vigrűl /Zsa/ ~ szegrűl-vigrűl /Pl/, szekír /Nsz Po/, szekérderígba /Hp/ ~ szekérdérígba /Pl Sá Su Sze/, szekíroldalt /Po/, szél írte /Kt Pl/, szemij /Do/, szemijisígemet /Bu/, szemijzet /Bé/, Szentlilek /Pl/, szériny /Pl/, széríkdik /Pl/, szertesíjjel /Bnb Bug Pl/, szertesít /Pl/, Szibirijába /Dv/, szíjjelnisztünk /Bé Kony/, szintmíró /Pl/, színszína /Dv/, szítnízett /Kl/, szítsíled /Pl/, szóbeszíd /Pl/, szomszíd /Bá Bbő Bu De Dv Hp Ka Nsz O Pl Vé/, szomszídasszony /De Kony/, szomszídolni /Zsa/, szomszidos /Do Pl/, szőrfíreg /Fgy/, szörnyűkíppen /Kony/, szurdik /Pl/, szuszik /Nsz Pl/, szüksége /Bé Ka Pl Po Sá Su Sze Vé/, szükséges /Hp Po/ ~ szükségös /Bnb De Pl/, szükséktelen /Hp/, születis ~ születisű /Dv Pl/, tajigarisz /Po/, tájikán /Do Su Vé/, tájikozott /Bsz Pl/, tajtikot /Ko Nsz Pl Vé Vér/, tajtikozott /Ka Vér/, tajtikpipáját /Nr/, takarmányripa /Dv Ko Nsz O Pl Sze/, tallóripa /O/, tányír /Cső Do Fu Hp Ka Kony Mhom Pl Sá Su Sze Zsá/, tányírozik /Pl/, tarlószerik /Po/, teheccsige /Po Sa/ ~ teheccsige /Dv Pl Su Sze/, tehin /Po/, teheníszedbe /Sze/, tejesfazik /Po/, tējtermik /Pl/, tekenőzsbika /Da/ ~ tekényősbika /Nsz/, temetisin /Cső/, temírdek /Vé/, tengējvíget /Ko/, tengejvikszeg /Hp Km Mp/, tengejviktokra /Po/, tengiritöris /Pl/, tenyírrel /Vé/, tenyízt /Pl Su/, tenyíztist /Km Sze/, terebíjes /Nsz/, térgyig írő /Bé/, termínnyel /Bnb Bú Kony/, termís /Bú/, termísű /Bbő/, tērmíszet /Kony Ksa Pl/, tērmíszete /Sá Szegh/, tērmíszetes /Zsa/ ~ tērmíszetēs/ēn/ /Dv Pl/, tērmíszetű /Su/, tessík /Bá Bbő Bnb Do Dv Fu Hp Ko Mhom Pl Po Su Sze Vér Zsa/, tessíkelnek /Sá/, tessík mondani /Sze Úsz/, tesvírit /Bbő Bé Bnb Bug Cső Da De Do Dv Fu Gá Hp Kony Mpet Nsz Pl Po Sze Szegh Vér/, tesvírnénny /Nr/, tettít /Bug/, típed meg /Po/, tippansínával /Dv/, tisztessíges /Hp/ ~ tisztessígös /Ka/, tizedrisz /Mhom/, tizennígybe /Knh Vér/ ~ tizennígybe /Bnb Do Dv Pl/, tizennígyes /Fgy/, tojáshij /Ka/, többírsze /Bu Km Nr/, tócsírt /Bu Da De Ka Pl/, tócsírmadár /Dv/, tókíletes /Hp Nsz/ ~ tókíletēs /Bú Fgy Pl/, tókíletēsēn /Szegh/, tókíletlen /Pl/, Tőjkeríszí-kaszínquba /Do/, tóltís /Vé/, tőmíny 'pálíka' /Pl/, tőmírdek /Zsa/, tőrmelík /Nsz/, tőrténelem /Kony/ ~ tőrtínélēm /Pl/, tőrtínetet /Bé Btor Ka Nsz Sá Sze Vé Vér/, tőrtént /Ko/, tőrtínt /Bbő Bnb Bug Cső Fu Kl Nr Pl Sa Sze Vé Vér/, tőrtvír /Ko O/, tőrvímíró /Pl/, tőrvíny /Bug De Km Knh Mp Nsz Pl Su Vé Vér Zsá/, tőrvínyesen /Knh/ ~ tőrvínyēsēn /Bé O Sze/, tőrvíntelen /Vé/, tótelík /Nsz Pl Su/, tótís /Nsz O/, trágyalí /Do/, tulajdonkíppen /Bé Fu Kony O Pl/, túrbíkol /Mp Nsz Pl/, tudőjírēg /Ka/, unokatesvírje /Bé Kony Sa/, úrbírēs /De/, utólírte /Bug De Fgy Nsz/, utóvígre /Sa/, úírte /Knh/, úkelmík /Zsa/, ülíszedzka /Po/, üzēmētysígbe /Sze/, vadkörtít /Bu/, vadmí család /Da/, vadmífíszek /Sá/, vakarík /Nsz Pl/, vakaríkpgácsa /Sa/, valamífélekíppen /Bá/, valami szíp /Vé/, varangyík béka /Vé/ ~ varangyíkozsbika /Fu/ ~ varangyokozsbika /Do Dv Nsz Sze/, vasíkkal /Hp Ka/, vastagítel /Kony K-S Mhom/, vászonedíny /Bsz/, vászofazík /Bnb Bsz Bú Da Kony Pl/, vatszík /Do/, vékkelígítíst /Bug/, vendíg /Bug Do Dv Hp Kony Nsz Pl Po Sze/, vendígeskedett /Zsa/, vendíkfa /Ka Pl/, vendíglő /Bu Fgy O Sa/, vendímarasztaló /Nsz Pl/, vendígódal /Bá Bé Do Dv Pl Po Su/, vendígódalrúd /O/, vendíksígēt /Bnb Sze/, verítík /Sze/, verítíkēzik /Pl/, veszílyt /Zsa/, veszílyes /Nsz/, vétēmíny /Hp/ ~ vétēmínnek /Bé Nsz/ ~ vétēmínt /De/, vetílő /Mpet O/ ~ vetíllő /Dv/, vezetíkneve /Fu/, vezír /Do/, vídkírrűl /Dv Vé/, vígígírte /De Dv/, víkásfazík /Do/, vílágíletíbe /Vé/, vísszabeszíl /Bug/, vísszaemlíkszēl /Bnb Pl Té/, vísszajírűnk /Kony/, vísszamíssz /Sá/, vísszanízētt /Bug Ka Pl Sze/, voltakíppen /Szegh/, vonatkísírő /Pl/, vőfínyēskēdētt /Su/, vőlegíny /Bé Bug Dv Fu Hp Knh Mp Pl Sa Sze Szegh Vé/, vőlegínyes ház /Hp Sá/ ~ vőlēgínyēs ház nál /Pl/, záradígba /Bá/, zőűccsígēt /Bu Kony Zsa/ ~ zőűccsígēt /Pl/, zsēmjíkszína /Szegh/, zsíradígbúl /Bé/, zsíroskēnyír /Su/, zsombík /Nsz Pl Su Zsa/, zsombíkös /Bé Bú Pl Szegh/, zsōngí 'zsengēs' /Do/.

Nagyobb mennyiségű adattal igazolható, hogy a Sárrét-vidéken névszóképző /-ékeny; -és; -mény; -ség/, öt igei személyrag /ki ne csorbújjk; aggyík; csörgessítek; összeszúrtítek; agyonlúttik/, három névszóhoz járuló rag /-ért; -ként; -képpen/ erősen *í-ző*. Egy névszóképző nyelvjárásunkban használt lexémái is *í-zők*, számuk azonban nem jelentős /habarék, nyomorék, kotorék stb./. Ugyanígy a *-lék* képzős főnevek, melyeknek nyelvjárásainkban élő korábbi adatai javarészt elvesztek /ázalék, fedőlék, kenőlék, meddőlék, szörmelék/, a ma is használt *aprólék, kutyvalék, moslék, töltelék* a fentiekkel együtt mindig *í-ző* volt /vö. ZILAH: KISS JENŐ-Eml. 579/. Ez utóbbi két névszóképzőnek nincs nagy adattára, de nyelvjárásainkból adatolt minden példája *í-ző* volt. A jelek közül csupán a feltételes módjelnek van egyetlen *í-ző* adata /rühethetnik, Szegh/, más forrásból nem került elő.

Feldolgozásom abban tér el az eddig ismert *í-zés* tanulmányoktól, hogy nem egy-két példával szemléltetem a jelenséget, hanem a Sárrét különböző nyelvjárásainak *í-ző* adataival igyekszem bizonyítani a toldalékokbeli *í-zés* erősségét, gyakoriságát is.

Más összefüggésben is szoltam már néhány toldaléknak az *í* nagy gyakoriságát előmozdító hatásáról. Például a kny-i *í*: nyj. *í* azonosság adatainál arról, hogy *-it* ige képző következetes hosszú *í-zésének* milyen szerepe van abban, hogy a fonéma gyakorisága ebben a megfelelésben a dunántúli nyelvjárásokétól eltérően növeli az *í* megterheltségének mutatóit. Nem véletlenül, hiszen a *meríteni*-típusú adat itt a *meríteni*-vel szemben ismeretlen, ahogy a *vetilleő ~ vetülő* típusú pótlónyúlás is /vö. Nyatl.: Do/, a *tökilletes* pontossága /Hp Nsz/ itt megkérdőjelezhető. Jóllehet, nem messze, a román határon túli szomszédos nyelvjárásokban a képző *-it* alakja gyakori /vö. Tárkány: *ardít, savanyítanak, tanítanak*, MARTON GY.: MNyj. X, 77, vagy szalontai *kínszerít* /vö. Arany J. ÖM. X/. Nyelvjárásaink az *-it* képzőt nézve következetesek a hosszú magánhangzós alakok használatában, ahogy a képzők említett csoportjának *í-zésében* is.

Az *-ékony, -és, -mény, -ség* névszóképző *í-ző* használatára sok adatunk van, jóllehet, ezt csak azon adatok alapján mondjuk, amelyek rendelkezésünkre állnak. Tapasztalataim alapján mégis biztonsággal állítom, hogy ezen képzők nyelvjárási használata itt mindig *í-ző*, jóllehet egy-két *é-ző* példa felbukkanására is van adatunk. Tényszerűen persze csak a rendelkezésre álló példák alapján állíthatjuk ezt, mert a négy képző *í-zését* csak ennyi példával tudjuk igazolni. Az erődítmény, fejlemény stb. nem *í-ző*, de nem is tartozik a nyelvjárást beszélők aktív szókincséhez, az *illetmény, tējjesítmény, az ípitmény* azonban igen, jóllehet nincs az adattárunkban. Hangsúlyozom: más, ha adathiány miatt kevés a bizonyító erejű példánk, és más, ha a jelenségre nincs *í-ző* adat. Az adattárban szereplő *-ékeny* képzős morfémáknak 13 nyelvjárásból került elénk *í-ző* adata, az *-és* és *-ség* képző *í-ző* adattára jóval gazdagabb, de ezeknél a toldalékoknál is több a ténylegesen *í-zhető /és í-ző/* morfémák száma, mint az adattárban szereplő *í-ző* adatok száma. Hogy pontosan mennyi, valószínűleg soha senki nem tudja számba venni. Adattárunk alapján tényként rögzíthetjük, hogy a 236 *-és* képzős *í-ző* főnév között /köztük hat *e ~ é-ző* nyelvjárásban egyaránt előforduló adat: *eggyetértis ~ eggyetértis, gépelis, kényírsütis, szērződís, veszekédís, kelís ~ kilís/* egyetlen *é-ző* adat sincs. Vagyis az *í-ző* adatok csoportjához tartozó tényleges ellenpélda.

Hasonlóan erős *í-zést* találunk az igei személyragokban. Arra nézve, hogy az ikes igeik jelen idejű felszólító módjának *e. sz. 3. személyű -ék ~ -ik* ragja a nyelvjárások nagy részében — a keleti területeken mindenképpen — a 20. század közepén még általános volt, VÉGH JÓZSEF a negyvenes évek második felében ilyen példákat jegyzett fel Békésen: „Jőjjik mám be idesapám!”, „Tessig bejjep kerülni!”, „Ne búsújjik kend”, „itt ne járjik senki” stb. /vö. MNy, III, 322—3/. Más sárréti nyelvjárásokból való /Derecske, Doboz, Hosszúpályi, Kaba, Kismarja, Körösladány, Magyarhomorog, Mezőpeterd, Okány, Pocsaj, Püspökladány, Sarkad, Sárrétudvari, Szerep, Vésztő, Zsadány stb., jól szóródó adatok is azt mutatják, hogy a toldalék erősen *í-ző* volt a környéken. /Csak utalok rá, hogy a dunántúli nyelvjárásokból —

a Dunántúl több pontjáról — jelezték, hogy nem csak a Sárréten honos a felszólító ~ óhajtó mód jelen idő e. sz. 3. személyű ragjának *i-ző* alakja: Gérce, Mihályi, Nagykovács, Szombathely környéke./ Természetesen az Alföld különböző nyelvjárásaiban is ugyanígy /vö. Tiszaszőlősről FEKETE PÉTER Nyr. 107: 190, Hajdúhadháztól KÁROLYI M.: Nyr. CIV: 354/, azzal a többlettel is, hogy KÁROLYI *ék ~ ik ~ -ik* változatban is találkozott vele, a határ közeli romániai magyar nyelvjárásokból pedig rövid *i-s* alakjait ismerjük /vö. MÁRTON GY.: MNyj. X, 79, Tárkány: *ájjik, jüjjik ~ jűjjik, legyik* stb./. Látható, hogy a toldalék főként *i-ző* alakban fordul elő, de *í ~ i-ző* váltakozásban, sőt csak *i-ző* formában is. Így teljes a kép, így teljesebb, mintha csak az egyalakú *i-ző* alakváltozatait nézzük. Azt is több, egymástól távol eső nyelvjárásból tudjuk, hogy a zártabbá vált alak az iktelenek csoportjába benyomult /*lipjik rá, gűrcöjjik tovább* stb./, mára viszont sokkal inkább az a probléma, hogy ezek korábbi és mai arányairól alig tudunk valamit. A szinkrónia több mint száz évében nem készültek felmérések arról, hogy például az 1930-as években milyenek voltak az arányok a toldalék *i-zésére* nézve, az arányokhoz nincs kiinduló értékünk, ezért ma már csak a pusztulást, az *i-s* alakok visszahúzódását tapasztaljuk, tényleges arányokat nem.

Az igei toldalékok körében háromban van erőteljes *i-zés* a jelentő mód jelen idejű tbsz. 2. személyűben: *csörgessíték*, a jelentő mód múlt idejű tbsz. 2. személyűben: *összeszűrtíték*, a jelentő mód múlt idejű tbsz. 3. személyűben: *agyonlűttik*. /Emlékeztetek, hogy ezen igei toldalékok *i-zése* nem csak a sárréti nyelvjárások sajátossága, a dunántúli nyelvjárásokban is megtalálhatók, esetenként ellentmondásosabban, mint vidékükön: BOLLA: Nyr. 8, 91—3: KISS JENŐ Nyr. 90: 79; SZABÓ JÓZSEF, NkNyj. 20; VÁRKONYI, BtTsz. 10: Szombathely környéke: Dozmat: *leptik még*, Nárai: *kérdesztik*; Zanat: *szűöttik*. Az adattáram tükrözi, hogy a fenti toldalékok *i-zése* erős és jól szóródó sárréti példákkal igazolható, azt is mutatja, hogy különösen a *-t/ik* gyakorisága a nagyszámú toldalékolt szó révén ma is eleven a nyelvjárásokban. Nagyobb merítésű anyag ugyanezt erősítené. A felszólító mód jelen idejű e. sz. 3. személyű ragjának *i-zésére* az adattárban 29 sárréti településről van egy vagy több adatunk /Á Bé Btor Bu Bug Bú Da De Do Dv Fu Gá Ka Km Ko Kony Kt Mp Nsz O Pl Po Sa Su Sze Szegh Vé Vér/, a felszólító ~ óhajtó módú rag *i-zésére* 23 településről állt össze az adattár /Bnb Bő Bu Bug Bú Da De Dv Hp Kony Ksza Kt Mpet Nr Nsz O Pl Po Sa Su Szegh Vé Vér Zsá/, a legnagyobb adattárral a jelentő mód múlt idejű tbsz. 3. személyű *-tík* rag rendelkezik /Bá Bbő Bé Bnb Bsz Btor Bug Bú Cső Da De Do Dv Esz Fgy Fu Hp Kl Km Knh Ko Kony Ksza Mhora Kr O Pl Po Sa Sá Su Szegh Vé Vér Zsa Zsá/.

A 36 településről összegyűjtött *i-ző* alakok erős, az egész területre kiterjedő *i-zésről* beszélnek /*igírtik, kivittik, szűttik* stb./. Lehetne nagyobb merítésű a példatár, de így sincs okunk azt feltételezni, hogy azon településeken is *i-zve* használják ezeket a toldalékokat, amelyekről itt most nem közlünk adatokat.

A névszókhöz járuló ragok közül az *-ért i-zésére* találunk számottevő példát. Egyalakú rag lévén minden, a nyelvjárásban használt morfémához *i-ző* alakban kapcsolódik. A *-ként* rag is általában *i-zve* hallható azzal a különbséggel, hogy *-kint ~ -kint* váltakozásban is előfordul /*éggyenkint ~ éggyenkint*/. A *-képpen ~ -képp* nyelvjárási használata — nem gyakori ragról van szó — zártabb formában általános /*fizeccsikkip*: Pl/. Az igeihez járuló ragokban — mint említettem — kevés *i-ző* adattal találkozunk: általában *énnék*, de *rühethetnik* /Szegh/ változatra is van példa.

Úgy összegezhethetünk, hogy az *i-zhető* toldalékok mindegyike általában *i-zve* hallható, az olyan egyalakú *i-zhető* ragok pedig, mint az *-ért* még jobban növelik az *í* gyakoriságát.

Í-zés igékhez járó toldalékokban

-/j/ék /óhajtó mód, jelen idő e. sz. 3. személy/

/meg ne/ halják /Kt/, kapják /Bú/, /Had/ pállódjék /Vél/, /ne/ báncsík /Hp/, berakoggyík /Po/, /ki ne/ bomojjik /Bú/, bírják vele /Po/, /ki ne/ csorbújjik /Po/, /le ne/ csússzik /Da Dv/, /had/ dagaggyík /Hp/, /el ne/ düjjik /Kony/, égyík /Nsz/, ércsík rúlla /Sa/, essíg beléd /Nsz/, /még nē/ fázzik /Ol/, felneveljik /Bu/, fíjjik 'féljen' /De/, hú hájjik /Kony/, hasadjik meg /Bu/, hűjjik ki /Bú Kony/, /hat/ hűjjik /Bsz/, A bűr hűjjik rád! /durv/ Pl/, írják meg /Kony/, /nē/ járkik /Nsz/, jussék /Bú/ ~ jussik /eszibe/ /Hp Kt Szegh/, /ne/ kinlóggyík /Bu/, /ne/ lássik /De/, legyék /Bú/ ~ legyik /Bu Da Kony Kt Hsz Zsá/ ~ /szēb/ lēgyik /Bbő Bú Bug De Pl Su Vél/, megírják /Kony/, nyerik /Vél/, Nyúgoggyík /bíkibe! /Fu Mp Pl/, /ki ne/ óddzik /Nr/, összetarcsik /Po/, pászojjék /Mpet/ ~ pászojjik /Bu Pl Vél/, /még nē/ póukosoggyík /Nr/, /hat/ pusztújjik el /Bnb Vél/, ragaggyík /Bú/, szaporíccsék /Mpet/, szenvedgyík /Bu/, vastagoggyík /Bsztm/, vájjik egíssigire /Bu Szegh Zsá/.

-/j/ék /felszólító m., jelen i., e. sz. 3. sz./

aggyík /Bug Hp Kony Nsz Pl Vél/, Had ájjik! /lónak, tehénnek/ /Da Km Mp/, ájjik bele /Sá/, ájjik fel /Po/, ájjik meg /Bu/ ~ ájjik még /Bsztm/, aluggyík /Á Dv Fu Gá Hp Sze/, /osz/ bejőjjik /Vél/, bújjig bele /Kony/, dógozzik /Su/, égyik /Bug/, /ne/ fűskoggyík /Hp/, fogjik /Kony/, fordújjik vissza /Bu/, górkik meg /Kt/, gyűjjik /O Vél/, hajcsík /Hp Pl/, halgassík /Hp/, /ne/ hazuggyík /Do Pl/, higgyík /Hp Pl/, hozzík /Bu De Vél/, ígírkik még /Bug Szegh/, intézkegyík /Hp/, írják 'írjon' /Á Fu Gá Hp Sze/, /ne/ járkik /Vél/ ~ /nē/ járkik /Nsz/, jelentkezzik /Hp/, jőjjig be /Bnb Bug Dv Hp Kony Pl Vél/, jövendőjik /Hp Vél/, /ne/ karatolyjik /Vél/, kejjik fél /Bug/ ~ köűjjik fél /Pl/, keressík /Bug Vél/, kerűjjig bejebb /Pl/, kerűjjik ki /Dv/, /ne/ kőuborogjik /Hp/, komendájjik kend /Vél/, /bele ne/ kössik /Szegh/, lípjik vissza /Szegh/, maraggyék /Bú/ ~ maraggyik /Bu Hp Ka Kt/, masírozzik /Bu/, /ne/ mennyék /Bú/ ~ mennyik /Bu Hp Vél/ ~ mēnnyik /Bsztm Bug De Ko Nsz Pl Sze/, mutassík /Nsz/, /ne/ nyűglóggyík /Hp/, /ide ne/ pēsējjik /Bug/, /még ne/ sércsík /Bug/, szeggyík /Mp/, szērēzzik még /Bug/, szógájjik /Vél/, szóljik /Zsa/, tanújjik kend /Bu/, térjik /a bűribe/ /Pl/, temessik elfele /Vél/, tőccsík /Bé Btor Pl/, /le ne/ törjik /Po/, töröggyík vele /Hp/, törvinkezzik /Tér/, űjjik fel /Vér Zsa/ ~ űjjik fél /Pl/, űjjik lē /Ka/, /ne/ üssík /Bé Hp Pl/, vágjik /Po Sa/, várjik /Da/, vėgyig belőlle /Bé Pl/, vegyik rá /Vél/, vigyázzik rá /Kony Su Vél/.

-/j/étek /felszólító mód, jelen idő, tbsz. 2. sz./

csörgessíték /Sze/, égyíték még /Do/, kérgyíték /Btor/, nizzíték /Sá/ ~ nizzíték /Do/.

-/t/étek /kijelentő m., múlt idő, tbsz. 2. sz./

összeszűrtíték /Su/, szēttíték /Su/, tettíték /Sá/ ~ tēttíték /Bé Pl/, tőűccsíték /Bél/, vigyíték /Pl/.

-télk /kijelentő m., múlt idő, tbsz. 3. sz./

énekeltek /Sa/, kéreltek /Knh/, összeéreltek /Sa/, agyonlútták /Do Pl/, aszították 'azt hitték' /Kl Pl/, átkötötték /De/, átkirták /Dv/, átkötötték /Zsa/, átvették /Bnb/, beletették /Vél/, belevitték /Sze/, beszáltak /Sa/, beszűntették /Bél/, beszűtték /Su/, betemették /De/, betörték /Kony/, bevetették /Hp/, bevették /Bél/, bevezették /Da/, bevitték /Bé Mhom/, cipelték /Bél/, csépeltek /Mhom/, csetkeltek /Zsá/, csírkészték /Po/, csökonyösítették /Hp/, ejtették /Dv/, elárvereszték /Bél/, elcsipelték /Su/, eldöntötték /Bug/, elfelétették /De/, elhitték /Bél/, elírták /Kony Po/, elkeszték /Bé Dv/, elkötötték /Do/, elkűtték /Kony/, elneveszték /Szegh/, elővették /Csö/, elrendelték /Bél/, élszűrték /Kl/, éltették /Bug/, éltették /Pl/, eltömték /Bél/, élvették /Kl/, élvették /Bug De/, elvígészték /Do Szegh/, elvitték /Bbő Bnb Bug Do Hp Kl Knh Hr Sze/, emelték /Bé Da/, erőltették /Bug Knh/, értékésítették /Bnb/, eskették /Zsá/, észrevették /Kony/, étték /Su Sze/, étették /Bél/ ~ étették /Kony/ ~ itették /Pl/, fejlesztették /Bá/, fejték /Kl/, fektették /Szegh/, feldűtötték /Vér/, felkötötték /Kl/, főlölelték /Bnb/, felseperték /Kony/ ~ felseprették /Ko/, főlsezték /De/, főltehettek /Btor/, feltötötték /Btor Hp/, felverték /Sá/ ~ verték fél /Bél/, félvették /Do Vél/, felvitték /Fu Zsá/, féreverték /Su/, fizették /Kony Pl Sze/, fősztek /Su/, gyűtötték /Dv/, hejjeszték /Sze/, hirdették /Su/, hitték /Bél/, ígették /Dv Zsá/, ígérték /Do Pl Sze/, ígérték /De/, ílték /Zsa/, ípítették /Csö Fgy Hp/, írtették /Zsa/, ismerték /Bnb/, jegyeszték /Su/, jelentették /De/, kérdészték /Sa/ ~ kérdészték /Do Pl/, keresték /Nr Sze Vél/, keresztek /Po/, kergeteszték /Nr/, kéreltek /Knh/, kérték 'kérdeszték' /Bsz/, keszték /Bé Hp Pl/, kibikítették /Csö/, kibibérészték /Nsz/, kieresztették /Bél/, kifejtették /Fu Pl/, kifizették /De/, kihirdették /Bú Pl/, kikötötték /Su/, kipeckelték /Po/, kitelepítették /Kony/, kivertek /Su/, kivitték /Do Hp Pl/, körülülték /Bug Zsa/, körülvették /Hp/, kötötték /Dv Su/, követelték /Pl Su/, közelítették /Da/, kűtték /Bé Bnb Fu Vél/, lőengtek /Do/, lőfiztek /Bá/, legeltették /Bé Hp/, leseperték /Hp/, lesték /Da/, lészéráltak /De/, lészűrték /Bnb/, lőterítették /Fu/, lőtték /Bá/, lővették /Nr/, levezték /Csö/, lűtték /Da Sá/, megbeszáltak /Mhom/, megbűntették /Csö/, megdörzsöltek /Bug/, megdűrückölték /O/, megengtek /Do Sa Su Zsa/, megétték /Bé Bug Ko Ksa Pl Vél/, megfejtek /Zsa/, meggőrbítették /Esz/, megílték /Po/, megnyesték /Csö Hp/, megölték /Dv Pl Su/, megverték /Hp/, megvészégették /Bbő/, megvetették /Kony/, megvették /Hp Po/ ~ megvették /Bé Do Mhom Pl Sze Vél/, mekfősztek /Bnb/, mekkérték 'megkérdezték' /Vér/ ~ mekkérték /Bug Do Su Vél/, mekkeszték /Hp Kony Po/, mekkötösztek /Bél/, mekpörzsölték /Pl Su Sze/, mektették /Sze/, merték 'merítették' /Bél/, meszeltek /Dv/, mirték /Bbő Hp Kl Nr/, neváltak /Pl/, neveszték /Csö Da De Do Dv Ko Ksa Nr Nsz Pl Po Sá Su/, nevették /Bél/, nisztek /Su Sze Zsa/, nyélbe ütötték /Vél/, odaszégeszték /Sze/, odatették /Do/, odavitték /Fgy Hp Szegh/, öklelték /Bnb/, ölték még /Nr/, őriszték /Do Pl Sze/, összéreltek /Sa/, összegyűtötték /Do/, összekeverték /Ko/, összeszégelték /Dv/, összeszéttek /Bbő De Fgy Nr O/, összeszűrték /Sa/, pēmeteszték /Su/, ráengtek /Bá/, rákötötték /Fu/, rátették /Hp/ ~ rátették /Pl/, ráverték /Dv/, rēndáltak /Bnb/, sūrgették /Bú Hp Pl Vél/, sūtögették /Su/, sūtötték /Bé Bnb Csö Dv Km Zsa/, szēdēgették /Do/, szették /Da Kony/ ~ szették /Bé De Do Dv Pl Sze/, szerették /Hp Kl/, szíttipték /Bug/, szűtték /Da Vél/, temették /Bnb Kszak Vél/, termelték /Dv Hp/, tették /Hp Vér Zsa Zsá/ ~ tētték /Bnb Dv Fu Ko Nr Sze Vél/, típték /Zsa/, tömték /Pl Vél/, tőtötték /De Su/, ütötték /Pl/, vērték /Btor Fgy Pl Po/, vetették /Hp Zsá/ ~ vetették /Do Ka Sze/, vették /Da Kony Kt/ ~ vētték /Bsz Ksa Nr Pl/, vētték vóna /Bnb/, vicceltek /Sze Vér/, visszaengtek /Bsz O Su/, visszaminősítették /Bnb/, vitték /Bnb Bu Bug Csö Da Dv Hp Kony Nr Pl Sze Szegh Vér/.

-ék

bizonyítik /Bé Pl/, *gombojik* 'összeállt nyáj' /Fgy/, *habarík* 'vizes sár' /Fu Nsz/, *hagyatigbúl* /O Pl/, *húlladik* /Bé/, *kaparík* /Bsz Do Hp Pl Zsa/, *kissarjadik* /Bé/, *körömhásítik* /Po/, *maradikja* /Bnb/, *ötözik* /Ka/, *sarjadik* /Bé/, *sépredik* /Ka/, *szakadik* /Bá/, *szűrűvágatík* /Do/, *tájikát* /Bu/, *takarikba* /Bu/, *tilószakadik* /Bug/, *vakarík* /Bug De Dv Esz Pu Km Kony Nsz O Pl Po/.

-ékeny

engedikeny /Nsz/, *feledikény* /Do Pl/, *kirkedikeny* /Vé/.

-és

álattenyísztís /Km Pl Sze/, *alólvétis* /O/, *anyagbeszerzís* /Sa/, *árverézís* /Bé/, *átszervezís* /Kszak Sze/, *átvévís* /Bnb/, *béllís* /Hp/, *bélíse* /Da/, *besegítíssel* /Sze/, *beszúlgétis* /Pl Su/, *bevetís* /Sa/, *bornyúnevelíssel* /Sze/, *bőgőzís* /Do/, *búzavetís* /Hp Pl/, *cűrűhódís* /O/, *csendítís* /Fu/, *cséngetís* /Ka/, *csípliskor* /De Do Hp Pl/, *csörgíst* /Dv/, *csörtetís* /Nsz/, *csutkatűszédís* /Ka/, *deszkakerítís* /Mp/ ~ *déskakerítís* /Pl/, *dilelís* /Hp/, *díszlövíst* /Pgy/, *dísznóölís* /Bug Hp Su/, *dörzsölís* /Kony/, *dübögís* /Kony/, *dűrgíst* /Vé/, *eggyeszkedisre* /Hp/, *egyetirtísben* /Zsa/ ~ *éggvetértís* /Dv Pl Sze/, *élnevezís* /De Sa/, *eltérís* /Bsz Su/, *emelís* /Bé Fgy Sá/, *emelkedís* /Hp/, *eresztís* /O/, *erőöltetísre* /Knh/, *elesísre* /Bsz/, *esküvíshe* /Sa/, *esőzísben* /De Po/, *étetiskor* /Bnb Bug O Sze/, *eviskor* /Ko/, *fegyverközís* /Sze/, *fejelís csizma* /O/, *fejzísbe* /Fgy Kl Zsa/, *fejlődíse* /Bnb Do Pl Sze/, /sok/ *fekvísbe* /Pl/, *félőjívísibe* /Bé/, *félírísbe* /Zsa/, *félkötís* /Do/, *félnevelísre* /Sze/, *félösmerísre* /Pl/, *festíse* /Sze/, *fillentísén* /Ka/, *fírgízís* /Fgy Kony/, *fizetísír* /Bnb Hp Nr Pl Sa Sze/, *fődmívelíssel* /Sa/, *fővís* /Kony/, *főzís* /Bú Kl Mp Sa/, *fűlbélís* /Bé/, *fűllíst* /Hp/, *fűrdőzís* /Ksza/, *fűtís* /Sa Sze/, *fűzís* /Bé Bnb Hp/, *gabonakereskedíse* /Kl/, *gatyakötísig* /Nsz Pl/, *gépelís* /Kony/ ~ *gépélís* /Bnb O/, *gépesítísre* /Do/, *gerebelíst* /Kony/, *gerebjélíshe* /Hp/, *gutaütís* /Mp Sá/, *gyászjelentíse* /Kony/, *gyíkinyezís* /Sá/, *gyűlís* 'furunkulus' /O/, *gyűlísékén* /Bug O Pl/, *gyűtís* /O/, *halkereskedísbe* /Kt/, *házípitís* /Kony/, *hegedülís* /Vé/, *hégýézís* /Su/, *herís* /Dv/, *herülís* /Dv Pl Zsa/, *hideglelísről* /Ko Vé/, *hőrbölís* /Vé/, *hőrcsögöntísnek* /Kony/, *ígetís* /Sze/, *ígís* /Sá/, *ípitísre* /Do Ksza/, *ípitkézísén* /Do Pl/, *írist* /Hp/, *istenverís* /Sá/, *jeléntís* /Pl/, *jelzísék* /Bnb/, /sok/ *jöszmikélízísbe* /O Pl/, *jövís* /Hp/, *karosülíst* /Po/, *kelís* /O Pl Vé/ ~ *kilís* /Do Dv/, *keníssel* /Su/, *kenyírsütís* /Mp/ ~ *kényírsütís* /Fu Sze/, *kérésztélís* /Do/, *kerítís* /Bsz Bu Da Do Dv Esz Gá Hp Mp Pl Sa Sze Zsa/, *kerülísen* /Hp/, *keverísbe* /Km Sze/, *kíbzélgís* /Fu Pl/, *kikézbízísre* /Bug/, *kírísre* /Bug/, *kitüntetései* /Sze/, *kiverís* /Ko Pl Sá/, *kormánykitüntetíst* /Bug/, *kőccsígvetís* /Bá/, *köhögísről* /Ko/, *könyörgíst* /Zsa/, /éty/ *köpísre* /Pl/, *körmölís* /Fgy Kony/, *köszöníst* /Hp Pl Zsa/, *kötílvétís* /Hp/, *kötís* /Bé Hp Kony Nsz/, *kötísig* /Dv Kony Mp Pl/, *követelís* /Bé Pl Szegh/, *kunkötís* /Dv Pl/, *kutyavesztís* /Dv/, *legelís* /Bsz/, *legeltetísi* /Dv/, *lelkesedíssel* /Bu/, *levírzísnek* /Sa/, *lípís* /Bé Bug Da Do Fu Hp Nsz O Pl Sá Su/, *lípízísbe* /Nsz/, *lípkedís* /Vé/, *lövísre* /Da Dv Sá/, *lúfüröszítís* /Csö/, *lúkötís* /Zsa/, *malacölís* /Pl Su/, *marikszédís* /Ka/, *mégíllhetíst* /Bá Bú/, *megjeddízsem* /Csö/, *mégörzísírül* /Do/, *mégvidelmezísre* /Bé/, *méjedís* /Fu/ ~ *míjjedísín* /Da Sa/, *möksértődízsbúl* /Bsz/, *méktisztétetíst* /Bá/, *méníst* /Do/, *merísnél* /Hp Po/, *meszelísbe* /Kony/, *mírgelődís* /Szegh/, *nagygyűlísre* /Pl/, *nátkerítís* /Bé/, *nélkülözíst* /Hp/, *nevelísit* /Hp Su Zsa/, *nevetís* /Sze/.

nízísíre /Vél/, növísekor /Po/, nyavajatóris /Sál/, nyeríst /Dv Vél/, nyövís /O/, nyüvelís /Zsál/, óuraütís /Csöl/, öröklísnél /O/, öblítís /Bél/, öntözísés /Pl/, összefűzís /Búl/, összeköttetís /Bnb Do/, összevetís /Do/, összevettetís /Dv/, őtíssel /Bnb Mhom/, pallóverís /Dv/, papszentélís /Kál/, pérgetís /Kál/, pēmetēzís /Szel/, pērségís /De/, pērszélís /Do O Su/, ráfizetís /Bug/, rendelíse /Sál/, rēndēlkēzís /Pl/, riselís /Szel/, ríszélís /Do Kál/, ríszesédís /Bnb/, rostavetís /Vél/, rucatótísre /Bú Po/, rühetís /Mp Sál/, sértís /Pl/, sētítédís /Pl/, Sirájúlís /hn/ /Mhom/, sōvínkerítís /Bél/, sūsnyōkerítís /Mp/, sūtískor /Bnb Sál/, szalonnasūtís /Su/, számárbógís /Pl/, szēdēgetís /Do Kál/, szegís /Bé Bú Pl/, szekérülís /O/, szēmmelverís /O/, szemvedíssel /Cső Ksál/, szerződíst /Sál/ ~ szerződís /Bnb Do Pl Su/, szídülís /Vél/, szítverís /Sál/, szőkíst /Do/, szōvís /O/, születísnél /Su/, születísnapiját /Szel/, szúlís idő /Vér/, teccísēk /Bél/, települís /Bnb De Do/, temetís /Bnb Cső Fu Kony Su Sze Zsál/, temetkezís /Bug/, templomkerítízbe /Vér/, ténfergíst /Zsál/, tengeriszedís /Kony/, tenyíztís /Pl Szel/, terftejjesítís /Szel/, termís /Bá Bé Dv Fgy Ksál Pl Po Sál Su/, tetejelís /Hp/, típís /O/, tivedízsbűl /Szegh/, törís /Hp Kony O/, törlesztís /Pl/, törülgetíssel /Kony/, tőtís /Bug O/ ~ töltís /Vél/, tőtőgetís /Po/, tyúkszídülís /O/, ugállēgēltetís /Hp/, újülísbűl /Bu O/, útjelzís /Pl/, ülist /Po Szel/, ültetís /Hp/, ünneplíst /Búl/, ütísekkel /Hp Kl Kony/, űzís /Hp/, vágugvetís /Do Kál/, vastakkötísű /Bnb/, vékkelígítíst /Bug/, verekedís /Cső Sál/, verís /Kál/, veszekedís /Cső Hp/ ~ veszekédís /Fu Ko Pl Szegh/, vetís /Bú Hp O Pl/, vezetíse /Bu Su/, viccelőüdísek /Kony/, vídekezís /Hp/, vígzíst /Pl Sál Zsál/, vírzíst /Bu/, vírzíscsillapítónak /Dv/, zürmötölís /K-S/.

-mény

eredményēssígbē /Szel/, gyűtemínýēm /Pl/, kedvezmínt /Bbő Pl/, követkēzmíný /De O Pl/, sütemíný /Su Szegh/, tērmíný /Fu Szel/, vetemíný /Bsz Da Do Kl Pl/, vetemífōd /Do/.

-ség

munkaetyiség /Kony/, békessígbē /Kszak/, belsősígbē 'belterület' /Do/, belsőség 'baromfi, lábasjószág belső szerve' /Pl/, beteksíge /Bnb Do Hp Ksál Mp Pl Sál Szel/, bikessígbē /Bu Mhom Nsz Su Zsál/, bűdössíget /Bu/, bűsíge /Fu/, bűsíges /Föl/, csekijsíge /Nsz Vél/, cseléccsíget /Bu Zsál/ ~ cseléccsígēt /Bug O Pl/, csendessíget /Hp/, csendőrsíge /Hp Zsál/ ~ csēndőrsíge /Pl Sál/, dicsősíget /Bnb/, egíssígbē /Bu Sál Zsál/, egíssíges /Hp/ ~ egíssígēs /Pl/, ellensíge /Kony/ ~ ellensígēm /Nsz/, ellensíges /Hp/, elsősíge /Po/, emberísígnēk /Su/, embersíge /Hp/ ~ embērsíge /Su Szel/, emlíkēzōtēheccsígēm /Szel/, érdekessíge /De/, erdősígre /Mhom/, eredményēssígbē /Szel/, fehírsíget /Ko/, feledíkēnysíge /De/, felelőssíge /Pl/, feszűlcsíget /Bál/, gennyēccsíge /Á/ ~ gōnnyēccsíge 'genny' /Fu Nsz/, gyerēksíge /Pl/, gyönyörűsíge /Szel/, határőrsíktűl /Su/, hējsíget /Bnb/, íbersíge /Zsál/, ídessíget /Zsál/ ~ ídēssíget /Pl/, íkessíge /Zsál/, ípsígbē /Pl/, írítýsíge /Bnb/, ísíg 'éhség' /Do Vél/, ismereccsígbē /Szel/, istensígit /Sál/, jelentőjúsígit /Bél/, jóminősíge /Fu/, kéccsíge /Nsz/, kemíjsíge /Pl/, keserűsíge /Vél/, kintelensíge /Nsz Zsál/, kípessíge /Do Fu/, kirendēlcsíge /De Fgy/, korhejsíge /Szegh/, könnyepsíge /Bug/, köteleessíge /Bé Bnb Bu Fu Pl Zsál/, köveccsíge /Szel/, közössígbē /Su/, küldőccsíge /Bál/, külömpsíge /Bá Fu Ko Su/, különlegēssíget /Su/, lēhetetlensíge /De/, lehétőség /Km/ ~ lēhetőségēm /Bnb/, lektőpsíge /Zsál/, meddősíge /Sál/, melegsíktűl /Vél/, mēncsíge /Pl/, mennyísíge /Kony/, mestērsíget /Bbő Dv Mhom Pl/, míjsíge /Csöl/, mindēnsíget /Bél/, minősígitűl /Hp/, munkanēkülísíge /Szel/, nedvessíget /Bu/, nehéssíge /Sál Szel/, nemzeccsígűeket /Ksál/, nipsíge /Pl Vél Zsál/, nyeresíge /Kony/, Nyírsíge /Pl/, öröksíget /Mhom O/, őrsíge /Sál/, ősmereccsígēl /Szel/, őszintesíge /Sál/, rendetlensíge /Bu/, rendőrsíge /De Kszak Pl/, rémsíge /Pl/ ~ rímsíge /Vél/, rígsígeket /Do/, rítísíge /Dv Vél/, rōviccsíge /O/, segíccsígível /Bbő Bé Bug De Hp Kony Szel/, sētíccsíge /Pl/ ~ sōtíccsíge /Ksál Sál/, sűrűsíge /Bug Sál/, számszerűsígbē /Bnb/, személyísíget

/Bu/, sziginység /Bu/ ~ szëginységbe /Bú Do Fgy Pl Su Sze Vé/ ~ sziginység /Bu/, szemvesztesíget /Hp/, szencsigrűl /Mhom/, szerencsétlensíget /Kony Mp/, szërkesztőségbe /Su/, szíjjëlség /Pl/, szílesség /Bu/ ~ szílësség /Bá/, szípség /Bu Sze/, szípsíges /Zsa/, szíveessíget /Pl/, szükség /Dol/, tehetség /Dv/, térség /Bé/, tisztesség /Bu Zsa/ ~ tisztësség /Pl Vé/, ünnepség /Kol/, üzemëtységbe /Sze/, vendíkségbe /Bnb Kony Pl Sa Su Vé/, veszëccség /Pl/, vezetőség /Bnb/, viccsíggel /Fö/, viletlensígbűl /Kony Pl/, vínség /Do Sá Szegh Vé/, vízibetekség /Sál/, zőccség /De O Pl Sa Zsa Zsá/.

-ért

amír /Bé Bu Csö Do Nr Pl Sa Zsa/, *aranyír* /Btor/, *árpáir* /Csö/, *azír* /Bé Bnb Bu Bú Bug Da De Do Dv Fö Hp Kl Ko Kony Mhom Nsz O Pl Sa Sá Su Sze Szegh Vé Vér/, *bagóir* /Szegh/, *bankómír* /Szegh/, *bárányír* /Bnb/, *bogjázásír* /Hp/, *Bóudizsnéjír* /Bé/, *borír* /Fö Nr/, *bútorájír* /Szegh/, *búzájír* /Do Csö Su/, *bűrijír* /Vér/, *cirokszárír* /Zsa/, *csikójír* /Pl/, *csqókír* /Hp/, *doktorír* /Bu/, *dologír* /O Kony/, *emennyijír* /Kony/, *esgőjír* /Zsá/, *ezír* /Bá Bu Bug Csö De Hp Kony Pl Sá Su Sze Vé Zsá/, *fájír* /Á Dv Fu Gá Hp Sze/, *fějszjír* /Mhom/, *feketeszēőriír* /Btor/, *fillérír* /Csö Pl Sze/, *fizetisír* /Nr/, *forintír* /Bá Bu Do Kony Kt Pl Sa Sze/, *födír* /Do/, *főggjír* 'földjéért' /Do/, *fuharír* /Bu/, *fűszerír* /Fö/, *garasír* /Nsz/, *gombír* /Fgy/, *gyaótyserír* /Knh/, *gyűlisír* /Hp/, *hazugságír* /Dv/, *hordásír* /Hp/, *hozzászólásír* /Fu/, *ingyír* ~ *igyēmbē* /Fu Ka/, *itatásír* /Bé/, *ítélír* /Po/, *jányír* /Do/, *joblétír* /Bá/, *kenyírír* /Bu/ ~ *kēnyírír* /Pl Sze/, *kétannyijír* /Bug/, *kinsijír* /Hp/, *koronákír* /Bu Bú Fö/, *korpáír* /Fö/, *krajcárír* /Csö/, *lisztír* /Fö/, *lújír* /Fu Kony/, *magájír* /Hp/, *mennyír* /Btor Pl/, *mindenír* /Kl/, *mír* 'miért' /Bé Bnb Btor Bug De Do Fu Hp Knh Ko Kt Pl Sá Su Sze Vé Vér Zsá/, *napszámír* /Bug Csö/, *nyúlír* /Csö/, *ócsóbbír* /Su/, *órájáír* /Fu/, *órájír* 'orráért' /Sá/, *orvosír* /Vé/, *őtharmincír* /Kt/, *pájinkáír* /Bu/, *pakír* /Fö/, *pěngőír* /Do/, *petróulijomír* /Bé/, *pízēmír* /Sze/, *pízír* /Á Bé Csö Do Dv Fu Gá Hp Pl Sze Sze Szegh Vé Vér/, *pokrócír* /Sá/, *rísizír* /Do/, *ruhájáír* /Pl/, *sēmennyír* /Do/, *semmijír* /Zsa/, *szalmájír* /Bnb Bu/, *szilváír* /Fö/, *szénír* /Vér/, *színájír* /Bug/, *takarmányír* /Pl/, *tégláír* /Fö/, *tejjělír* /Té/, *telkékír* /Bá/, *termisír* /Zsa/, *tizenötír* /Kt/, *tojásír* /Bé Csö Pl/, *trafikír* /Vé/, *türelmünkír* /Sá/, *világír* /Ksza/, *virágír* /Dv/, *vízír* /Bu Kony Pl/, *zőccsígír* /Bu/.

-ként

apránkint /Pl/ ~ *apróudonkint* /Pl/, *cserekint* /Su/, *darabonkint* /Bug O/, *egyenkint* /Sá/ ~ *ēgggyenkint* /Pl/, *ēgyēpkint* /Su/ ~ *ēgyēpkint* /Bnb Bsz Do Su/, *esténkint* /Pl Su/, *fejenkint* /Do/, *főkint* /De Zsa/, *hektáronkint* /Bé Fgy Sze/, *hetenkint* /Ka/, *hétvígenkint* /Pl/, *húslibakint* /Sze/, *iccakánkint* /Vé/, *időközönkint* /Bá Ka Pl Sze/, *kilánkint* /Pl/, *köblösönkint* /Bnb Su/, *méterenkint* /Kl/, *önkint* /Pl Vé/, *ötenkint* /Nsz/, *reggelenkint* /Kony/, *szálankint* /Bé Bnb O/, *százankint* /Nsz/, *telenkint* /De Kl/.

-képpen, -kípp

másképpen /Pl/, *mindenkíp* ~ *mindenkippen* /Nsz/, *vikkípp* /Pl/.

IV.

A zártabbá vált é : í megfelelés és mai í ~ i váltakozásának kisebb adattárú esetei

1. a. alapszavakban, összetételekben hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben /*ídesanyám*
~ *idesanyám*, *fazík* ~ *fazikat*/
- b. *e* ~ *é*-t váltó abszolút tövekben: *eke* ~ *ekít*
relatív tövekben: *felinnyi* ~ *fellinnyi*
- c. relatív tövekben toldalékok előtt: *idejibe* ~ *idejibe*, *fenekire* ~ *fenekire*
- d. *e* /*ej*/ ~ *é* : *i* váltakozásban: *amík*, *bőrbí*
- e. *ié* : *i* váltakozásban: *amír*, *mír* 'miért'
2. Más magánhangzók illetve hangkapcsolatok helyén jelentkező *i*-k
köznyelvi *a* : nyelvjárási *i*: *szakító kosár*
köznyelvi *öl* : nyelvjárási *it*: *fűtít*, *süvit*
köznyelvi *ű* : nyelvjárási *i* /illabiális *i*-zés/: *fűcfa*, *kílső*

1.a. Az $\acute{e} : i$ megfelelés és mai $i \sim i$ váltakozás kisebb adattárú esetei

Tanulságos adatcsoportok példái állnak a fejezetben. Nem mai felfedezés az adattár, elszórt példái — esetenként nem megfelelő rendszerezésben, másoknál csupán egy-egy szemléltető adatként — megtalálhatóak a nyelvjárások i -zését bemutató tanulmányokban. Itt azt tartom többletnek, hogy a mai megfeleléseket az ismert feldolgozásokénál részletesebben, nagyobb példatárral és rendszerezettebben dolgoztam fel, amely nyomán az $\acute{e} : i$ megfelelés és $i \sim i$ váltakozás adattára szemléletesebben áll előtünk. Érzékelteti, hogy a sárréti részekben gyakori $i \sim i$ váltakozás és a szomszédos romániai magyar nyelvjárásokban feljegyzett $i \sim \tilde{i} \sim i$ váltakozás valószínűleg egyazon eset: a sárréti részen és a román határ túloldalán az $\acute{e} : i \sim i$ megfelelés és váltakozás sok adatával találkozunk /vö. IMRÉNÉL és MÁRTON GYULÁNÁL is/; a nyelvjárásokban fellelhető $\acute{e} : i$ szembenállást pedig értelmezhetőbbé teszi az említett romániai nyelvjárásokban gyakori $\acute{e} : i \sim \tilde{i} \sim i$ megfelelés /az adatokat lásd MURÁDIN LÁSZLÓ tanulmányában; NyIrközl. XXVIII: 33—54/. Engem természetesen a Sárréten található és többféle csoportosításban tetten érhető $i \sim i$ váltakozás érdekelt, mert itt ezek az adatok különböző összefüggéseikben is tanulságosak.

Az $\acute{e} : i$ megfelelés és $i \sim i$ váltakozás különböző helyzetekbeli adatai

Nagyobb adattárral bíró adatcsoport, példái jól szóródnak a vizsgált régióban. Több, ide sorolható adatot találunk a nyelvjárási atlaszban is. A másodlagos eredményű $i \sim i$ váltakozás példái hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben, e -zõ és $\tilde{e}$ -zõ morféimákban valamint egyedi példában egyaránt előfordulnak. Az adattárban vannak $\acute{e} : i$ -s realizációk /göriny/, csak rövid i -vel előforduló alakváltozatok /belindek, cidrus, uzsgyi/, az $i \sim i$ váltakozás egy morféimában előforduló adatai /enyim $\sim$ enyim/. Akkor is tanulságos gyűjtemény, ha az adatok között van néhány alkalminak látszó példa is /vö. közí álott /Ko/, elébb /Bug/ $\sim$ legelibb /Fö/. Az adattár azt is mutatja, hogy kevesebb az olyan példa, amelyikben nincs $i \sim i$ váltakozás, hanem csak $\acute{e} : i$ vagy $\acute{e} : i$ megfelelés. Az $\acute{e} : i$ megfelelésre /MÁRTONnál szembenállásra/ itt is van adat /cidrus, krizantín, összibb/, a kevés adat okán sem tudom az $i \sim i$ váltakozás leglább alkalmi felbukkanását kizárni.

A fejezetben tehát a kny. $\acute{e} : nyj. i$ megfelelés, valamint $i \sim i$ váltakozás eseteit mutatom be. Az anyagot változtatossága és terjedelme miatt is a monográfia fontos részének tekintem. Elsősorban azért, mert ezekből látszik azon adatok egymás mellett élése, amelyekből a korábban zártabbaválással született i -k mai továbbélése / $i \sim i$ / megragadható. Jóllehet, az alcímbe is utalok rá, hogy a zárt i -zés hangsúlyos és hangsúlytalan helyzeténél kevesebb adattal kell beérnünk, de tanulságai, a kettős alakokban továbbélő realizációk azt bizonyítják, hogy az i gyakoriságára és változataira nézve eddig kevésbé ismert példák kerültek felszínre. A bemutatandó anyag egy hosszú idő óta etnikailag és nyelvileg változatlan területről állt össze, terjedelmében kisebb ugyan a két nagy i -zõ tömb állományánál, de friss merítésű, fentieket erősítő tanulságai alapján azt mondhatjuk: sokat mondanak az itt élő, a nyelvjárást használók nyelvi állapotáról. Különösen érdekesek azok az adatok, amelyek a Sárrét-vidék szélső területeiről valók.

Fentebb már jeleztem, hogy a korábbi zártabbaválás / $\acute{e} > i$ / és a mai $i \sim i$ váltakozás adatainak sajátos kis csoportjait mutatom most be. Szinkrón adatokkal dolgozom, ezt a képlet is jelzi: $\acute{e} : i \sim i$, vagyis a korábbi zártabbaválást mai ténynek veszem, valójában a mai állapot, a mai megfelelések, az $i \sim i$ mostani realizációi érdekelnek. A váltakozásban érintett morféimák csoportosítása, rendszerezése nyomán látjuk, hogy többnyire kisebb adatcsoportok tartoznak ide /például az $\acute{e} : i \sim i$ megfelelés és váltakozás esetei alapszavakban, valamint összetételek hangsúlyos és hangsúlytalan helyzeteiben/. A toldalék

előtti relatív tövekben kigyűjthető váltakozás: *idejibe* ~ *idejibe*-típus előfordulása sokkal nagyobb. Az ugyanide tartozó *hejjibe* ~ *hejjirül* stb. rövid *i-ző* adattára jelentős, de csak *i-s* előfordulására is vannak adataink /vö. *hejire* /Po/, és nem csak az időtartamcsérés *hejjire* ~ *hejire* toldalékos változatra, más toldalék előtt is /vö. *hejjibe*, *hejjirül* stb./ Igaz, nem sok más toldalékkal ellátott adat került a látószögünkbe, mégis a sárréti adatok fontos csoportjának tartom őket. Az alapszavakbeli példák száma is nagyobb lehetne, ha az alapszó összetételekben előforduló adataiból több rendelkezésünkre állna /például: *fazigba*, *fazikat*, *vászfazikak*, *vászfazikat*, *cserépfazikkal* stb./.

A továbbiakban a zártabbaválás nyomán született *i-k* /*é* : *í* ~ *i*; *é* : *i*/ mai megfeleléseinek kérdéseivel foglalkozom. Az *i-zésről* a magyar nyelvterület különböző részeiből, több szerzőtől ismer adatokat, hivatkozásokat a szakirodalom /BENKŐ LORÁND, BOLLA KÁLMÁN, FEKETE PÉTER, HORVÁTH KATALIN, IMRE SAMU, KÁROLYI MARGIT, MÁRTON GYULA, MURÁDIN LÁSZLÓ, SULÁN BÉLA, SZABÓ GÉZA, SZABÓ JÓZSEF, SZATHMÁRI ISTVÁN, VÁRKONYI IMRE, VÉGH JÓZSEF, ZILAHÍ LAJOS, legutóbb pedig a GUTTMANN MIKLÓS—MOLNÁR ZOLTÁN szerkesztette nyelvjárási szöveggyűjteményben/; mutatóanyagok mellett, más munkákban, találunk lényegre utaló megállapításokat is /vö. „a ma rövidék ... történeti fejlődésük során feltehetően átmentek a zárt *i-zés* fokán is.” DEME, Nyatlfunkc. 201; FÜR, Az *i-zés* állapota ... 92—3; „Az *i-zés* csak az *i-zés*-sel együtt érthető meg.” TEISZLER PÁL, NkMNyR. 56; JUHÁSZ DEZSŐNÉ a másodlagos rövidüléssel született *i-ző* adatok kapcsán: MDial. 271. stb./ Mindkét megfelelés a Sárréten is megvan /*é* : *í*; *é* : *i* ~ *i*/ A zártabbaválással alakult *í* ma *i* ~ *i* váltakozásban több adatscsoportban bizonyító értékű példában vizsgálható. Az adatok másik csoportjában *i* ~ *i* váltakozás nélkül *é* : *i* megfelelésben találjuk. A zártabbaválás nyomán született mai *é* : *i* ~ *i* és *é* : *i* megfelelést a nyelvterület különböző régióiból ismerjük, a töle jól elkülönülő és elkülöníthető *í* > *i* rövidülés jobban területekhez kötődik. Pontosnak tartom, hogy hangsúlyozzam: a dunántúli nyelvjárásokban kimutatott felső nyelvállású hosszú magánhangzók, köztük az *í* rövidülése: *tiz*, *viz* stb. /vö. BOLLA, IMRE, KISS J., SZABÓ J., VÁRKONYI feldolgozásaiban/ más eset, a Sárréten nem jellemző, három—négy adatáról tudunk csupán /nyiréthyázi, Hidvégi /szem.n./, minusz /tisz fok/.

A szomszédos romániai magyar nyelvjárásokban az *é* : *i* ~ *i* megfelelést és váltakozást szintén kimutatták /vö. MÁRTON: MNy. X, 77; IMRE MMNyjR. Ro-5/, sőt ennek a megfelelésnek még érdekesebb példáját is: *é* : *i* ~ *ĩ* ~ *i* /vö. MURÁDIN: i. m. 40—1/, lásd például Ágya: *ĩg*, *ĩccaka*, *ĩppen*, *mĩhecske*, *lepĩny*, *serĩny* 'sörény', *szegĩny*, Bélfenyér: *lĩk*, *mĩnes*, *tĩrvĩny*, Nagyszalonta: *mĩnĩs*. IMRE a Sárréttal határos romániai magyar nyelvjárásokban félhosszú *i*-ket alig-alig jelez, a korábbi nagyszalontai feldolgozások, szógyűjtemények pedig egyáltalán nem /vö. Arany Jánosnál, Kornya Sándornál, Szendrey Zsigmondnál, Viski Károlynál/. Hogy az *i* ~ *i* váltakozásban megragadható *i-k* rövidülése milyen folyamatban, hogyan zajlott le, arról nincs pontos tudomásunk, mindenesetre tény, hogy az *é* : *i* ~ *i* és *é* : *i* ~ *ĩ* ~ *i* ma is élő jelenségek, erősítik egymást. /A hosszú *i*-k hasonló, kétirányú megfeleléseit találta BOLLA KÁLMÁN a gércei nyelvjárásban is: vö. Nyr. 84: 92—3./ Belátható, hogy „ez a rövid *i* is csak újabkori rövidülés.” /vö. FÜR i. m. 97/. A fentiek egyik tanulsága, hogy az *é* : *i* megfelelés vizsgálatával nem érhet véget a jelenség tanulmányozása, mert az *é* gyakran nem állapodik meg a zártabb *i*-ben, hanem a morféma egy csoportjában *i* ~ *i* és *i* ~ *ĩ* ~ *i* váltakozásban folytatódik napjainkban is /*idĩsapám* ~ *idĩsapám*/, míg az adatok másik csoportjában *é* : *i* megfelelésben találjuk.

Az *é* : *i* ~ *i* megfelelésnek és váltakozásnak tartalmi és módszertani tanulságai egyaránt vannak. A váltakozás módszertani vizsgálatára vannak kísérletek, de ezekhez kérdések, aggályok is kapcsolhatók. Mindenekelőtt az, hogy a mai megfelelések milyen lejegyzésben és feldolgozásban értelmezhetőek legjobban? Az *é* : *i* ~ *i* megfelelés és váltakozás valóságtartalma és megjelenítése is belátható /a váltakozás a Sárréten különböző vizsgálati csoportokban kettős alakokban is bemutatható/. Erről a vidékről az *i* ~ *i* váltakozást VÉGH már több, mint 60 évvel ezelőtt több morfémaiban feltárta /vö. Nyatlfunkc. 201/.

VII/, frissebb gyűjtésű adataimnak tehát van korábban feljegyzett előzménye, bizonyosan *i ~ i*, de a szinkrón vizsgálatnak csak az lehet feladata, hogy *i ~ i* váltakozásban, esetleg *é : i ~ i* ~ *i* váltakozásban /vö. BENKŐ: NyatlElm. 141/ a jelenség egy fontos csoportját bemutassa. A váltakozás régióink visszahúzódó nyelvjárásaiban még sok adatban kimutatható. Az is lényeges adalék, hogy a váltakozás kettős alakjai itt már másfél—két évszázaddal ezelőtről ismeretesek /vö. ZILAHÍ: MNy. LXXIX: 211—7/.

A különböző megfelelésekben dokumentálható mai *i ~ i* váltakozás azt erősíti, hogy a szomszédos romániai magyar nyelvjárásokból *é : i* szembenállásként /vö. MÁRTON: MNyj. X: 72—3/ bemutatott példák azonosak a sárréti *é : i* megfelelés és *i ~ i* váltakozás realizációival /vö. Tárkány: *idess ~ ides, ippen, pintek*, Sárrét: *idésanyám ~ idésanyám, ippen ~ ippen, pintékén ~ pintékén*/.

A különböző megfelelések részletezésére az összegezésben még visszatérek.

a. A zártabbá vált *é : i* és mai *i ~ i* váltakozásának esetei alapszavakban és összetételekben

Hangsúlyos helyzetben

cidrus /Pl/, *gégájába* /Dv/ ~ *gigájába* /Bsz K-S N-S Pl Sa/, *héj* ~ *hé* ~ *hi* /Sa/, *idés* <megszólitásként> /Bug/ ~ *idés* 'szaharin' /Pl/, *idesanyám* /Csö Hp Ko Kony Mp Po Sá Vér Zsa/ ~ *idésanyám* /Bé Btor Bú Bug O Pl Su Vé/ ~ *idésanyám* /Pl/, *idesapám* /Bu Csö Hp Kony Mp Po Sá Vér Zsa/ ~ *idésapám* /Bé Bnb Btor Bú Dv Ksza O Pl Su/ ~ *idesapám* /Vér/, *ides mindnyájan* /Su/, *ingem* ~ *ingem* ~ *ingem* 'engem' /Nsz/, *ipég* /Nsz/ ~ *ipp* /Mhom Nsz Pl/ ~ *ippeg* /Nsz Vé/ ~ *ippég* /Nsz/ ~ *ippen* /Bá Bbő Bé Do Hp Kony Nsz O Pl Su Sze Vé Vér Zsa/ ~ *ippen* /Bbő Nsz Pl Sze/, *ippencsak* /Ka Pl Sze/, *ippend* /Sa/, *ippenúgy* /Kony/, *lélhó* ~ *liho* /Bé/ ~ *lihu* /Nsz Sá/, *lipked* /Hp/ ~ *lipkéd* /Nsz/ ~ *lipkéd* /Pl/, *niha* ~ *nyiha* /Nsz/, *pintek* /Hp/ ~ *pinték* /Pl/, *pinteken* /Á Bé Gá O/ ~ *pintékén* /Dv Ka O Nsz Pl Su Sze/, *zsímbel* 'zsémbel' /Nsz/.

Hangsúlytalan helyzetben

belindek /Hp/ ~ *belindék* /Pl/, *csiricsáré* ~ *csiricsári* /O Pl/, *cserépfazikkal* /Bé Csö Do Dv Ko Kony Té/, *delin kendeőt* /Btor/ ~ *delinkendő* /O Pl/, *elibe* /Po/ ~ *elibe* /Hp Ka Ko Pl Szegh/ ~ *elėjebe* /Dv Kl Pl/ ~ *elibem* /Bé/, *élink* /Nsz/, *enyím* /Bú Da Do Dv Kony Nsz Pl Su Szegh Vé/ ~ *enyimet* /Bu Hp Mp Nsz Vér/, *fazígba* /Bá Bú Pl/ ~ *fazigba* /Bé Hp Kony Nsz Sa Su Té Vé Zsa/, *fazekas* /Nsz/ ~ *fazékas* /Pl/ ~ *fazikas* /Fazikas szem.n./ /Á Bnb Bug Do Dv Fu Kt O Pl Su Sze/, *félmarikkal* /Su/ ~ *félmarikkal* /Kony/, *féllink* /Nsz/, *gérin* /O/ ~ *geríny* /Sa Vé/ ~ *géríny* /Bé Do Fu Sa Vé/ ~ *giri* /Dv/ ~ *göri* /N-S/ ~ *göringy* /Zsa/ ~ *göríny* /Pl Sze Szegh Zsa/, *imint* /Hp/ ~ *imint* /Hp Pl/, *Kevibe* 'Túrkevére' /Dv/, *kiherilik* /Pl Sá/ ~ *kiherillik* /Sze/, *közi* álott /Ko/, *krizantin* /Bnb Do Kl Pl Vé/, *elébb* /Bug/ ~ *legelibb* /Fö/, *nagypintek* /Bu/ ~ *natypintek* /Mp/ ~ *natypinték* /Pl/, *összibb* /Po/, *Riheli gát* 'révhelyi' /Dv/, *sigir* /Nsz Sá/, *szeginy* /Hp/ ~ *szégínység* /Do/ ~ *szégínysínél* /Do/, *szeginy feje* /Zsa/, *szerdik* /Do/ ~ *szérdik* /Fu/ ~ *szérdikés kása* /Nr/, *vászonfazíka* /Ka Su/ ~ *vászonzfazikat* /Kony Su Zsá/, *uzsgyi* /Pl/, *zsombík* /Pl Su Zsa/ ~ *zsombikon* /Nsz Zsa/.

b. A kny. *é* : nyj. *i* megfelelés és *i* ~ *i* váltakozás abszolút tövekben toldalékok előtt

A Sárréten az *e* ~ *é*-t váltó abszolút tövekben toldalékok előtt az adatok egyik csoportjában *é* : *i* ~ *i*, a másik részében *é* : *é* megfeleléssel találkozunk. Az első csoportba sorolható szavak az *i*-zõ morfémák eddig bemutatott megfeleléseit mutatják: leggyakrabban *é* : *i* megfeleléssel találkozunk, de néhány példában *é* : *i* ~ *i* megfelelést és váltakozást is találunk. Az *elmit*, *Kevibe* 'Túrkevére' megoldású rövid *i*-s megfelelésre kevés adatot találtam /valószínűleg van több is/, a kevés sárréti adat alapján azonban nem állítom, hogy ebben az adatsorozatban — ahogy más adatsorozatban bemutattam — bizonyossággal bizonyítható az *é* : *i* megfelelés mellett az *i* ~ *i* váltakozás is. /A *veléje*, *-it* valódi tájszó megint más eset./ Bár az erősíti a feltételezést, hogy a vizsgált terület két távoli pontjáról vannak rá adataim: az *elmit* toldalékolt alakot Nagyszalontáról Arany János is /vö. ÖM. X, 564/, tájszótárában Viski Károly is feljegyezte. Azt ellentmondásosnak látom, hogy Arany hasonló morfémák, hasonló ragozási sorába ezt az egyetlen rövid *i*-s adatot vette fel /vö. *fejsze*, *-ít*, *-ém*; *elme*, *-it*, *-ém*/. A fejszének több helyi nyelvjárásból összeállt példatára azt mutatja, hogy a morfémának nem csak Nagyszalontán van *fejszít* *fějszít* adata /vö. Bé Hp Mhom Mp Sál/, az *elme* szónak tárgyrág előtti *i*-zõ alakváltozata azonban a Sárréten nem került elő /vö. *elmijű* /Hp/, *tiszta ělmivel* /Pl/ stb./. Az *ekének* is van egy rövid *i*-zõ adata Mezöpeterdől /román határ közeli település/, ezzel szemben a morfémának tizenhárom községből van, köztük Mpet-ről is: /vasekije/ toldalékok előtti hosszú *i*-s példája.

Nagyobb a száma azon morfémáknak, amelyek toldalékolásakor a köznyelvvel azonos megfelelést /*é* : *é*/ találunk /*fené* ~ *fenét*, *here* ~ *herét*, *repce* ~ *repcét* stb./. Ezt az adatsortot szándékosan nem az *i*-zés *é*-zõ ellenpéldáiként említem. Ellenpéldának ugyanis — ahogy hivatkoztam már rá — az általánosan *i*-zõ morfémák alkalmi *é*-zõ adatait tekintem, amelyek helyhez, alkalomhoz, személyhez kötődnek /pl. egyházi énekben: Magyarorszáért, édes hazánkért; hivatalos helyen: Tessék mondani ...; nótázás közben: Kék a kökény recece... stb./. Vagyis azt az adatot tekintem ellenpéldának, amelyet a beszélő otthoni nyelvjárási környezetben mindig *i*-zve mond. Az *i*-zõ csoportba tartozók közül *é*-zõket tekintem ellenpéldának, vagyis az *e* ~ *é*-t váltó abszolút tövűek *i*-zõ csoportjában *é*-zõ adatokat: *eke* ~ *ekít*; *eke* ~ *ekét*, de az eredetileg más kategória *fecske* ~ *fecskét*, *pänge* ~ *pängét* stb. nem. A ma is *i*-zõ *kívít*-nek nem lehet ellenpéldája a sohasem *i*-zõ *pängét*. Jóllehet az átlagosnál erősebben *ē*-zõ és *i*-zõ Derecskéről is van *kisfějszít*, *natyfějszít* adatunk, ugyaninnen *keměncijük* példánk, több helyi nyelvjárás adataival bizonyíthatjuk, hogy itt a /mész/ *keměncét* adat az általános.

Azt tapasztaltam, hogy régiókban az *e* ~ *é*-t váltó abszolút tövekben toldalékok előtt ma az esetek többségében *é* : *i* megfelelést, ritkán *é* : *i* ~ *i* megfelelést és váltakozást találunk, az *e* ~ *é*-t váltó abszolút tövűek másik csoportjában *e* : *é* megfelelés /*cibēre* ~ *cibērét*/ általános a Sárréten is. Ebben a csoportban csak néhány adatban, elvéve találunk *i*-t, de hát a szavak ezen csoportja, mint utaltam már rá, más eset. /Az is igaz, hogy egy-egy *i*-zõ adat váratlanul „szabálytalanul” bukkan elő./

Itt szólok róla: gyakori eset a tanulmányokban, hogy az adattárban nem választják szét az *e* ~ *é*-t váltó abszolút és relatív tövek példáit /vö. *faekivel*, *feketije*; *eszit*, *fejít*/. Pedig egyértelmű, hogy nem sorolható együvé az abszolút töben *i*-zõ *kívít* és a relatív töbeli *nyelvit* adat. Rendnek kell lennie a példatárakban: ez a hiba könnyen kiküszöbölhető és kiküszöbölendő.

Adattár

anyakíve /O/, *bíki* /Bé Fö Fu Nr Pl Sá/, *búzagerebjít* /Do/, *császárkörtít* /Hp/, *csírkít* /Zsa/, *csívil* /Pl Sze/, *eki* /Mpet/ ~ *ekíbe* /Bé Bu Do Dv Hp Kl Ksza Mhom Pl Po Su Sze Zsá/, *ekíjivel* /Do/, *elmit* /Nsz/ ~ *elmíjű* /Hp/, *epíje* /Po/, *eszmílkedni* /Szegh/, *faekíve* /Bú/, *falkíve* /Hp/, *fejszít* /Mp Nsz Sá/, *Feketín* /Körösön/ /Sa/, *Feketíné* /Do/, *feketíve* /Hp Pl/, *feketízik* /Pl/, *féle* ~ *félít* /Hp/, *gőzekíje* /Do O/, *heríl* /Ko Pl/, *herís* /Dv/, *kaparikkívít* /Bé Fu O/, *kelmíket* /Da/, *keméncijük* /De Sa/, *kívíket* /Bé Bsz Bsztm Bug Csö Da Do Dv Fö Fu Hp Ko Kony Mpet Pl Sa Su Sze Vé/, *komaszílke* ~ *komaszílkét* /Bsz Bú Da Esz Fgy Gá Km Kony Nr Po Szegh/, *körtít* /Nsz O Pl Sze Vé/, *leckíve* /Zsa/, *lúherílő* /rag. n./ /Pl/, *pēnyít* /Sa/, *Ürgís* /hn/ De/, *vadkörtít* /Bu Vé/, *vasekíje* /Bu Mpet/, *vesíje* /Bbö Pl/, *vesís* 'erős, vastag' /Do/

relatív tövekben

felinnyi ~ *felínyi* /Sa/, *hirtelenyibe* /O/, *közíbe* /Bu/

Feldolgozásomban a jelenség az egyik legnagyobb adattárral bír, és az adatok többszörösével bővíthető lenne. Ezzel azt is jelzem, hogy az *é : í ~ i* megfelelés általánosnak mondható /kivételekkel a már többször emlegetett helyzetekben találkozunk/. A jelenség nagy gyakoriságát erősíti, hogy csaknem minden toldalék előtti helyzetre van adatunk /-be, -ben, -hē 'hez', -n, -nek, -nél, -re, -rül, -tül, -vel stb./. A helyi nyelvjárások jelzetei pedig azt is mutatják, hogy a jelenség lefedi a vizsgált régió egészét: Békéstől Hosszúpályiig, Dévaványától Biharugráig.

Másik fontos, az adattárra ránézve is szembetűnő tény, hogy nagy számban találjuk az *é : í* megfelelést *i ~ i* váltakozásban: *fűlit* /Bnb Ka Mp Zsa/ ~ *fűlit* /Fö Pl/, *idejibe* /Bé Bug Csö Da Do Fgy Knh Kt O Pl Sze Szegh Vé Vér/ ~ *idejibe* /Csö/, *nízisire* /Vé/ ~ *nízisire* /Vé/, *telin* /Bú Sá/, *telín* /Pl Sá/ stb. Olyan adat is előfordul, amikor egy tőhöz kapcsolódva két különböző toldalék előtt is *i*-s változatban találjuk a birtokos személyjelet: *szemín* /Sá/, *szemít* /Msz/. Különböző alakváltozatokban szintén megtaláljuk az *é : í* megfelelést: *részibe* ~ *részibe*, *öccsijé* ~ *öccsijé*, *zöüdübe való* ~ *zöüggvire való*. IMRE a bereg-ugocsi részekről jelezte, hogy az e. sz. 3. személyű személyjelnek van *i*-s változata /vö. MMNyjR. 121/, én pedig arra szeretném ráirányítani a figyelmet, hogy a sárréti részekben is, gyakran kettős alakban: *fejít* ~ *fejít*, *fenekire* ~ *fenekire*, *idejibe* ~ *idejibe*, *körmit* ~ *körmibe*, *nízisire* ~ *nízisire*, *zsebibe* ~ *zsebibül* stb.

Úgy gondolom, mindez elég adalék annak bizonyítására, hogy a számbavett példák tanúsága szerint az *é : í ~ i* megfelelés és váltakozás adattára elég bizonyíték a relatív tő véghangzójának *i : í* váltakozására. A csak rövid *i*-s alakokban is megvan az *i ~ i* váltakozás lehetősége, valószínűleg a tényleges — jöllehet itt nem adatolt — váltakozás is. A jelenség nagy adattára valószínűsíti ezt.

Végül visszaalakok arra a korábbi észrevételre, amelyet ez az adattár is erősít: nem célszerű az *e ~ é*-t váltó abszolút tövek /*eke* ~ *ekít*/, illetve relatív tövek adatait egy adattárba sorolni /*fej* ~ *feje*: *fejít* ~ *fejít* stb./.

Adattár

ajtóúfélit /Bé/, *béjegit* /Bá/, *belibül* /Bug Fö/ ~ *bélit* /Bsz Fu Sá Vé/, *bélsejit* /Bnb Ko Pl/, *beszéggyibül* /Szegh Vé/, *beteksigibe* /Sze/, *bontófsűjít* /Bu/, *bűnit* /Zsá/, *bőrit* /Vé/ ~ *bűribe* /Fu Kony Pl Po Szegh Vér/, *bűtykit* /Sá/, *bűvibe* /van/ /Vé/, *csöcsibül* /Bú Dv Fö Fu Pl Vé/, *cseléggyinek* /Kony Pl/, *csípőjít* /Do/, *csökit* /Bé Do Dv Fgy Kony Pl Sá/, *csügit* 'csüdjt' /Bé/, *decembéribé* /Bbö/, *dinnyéjít* /Hp/, *dohánylevelit* /Su/, *dühibe* /Sá/, *egíssigire* /Bbö Do Fu Pl Su Sze Vé/, *egísszibe* /Su/, *egváltóhejibe* /Zsa/, *ekijivel* /Do/, *elejibe* /Hp Mhom Zsá/, *elejin* /Bú Csö Do Dv Fgy Mp Pl Su Szegh Zsa/, *élit* /Dv Hp Sá Zsá/, *elsejivel* /Bnb De Pl/, *emberire lakattl* /Fgy/, *emlőjirül* /Bu/, *erejivel* /Sze/, *érintkezésivel* /Bá/, *esetin* /Hp/, *eszibe* /Btor Bu Bug De Fu Hp Ko Kony Pl Po Sa Su Sze Szegh/, *fehírjibe* /Sá/, *fejít* /Bé Bug De Do Bsz Hp Km Pl Sá Szegh Vé Zsa/ ~ *fejít* /Kony Po Té/, *felesigít* /Bé Btor Bug De Fu Kony Pl Su Vér Zsa/, *felibe* /Bé Bu Csö Do Kt Pl Sze Vé/, *félfőüvisibe* /Bé/, *félnevelésire* /Sze/, *félösmerisire* /Pl/, *félsejít* /Ka/, *fenekire* /Bé Bug Bú Da De Kony Mp Su Vé/ ~ *fenekire* /Po/, *férjivel* /Bnb Knh Mhom/ ~ *fírjivel* /Zsá/, *föggvít* /Bé Bnb Bug Bú Csö De Fu Hp Pl Sá Vé/, *fűlit* /Bnb Ka Mp Zsa/ ~ *fűlit* /Fö Pl/, *gelebibe* /Bug Sá/, *gérincire* /Ka/ ~ *girincire* /Da Ka Pl Zsa/, *Gyalomvőgyin* /hn/ /Kl/, *gyerekit* /Zsa/, *gyökerit* /Bá/, *ház vígit* /Bnb Bú Fgy Su/, *hegyijig* /Bu Hp Kt Sa/ ~ *hégvít* /Bé Bu Pl/, *hejjibe* /Bu Bug Dv Hp KI Kony Pl Sá Sze/ ~ *hejibe* /Po/, *hejjirül* /Bug Fö Hp Kl Pl Sze/, *hetedibe* /Kt/, *hetibe* /Ksza/, *hétvigin* /Do/, *hírit* /Bé Mhom Nr Sze/, *hírdetisit* /Bug/, *idejibe* /Bé Bug Csö Da Do Fgy Knh Kt O Pl Sze Szegh Vé Vér/ ~ *idejibe* /Csö/, *igíjítül* /Zsá/, *iletibe* /Fu Nr Pl Zsa/, *ijettibe* /Ko/, *inyit* /Vé/, *ipítisit*

/Do Ksza/, *írkészitinek* /Bug/, *ízit* /Bug Hp/, *jegyibűl* /Sál/, *jelentőűsigit* /Bél/, *jobbkezivel* /Bu/, *kedvesit* /Bug/, *kedvire* /Bu Knh/, *kéményszükít* /Ko/, *képibe* /Vér/ ~ *kípiben* /Btor Bu Bú Do Po Sa Sá Vé Zsa/, *kerekit* /Bél/, *késit* /Nr/, *kezdetin* /Sze/, *kezi* /Bnb Kony/, *kezi* /Bé Bu Bú Bug Da De Do Esz Ko Mp Pl Sa Su Vér Zsa/, *kincsit* /Vél/, *kinyin* /Sze/, *kírgit* /Sál/, *kivételivel* /Ksza/, *körmit* /Ko Sa Vél/ ~ *körmibe* /Mpet/, *környikít* /De/, *köszönisit* /Zsa/, *kötelessigit* /Bnb/, *közelibe* /Bé Su/, *közepin* /Bé Bu Bú Csö Do Dv Esz Hp Ko Mhom Nr Po Sá Vél/ ~ *közepin* /Bug/, *közi* /Do Sá/, *lába közit* /Pl/, *legínyivel* /Fgy/, *leglelkit* /Zsál/, *legvigit* /Knh/, *lektetigit* /Do/, *lelkivel* /Bug Dv Nsz Pl Sá/, *lényegibe* /Sze/, *lépit* /K-S N-S/, *létezésit* /Bug/, *levelit* /Bu Bú Do Dv Fu Hp Mp O Pl Su Vél/, *levit* /Bu Sa/, *lisztyit* /Mhom/, *lítire* /Vél/, *mégörzisirűl* /Do/, *mejjit* /Bu Bug Do Ksza Mpet O Pl Su Sze Vér/, *melegibe* /Bug/, *méntin* /Do/, *menyivel* /Sa Zsa/, *míjjedisin* /Da/, *mindefélit* /Kl/, *minesit* /Po Zsa/ ~ *minössit* /Bsz/, *minössigitűl* /Hp/, *mírgibe* /De Pl Vél/, *nádlelkit* /Dv/, *nagygyűlisire* /Pl/, *naplementivel* /Vél/, *natytermiben* /Pl/, *nevelisit* /Su/, *nevibe* /Bu Bug Csö Da De Szegh Vér Zsa/, *nimejriszirűl* /Szegh/, *nízisire* /Vél/ ~ *nízisire* /Vél/, *nőjit* /Sze/, *nyelit* /Hp Sá Vé Zsa/, *nyelvit* /Bá Bug/ ~ *nyelvű* /Kony/, *öblit* /Sál/, *öccsijé* /Á Do Gá Hp Su Sze Vér/ ~ *éccsijé* /Dv Fu/, *öklivel* /Bu Sá/, *ökrít* /Bél/, *ölibe* /Bé Mhom/, *örö mire* /Sá Vél/, *őszin* /Kl/, *pendelyit* /Vér/, *pitykéjít* /Dv/, *pízibűl* /Zsa/, *pokolbélit* /Zsa/, *rendinvaló* /Zsa/, *repűlisibe* /Do/, *részibe* /Bá Bé Gyo Kony/ ~ *részibe* /Bé Ko Pl Sa Sá/, *részit* /Sze/ ~ *rízit* /Bé Fu Ko Pl Sa Sze Ú Vér/, *rízire* /Kony O Pl/, *rúdviginél* /Po/, *Sárrétin* /Bsz Kl/, *seggit* /Bug Do Dv Pl Sá Sze Vé Vér/, *segíccsigit* /Bbő Pl Sze/, *serényit* /Dv/, *szégetletyiné* /Nr/, *szegény fejinek* /Sál/, *szegénységibe* /Fgy Sze/, *szegit* 'szögletét' /Kt/, *szekerivel* /Esz Kony/, *székirűl* /Bu/, *szélin* /Hp Kl/ ~ *szilin* /Bé Do Dv Hp Nr Pl Sze Úsz/, *szemibe* /Kony Kt Sá Vé Vér Zsa/ ~ *szēmibe* /Do/ ~ *szemin* /Sál/, *szemít* /Nsz/, *szeretetibe* /Sál/, *szertit* 'szálát' /Sá Szegh/, *szérkēzetihēz* /De/, *szikit* /Su/, *szélin* /Hp Kl/ ~ *szilin* /Bé Bú Bug Do Dv Hp Kony Nr Pl Sá Su Sze Úsz Vél/, *szinirűl* /Bé Kt/, *szípibűl* /Bé Fgy Pl/, *szípsigit* /Sze/, *szívibe* /Bé Bug Nr/, *szörmentiben* /Sál/, *szőrin* /Hp Ka Sá Su/, *szűgyibe* /Gyo Vél/, *születisitől* /Vér/, *teheninek* /Sá Vél/, *tejjibűl* /Esz Po/, *telin* /Bú Sá/ ~ *telin* /Pl Sá/, *télire* /Bug/, *temetisit* /Csö Pl Zsa/, *tengejít* /Do/, *területit* /Do/, *tervit* /Sze/, *testit* /Vél/, *tesvirjít* /Bug Dv Fu Gá Hp Mpet Sze/, *tetejin* /Bé Bnb Bsz Bu Bú Bug Da Do Fgy Hp Ko Kony Mhom Pl Sa Su Zsa Zsál/, *tēttit* /Bug/, *tizedibe* /Bnb Su Úsz/, *tizedin* /Su/, *tőgyit* /Bug Dv Pl/, *tőkit* /Ksza/, *törtinetit* /Pl Sze/, *tővit* /Bu Bú De Fő Hp Kony Kt Mp Pl Sá Sze/ ~ *tüvit* /Po Sá/, *tüdejít* /Bu/, *tükribe* /Bug/, *unokaöccsinek* /Su/, *ültőhejibe* /Nsz/, *üszkibűl* /Kony/, *vejihe* /Sa Úsz Zsál/ ~ *vejihē* /Su Vél/, *videlmire* /Bél/, *vidikin* /Vél/, *vígibe* /Su Vél/, *vígiig* /Kl/, *végin* /Fgy/ ~ *vigin* /Bé Bsz Bú Csö Do Dv Fgy Hp Kl Ko Mp Nr Pl Su Vé Vér Zsa/, *viktire* /Bé Vél/, *világiletibe* /Vél/, *vinsigire* /Bu Pl Sá/, *virit* /Dv Kt Pl Sá Vél/, *vizit* 'vizét' /Vél/, *zōūdibe* /Bél/, *zōggvire való* /paszúj/ /Bsz Da Pl/, *zsebibe* /Bé Bú/ ~ *zsebibűl* /Sál/.

d. Kny. *e/ej/* ~ *é* : ny. *í* megfelelésben és *í* ~ *i* váltakozásban

A kisszámú adatszoport legfontosabb jellemzője a többféle megfelelés mellett a néhány példában tetten érhető *í* ~ *i* váltakozás. A következő adatszoportoktól is elsősorban ez az adottsága különbözteti meg. A kevés morfémában, de a nyelvjárásokban általánosan *í-ző* szavak szintén növelik az *í/i* fonéma gyakoriságát. A megfelelést az alábbi példákban szemlélhetjük:

Hangkapcsolat ~ nyelvjárási *i* váltakozás tőszavakban

kny. *e/ej/* ~ *é* : nyelvjárási *í* váltakozásban

amík /Hp Sa/, *bőrbí* /Do Fgy Ka Pl/, *Bőrbíj* ~ *Bőrbí* /Bnb Ka Pl Su/, *fekíj* /Bé Do Sá/ ~ *fekí* /Pl/, *hé* ~ *hi* /Sa/, *innye* /Cső O/ ~ *innye* /Btor Do Ko Nsz O Pl Sze/ ~ *hínnye* /Bé/ ~ *innyst* /De/, *eteti* ~ *íteti* /Fgy Fő Ka Pl Vé/, *kastíba* /Bé Do Dv Pl Sze Zsá/, *Kösély* 'csatorna' /Sá/ ~ *Kösi* /Bá De Ka Pl/, *mejk* /Mpet/ ~ *méknek* /Bé Bnb Bug Bú Hp Kl Kony Ksza O Pl Sá Vér/ ~ *mík* /Nsz/, *mihinst* /Nsz/, *nádpihével* /Ko/, *níméknek* /Ko/ ~ *nímikjük* /Vé/, *pí* /Dv Fu Hp Sá Sze/ ~ *píh* /Esz/ ~ *pihe* /Bug Do/ ~ *pihës* /Nsz Pl Su/ ~ *pihës* /Dv Nsz O Pl Su/ ~ *pihís* /Pl/, *pévát* /Bú/ ~ *pívát* 'pelyvát' /Su/, *rostí* /Do Mhom / ~ *rostíj* /Pl/, *seregífiat* /Mhom/, *verítik* /Bnb Bbő Do Fu Nsz Pl Sze/, *vőfi* /Dv Pl Sze Szegh Vé/ ~ *vőűfik* /Bsz Bú Fu Hp Nr Sze Szegh/ ~ *vőőfibot* /Bu/.

A megfelelés sokszínűségét mutatja az alábbi bontás:

kny. *ej* : nyj. *í* ~ *i*: *innye* ~ *innye* ~ *innyst*

kny. *ej* : nyj. *é* ~ *í*: *mejk* ~ *mék* ~ *mík*, *níméknek* ~ *nímikjük*

kny. *é* : nyj. *íj* ~ *í*: *rostíj* ~ *rostí*

kny. *éj* : nyj. *í*: *seregífiat*, *vőfi* ~ *vőűfik* ~ *vőőfibot*.

e. kny. *ié* : nyj. *í* megfelelésben

amír /Bug Do Nr/, *mennyír* /Bnb Btor Ka Nr O Pl Su/, *mír* 'miért' /Bé Bnb Bú Bug De Do Dv Hp Km Knh Ko Kt Mhom Mp Nsz O Pl Su Sze Vé Vér Zsa Zsá/, *semennyír* /Km Po/ ~ *sēmennyír* /De Do O Pl Su Szegh/.

IV/2. Más magánhangzók illetve hangkapcsolatok helyén jelentkező *í*-k

kny. *aj* ~ nyj. *í*

szakító kosár /Mp/ ~ *szakajtókosár* /Pl/

kny. *öl* : nyj. *ít*

fütyít /Dv Pl/, *süvít* /Bnb Pl Szegh Vé/

kny. *ű* ~ nyj. *í* /illabiális *i*-zés/

cukszfírer /O/, *elsíjied* /Pl Sze/, *ficfa* /Bé Sá/, *ficfavesszőt* /Vé/, *filejimbe* /Vé/, *fillentísen* /Ka/, *fisű* ~ *fűsű* /Bnb Ka O Pl/, *fiszfa* /Nsz/, *Físzfáson* /hn/ /Do Dv/, *fődmíveléssel* /Su/, *fődmíves* /Bsz Ka/, *fűkötő* ~ *fikötő* /Do Pl/, *inneplíst* /Bu/, *inneplő* /Vé/, *kiizent* /Bé Fu Ksza/, *kísőű* ~ *kilsőű* ~ *kűsőű* /Hp/ ~ *kilső* /Bé Do Ko Nsz Pl Szegh/, *kűmíves* /Do Kony Nsz Pl Su Sze/, *mívelt* /Bug/, *sigir* 'süger' /Nsz Sá/, *síjed* /Nsz/ ~ *síjied* /Pl/, *síjeszt* /Nsz/, *siket* /Bug Do Fu Nsz O Pl Szegh Zsá/, *szörnyikézett* /Pl/, de: *hümlőhejes* 'ragyás' /Dv/.

V.

Az *e/ě/* fonéma gyakorisága /kny. *e*: nyj. *e/ě/*; illetve kny. *e*: nyj. *e/i* a Sárrét-vidék nyelvjárásaiban

a. E-ző és ě-ző nyelvjáráscsoportok a régióban

b. A kny. *e/ě* : nyj. *i ~ í* megfelelés és váltakozás /A zárt *i-zés* a Sárréten/

A nyelvjárási atlasz próbagyűjtései óta /vö. NyatlPr. VII, VIII. Bp., 1943. Szerk. Bárczi Géza/ Püspökladány és Derecske környéki nyelvjárásokból vannak adataink arra nézve, hogy a régióban mely dialektusok *e-zők* illetve *ë-zők*. A hajdúsági területek nyelvjárásai /Nádudvar, Hajdúszoboszló, Hajdúszovát/ VÉGH JÓZSEF-nél is, BAKÓ ELEMÉR-nél is /Derecske és Tépe a két kivétel/ nyílt *e-zők*. A Sárrét nyelvjáráscsoportjai abban különböznek a terület többségi nyelvjárásától, hogy az *i-zés/i-zés* általános azonossága mellett ezek a kis tömbök nyílt *e-zők*, nem különböztetik meg az *e* zártabb változatát. A szinkronia ma ezt mutatja, történeti vonatkozásait nem vizsgálom: nincs megfelelő mennyiségű lokalizált anyagom, a helytörténeti munkák utalásai pedig kevés esetben forrásértékűek.

Van azonban egy másik figyelemre méltó tényező is a vizsgált területen. BAKÓ Kismarjáról jelezte, hogy a falu *e-zése* „teljesen változó zártsági fokú...” /vö. NyatlPr. VIII: 1/. Hasonlót tapasztaltam Sarkadon, Körösladányban, Köröstarcsán és néhány határmenti kis település nyelvjárásában is. /Vannak közöttük is hajdú települések./

A rendelkezésemre álló kéziratos anyagokban a lejegyzésből adódó problémák itt is előjönnek. Az ÚMTSz. anyaggyűjtésében fontos részt vállaló IMPLÓM JÓZSEF /vö. Tájszógyűjtemény. Kézirat. Gyula, 1953/ jóllehet van, amikor feltűnteti a zárt *ë*-ket, füzesgyarmati és vésztői anyaga azonban pontatlan, lejegyzésük hiányos. Tizenhárom írka terjedelmű kézirata nagy érték, jelenségvizsgálatra azonban a jelzett két nyelvjárásból alkalmatlan. VÉGH gyűjteménye /Sárréti népmesék... Debrecen, 1943/, valamint BAKÓ ELEMÉR és Szilágyi Róza konyári szöveggyűjtése tükrözi a helyi nyelvjárási állapotot, de saját gyűjtésű nyelvjárási beszédfelvételeim is őrzik a települések nyílt *e-zését*. Még problematikusabb egy-egy településen belül az *e/ë* fonéma használatának vallási felekezetenkénti elkülönítése. VÉGH karcagi gyűjtése során próbálkozott vele, magam Pocsajban és Püspökladányban kísértem meg ilyen anyag gyűjtését, de igazán használható anyag sem terjedelmét, sem minőségét nézve nem állt össze. Mára ilyen természetű gyűjtés majdnem kilátástalannak látszik.

Egy-egy nyelvjárás *e-ző* és *ë-ző* állománya gyűjtőtől, lejegyzőtől függően eltérő lehet. Az *ë-zést* legtöbb gyűjtő lejegyzésében Nagyszalontáról vizsgálhatjuk. A feldolgozások Nagyszalontán egyformán erős és következetes zárt *ë-zésről* tanúskodnak. Arany János utal ugyan a jelenség meglétére, de nem jelöli /vö. ÓM. X: 561/, Kornya Sándor zárt *ë-ző*-nek mondja a dialektust és jelöli is /vö. A szalontai nyelvjárás. 1926/. Viski Károly is jelöli /A szalontai nép nyelvéből. Bp., 1913. NyFüz. 69/. Viski adatai /vö. *mëgannyi, mënëgél, mënis, mënyasszonyebéd, mëcsës, mïrëgduda* stb./, Kornyaéi is mutatják az *e*-k különböző helyzetekbeli előfordulását /vö. ÚMTSz. I: *cibëre, csëngőznek, cserepës, csërësnye* stb./, Az igeekötők *fel-, le-, meg-* stb. és toldalékok *e-zésének* bemutatása azonban következtetlenebb /ÚMTSz: *megreguláz*, Viski: *mëgrëguláz*, ÚMTSz: *megizenem*, Viski: *mëgizenem*, ÚMTSz: *menőke*, Viski: *mënőkëje*, ÚMTSz: *mëktetejöz*, Viski: *mëktetejezi* stb./, MURÁDIN LÁSZLÓ frissebb gyűjtésű szalontai adatai szintén erősen *ë-ző* szalontai kiejtést mutatnak /vö. NyIrK. XXVIII: *bïrës, csipël, idës, fïnyës, fïrhë mënygyën, kinyëszteti, kïrëg, lilëgzik, lilëk, nïmët, rïszëg, tïgëdët, egïssigës, kikisïrëm, sïtöttïtëk* stb./, Közelmultbeli újszalontai beszédfelvételem /2000/ szerint mint a közvetlen határmenti települések többsége, Újszalonta is enyhén *ë-ző*. Sajnos, a határmenti településekről, Magyarhomorog kivételével, korábbi beszédfelvételek vagy lejegyzett beszédrészek nincsenek. Innen az egyik legutolsó beszédfelvétel körösszakáli adatközlőmé /2006/, akinek a beszéde egyszínű, nyílt *e-ző* /*eccer, eggyik, emberek, gyerekkor, megëlhetési, mentën, rendezzük* stb./, Nem tudjuk, hogy az *e/ë* környékbeli településeken tapasztalt váltakozása mire vezethető vissza, dehát bennünket most csak a szinkrón állapot érdekel.

Az *e-ző* foltok elvesznek a Sárrét erős *ë-zésében*. Azt mondhatom, hogy a nyelvjárások többsége erősen és következetesen *ë-ző*, de vannak olyan települések is, a határmenti kis községek nyelvjárásai ilyenek, ahol a sárréti átlagtól eltérő *ë-ző* arányok színezik az összképet. Dobozi beszélgetésen rögzítettem a következőket: „*tegëzik*, mint a malacot”, „*Dëbrëcënyi* románok vagyunk...” /reformátusok - Z.L./, Vagy a Sárrétudvariból való

adatok: *lepédők*, *Ěstěr*, *Nēmēs* /szem.n./, ezeket a szavakat a püspökladányi nyelvjárási beszédben *lepedőknek*, *Esztérnek*, *Nemesnek* halljuk, pedig a *mögenszēm*, *pēsēlēk*, *szēmētēk* arra utal, hogy a ladányi beszéd is erősen *ě-ző*. A sárréti *ě-zés* erősségét SZABÓ GÉZA monográfiája Dobozról /Szempontok az *ě-zés* vizsgálatához. NytudDolg, 5., Bp., 1971/ pontosan mutatja.

Látjuk, hogy az *ě-zés* behálózza az egész nyelvjárási beszédet, más vonatkozása viszont éppen ezért érdekes: „az *ě*-nek az *i* irányába való mozgása igen mérsékelt” /vö. SZABÓ GÉZA i. m. 99/: „az *e* - *i* közötti kapcsolat igen gyenge”, lásd ugyanott. További összefüggéshez, megerősítéshez újabb vizsgálatoknak kell következniük: magam ugyanis sok dobozi felvételemből /két beszélgetés száz évesnél idősebb asszony beszédét őrizi,ők a 19. század legvégén születtek/ az *ě* : *i* megfelelés adatait a Sárrétve nézve SZABÓ GÉZÁÉNAál meghatározóbbnak látom.

A közeli Sarkad, úgy látszik, más eset: régi hajdú település, határközeli középfokú központ. Komlói Sándor tájszógyűjteményében /1940/, majd közelmúltbeli két beszédfelvételemen is következtetlen *ě-zést* tapasztaltam. Komlói adataival szemléltetve /vö. *ety* pár, *felleg*, *ídesanyám*, *ídesapám*, *mekfagy*, *mektoszítottuk*, *menyasszonytánc*, *összeéreltük*, *pesel tengerit*; *déráltuk*, *ěvickél*, *kemēnce*, *kemínyedik*, *kēnyeret*, *mēgyēn alá*, *pēsžrál* stb./ látszik, hogy ellentmondásos, kétarcú a sarkadi *ě-zés*. Saját felvételeimet hallgatva is ezt tapasztaltam: Diósi Károly beszéde /Sarkad, 2000/ *e-ző* és *ě-ző* rendszertelen váltakozásban, Dobi Istváné /Sarkad, 2004/ *ě-ző* és *i-ző*. Váratlan *e-zés* nála is előfordul. Hasonló a helyzet Körösladányban és Köröstarcsán is. Következetes *e-zést* csak Konyáron, Esztárban és Pocsajban rögzítettem, a szomszédos Kismarjáé, ahogy utaltam is rá, nem ilyen egyértelmű. A Csökmő, Darvas, Zsáka nyelvjárás csoport *e-zése* tiszta és következetes. Ez utóbbi három nyelvjárás Hajdú-Biharban van, gondolom, hogy *e-zésük* a hajdúsági *e-zés* része.

A Sárréten az *ě-k* átlagosnál nagyobb gyakoriságát több helyzet idézi elő. A tb. sz. 3. sz. birtokos személyjel *ű*-je helyett a nyelvjárási beszédben ma is mindig *ě-t* hallunk: *fejēk*, *kezēk*, *kertyēk*, *szēmēk* stb. Az *ě-ző* és *e-ző* nyelvjárásokban a homonimák mint az *é* : *i* megfelelés sajátos példái is terhelik az *i* fonémát /vö. kny. *ég* ~ nyj. *ég* 'Himmel' ~ nyj. *íg* 'lángol, izzik'; kny. *fēl* ~ nyj. *fēl* 'halb' ~ *fil* 'bátortalan' stb./.

Az *e* - *ě*-t megkülönböztető nyelvjárásokból azt látjuk, hogy az *ě-ző* nyelvjárások tudatosan tettek valamit a homonimák kiküszöbölésére /KISS JENŐ, MNyTK. 159, 35; hasonlóan HEGEDŰS ATTILA: MDial. 389—90/: *szēmēk* ~ *szēmek*; *eszēk* ~ *észēk* stb., igaz, máskor meg maguk teremtettek homonimákat: *kisirtetēk* /fn/ ~ *kisirtetēk* /i/, *fejēk* 'fejük' ~ *fejēk* <tehenet>. Az *e-ző* nyelvjárásokban más a helyzet: nem is teremtenek, nem is oldanak: *szemek* ~ *szemek*, *eszēk* ~ *eszēk* stb. Azzal is ki kell egészítenem, hogy az is növeli az *e/ě-k* gyakoriságát, hogy a sárréti nyelvjárások következetesek abban is, hogy a labiális-illabiális morfémapárok közül az illabiális változatokat részesítik előnyben /vö. *setīt* /Konyár/ ~ *sētīt* /Pl Sze Vé/. Tapasztalataim szerint most a fejlődés /változás/ a *sētīt*-től a *sōtīt* felé fordul, de az *i-zés* változatlan.

Az *e/ě* : *i* megfelelést /zárt *i-zés*/ illetően is következetesek a sárréti dialektusok: az *e-ző* nyelvjárásokban *e* : *i*, az *ě-zőkben* pedig *ě* : *i* megfelelés van /vö. Esztár *e-ző*: *tengeri* ~ *tengiri*, *gyērmekik*, *girinc*, Szerep *ě-ző*: *girinc*, *gyerēkik*, *tengiri*/. Más részadatokban is tapasztaljuk a változásokat: az 1940-es évek elején feljegyzett példák /lásd BAKÓNÁL és VÉGHNÉL/: *nyēl* 'nyel', *szēd* 'szed' alak napjainkra valamennyi tőlük kimutatott nyelvjárásunkból kikopott, nem él. Ugyanígy a *dīlēl* ~ *ebīdēl* /De Té/: *ebīdēl* ~ *dīlēl* /Esz Hp Km Kony Po Vér/ sorból a *dīlēl*; *dīlēl*. A változásokat társadalmi hatások, fejlődés mozgatta.

Látható: minden bemutatott megfelelés azt példázza, hogy az *e-zés/ě-zés* adattára a nyelvjárás csoportokban egy jelenségben eltérhet az általánostól, de a fonéma gyakoriságát /e/ csak a homonimákbeli mínusz csökkenti. A *nyelēk* : *nyēl* második tagja az *e/ě-ző* nyelvjárásokban egyaránt archaizálódott, majd kiveszett a nyelvhasználatból. Minden más váltakozás megvan, él. Az adatsorok ma is erősítik egymást. Az *e/ě* : *i* megfelelés az *e-ző* és *ě-ző* nyelvjárásokban napjainkban is háborítatlan, a bemutatott különbségek változatlanok.

E-ző és ë-ző nyelvjáráscsoportok a Sárrét-régióban

1. A nyelvjáráscsoportok vizsgálatának akkor van értelme, ha a régióban vannak olyan egymáshoz közeli helyi nyelvjárások, amelyek valamilyen adottságukban jól érzékelhetően eltérnek a terület többi nyelvjárásától. A Sárrét-régióban több olyan kisebb tömb, nyelvjáráscsoport is van /vö. KISS JENŐ: MDial. 75/, melyek egy adottságban eltérnek az itt általánostól: a három nyelvjáráscsoport /Esztár, Kismarja, Pocsaj/, /Csökmő, Darvas Zsáka/, /Körösladány, Köröstarcsa/ dialektusait az egyéníti, hogy a sárréti nyelvjárásokra jellemző erős *ë-zéssel* és *i-zéssel* szemben ezek a nyelvjárások erősen *i-zők* és nyílt *e-zők*, más szavakkal ezek a nyelvjárások nem különböztetik meg az *e* : *ë* fonológiai ellentétet /vö. IMRE SAMU, MMNyjR. 362/. A fenti három nyelvjáráscsoport *e-zése* máig megőrződött, kis szigetek ezek a vidék erősen *i-ző* és *ë-ző* nyelvjárásai között. /*E-zésük* kialakulását, kapcsolatait most nem vizsgáljuk./ Valószínű, hogy Esztár, Kismarja, Pocsaj, valamint Hosszúpályi és Monostorpályi *e-zése* a hajdúsági *e-zés* része, problematikusabb az ugyancsak hajdúváros, Derecske ma is erős *ë-zése*. Az említett három nyelvjáráscsoport kilenc tagja között csupán egy atlaszkutatópont van, Köröstarcsa, de ennek a nyelvjárásnak sem teljes anyaga került fel a térképlapokra, ezért csak az újabb nyelvjárási beszédfelvételek adatait vehettem számba.

Alább egy *ë-ző* /Biharnagybajom, Sárrétudvari, Szerep/ és két *e-ző* nyelvjáráscsoport /Esztár, Kismarja, Pocsaj/, /Csökmő, Darvas, Zsáka/ *i-ző* adattárának egy részét vetjük össze. A kilenc település valamennyi rendelkezésünkre álló *i-ző* adatát a nagy adattár tartalmazza, itt most az összevethetőség miatt egy-egy kazettaoldali beszédfelvétel *i-ző* és *e-ző*, valamint *i-ző* és *ë-ző* adatát gyűjtöttem ki. Így megközelítően azonos merítésű anyag áll rendelkezésemre, mert míg az *ë-ző* csoport tagjainak kazettái kérdésekkel irányított beszélgetést tartalmaznak, az esztári, kismarjai, pocsaji, valamint a csökmői, darvasi, zsákai kazettán kérdésekre adott válaszok vannak, tehát kevesebb a folyamatos élő beszédből való nyelvi anyag. A két *i-ző* nyelvjáráscsoport egy adottságbeli különbsége /*i-ző*: *e-ző*/, /*i-ző*: *ë-ző*/ így is felismerhető. Annak további szemléltetésére, hogy a két nyelvjáráscsoport egy nyelvjárástípusba tartozik bemutatom az *i* ~ *í* azonosság és köznyelvi *i* > nyelvjárási *í* nyúlás kazettákról gyűjthető adatait is.

2. *Í-ző* nyelvjárások adatainak összehasonlítására van már példa /vö. SZATHMÁRI: MNny. VI, 127-31/. Kevés adat vizsgálatával ugyan, SZATHMÁRI arra megállapításra jutott, hogy „az *í* fonéma funkcionális terheltsége nem azonos valamennyi *i-ző* nyelvjárásban.” /vö. i.m. 130/, ami valóban igaz, s ezzel a részletkérdéssel más helyen én is foglalkozom. Magam nagyobb anyagon azt kívánom szemléltetni, hogy egy nyelvjárási régió belül erősen *i-ző* kis nyelvjáráscsoportok miként különböztetik meg magukat a nagy egészen belüli nyílt *e-zésükkel*. Arra a kérdésre keresem a választ, hogy a nyelvjárástípuson belül vannak-e olyan nyelvjáráscsoportok, kis szigetek, amelyek egy szignifikáns jegyben mégis különböznek egymástól. Ennek szemléltetésére gyűjtöttem ki az *i-ző* és *ë-ző* három szomszédos nyelvjárás, valamint az *i-ző* és *e-ző* másik két nyelvjáráscsoport kisebb adattárát. Más szavakkal: a három *i-ző* nyelvjáráscsoport adatainak összehasonlításával azt kívánom szemléltetni, hogy a vizsgált nyelvjárás régióiban vannak olyan nyelvjáráscsoportok, amelyek egy-egy fontos eltérő jegy mellett is belesimulnak a nyelvjárásterület egészébe. /A Debrecen vonzásában levő, ugyancsak *i-ző* és *e-ző* Hosszúpályi és Monostorpályi esetében ugyanez a helyzet./

Az első vizsgálati csoport /*í-zők* és *ë-zők*/ két szélső települése 7 km-re van egymástól, központban Sárrétudvari található. Mindhárom község településtörténeti adatokkal bizonyíthatóan az Óberettyó sárrétjében feküdt. Vasúton és közúton megközelíthetőek. A második nyelvjáráscsoport községei határmenti települések, megközelítésük közúton célszerű. Nagyobb város vonzásába nem esnek, Berettyóújfalun van hozzájuk legközelebb. A

Sárrétnek ezt a csücskét a Berettyó és az Ér táplálta. Népeességük — az első nyelvjárás-csoport lakosságától eltérően — kis mértékben kevert, román családok is élnek. Ez tükröződik vallási megoszlásukban: a többség református, görögkeleti vallású kisebbséggel. Csökmő, Darvas és Zsáka — a második *i-ző* és *e-ző* nyelvjárás-csoport — a 47-es főútvonal mellett fekszik, református települések.

3. Nézzük meg ezután, hogy mit hozhatunk felszínre a három nyelvjárás-csoport *i-ző* és *ē-ző*, valamint *i-ző* és *e-ző* adatainak vizsgálatával! /A vizsgált anyag az *i-zés* szempontjából is hiányos, hiszen a csak *i-ző* morféma most nem érdekesek — megvannak az *i-zés* adattáiraiban —, csupán az *i-ző* és *ē-ző* /filék: *gójafiszék*/, valamint az *i-ző* és *e-ző* adatok /ríszen: *legínyek*/ tanulságai érdekelnek.

A kny. *i* : nyj. *i* azonosság adatai a régió nyelvjárásainak egy jellegzetes tendenciájára hoznak példákat: a hosszú magánhangzók köznyelvvel azonos gyakoriságára. A régió és a vizsgált nyelvjárás-csoportok ebben a tekintetben homogének. A kny. *i* : nyj. *i* azonosság teljesebb adattára is ezt erősíti. Ez a kis anyag is szemlélteti, hogy a zárt *ē-ző* bajomi, sárrétudvari, szerepi *díszés*, valamint az esztári, kismarjai, pocsaji és a csökmői, darvasi, zsákai *díszes* általánosan hosszú *i*-s ejtésével egy fontos jegyben, a kny. *i* : nyj. *i* azonosságban megegyezik. A kny. *i* : nyj. *i* szembenállásra, rövidülésre a teljes anyagban is nagyon kevés adat van /vö. *minusz*, *nyirétyházi*, *piritós* ~ *piritus*/.

A kny. *i* : nyj. *i* nyúlás adatai

Ebben a nyelvjárási régióban, szűkebben a Sárrét-vidéken az *i* > *í* nyúlásnak szerepe van az *í* fonéma gyakoriságának növelésében. Ez a hangjelenség „a keleti, erősebben nyújtó területeken” számottevő /vö. IMRE, MMNyjR. 124/, az általam vizsgált terület egészén kimutatható. Az adattár azt kívánja szemléltetni, hogy a rövid magánhangzók nyújtásának kedvelésében azonosak az egymástól közelebb-távolabb levő nyelvjárás-csoportok. /További példákat a Sárrét egészére vonatkozó adattárban találhatunk. A többi magánhangzó nyúlására is sok adat van a környező nyelvjárásokban./

A zárt *i-zés* /*é* > *í*/ és *ē-zés* ill. *e-zés* adatainak tanulsága

Ez az adattár a fentieknél több példát hoz és mást is kíván szemléltetni: amíg az *í* ~ *í* megfelelés, valamint *i* > *í* nyúlás adataira azért hivatkoztam, hogy érzékeltessem, ezek valamennyi nyelvjárás-csoport adataiban előfordulnak, az alábbi adatsorokkal a szembenállásokat, a különbségeket szándékozom kimutatni. /A teljes zárt *i-ző* adattárból ennél jóval több szembenállás kigyűjthető./ Ez az adattár részben azt mutatja be, hogy lényegi azonosság van a nyelvjárás-csoportok *i-zésében*, másrészt a nyelvjárás-csoportok különbözőségeit, nevezetesen, hogy egy nyelvjárás-csoportban /Biharnagybajom, Sárrétudvari, Szerep/ az *i-zés* mellett *ē-zéssel*, a másik két nyelvjárás-csoportban az *i-zés* mellett *e-zéssel* találkozunk. A különbségek érzékeltetésére csak azokat az *i-ző* morfémaakat gyűjtöttem ki, amelyekben *ē* vagy *e* fonéma is van, vagyis azokat, amelyeket az egyik nyelvjárás-csoportban *i*-vel és *ē*-vel, ill. *i*-vel és nyílt *e*-vel ejtenek. Ezzel ugyan erősen megrógtattam az adattárba felvett morfémaakat, közös adattárban azonban a különbségek jobban láthatók, az adattár így szemléletesebb.

Nézzük meg közelebbről, hogy milyen adatokon látszanak plasztikusan a nyelvjárás-csoportok azonos és eltérő sajátosságai!

1/ Jól felismerhetők tőszavakban mutatkozó eltérésekben: *derik* /mn/ /Cső/ ~ *dërik* /Sze/, *kenyír* /Cső Da Esz Zsá/ ~ *kënyír* /Bnb Sze/, *szegíny* /Cső Esz/ ~ *szëgíny* /Bnb Su Sze/ ~ *szëgikém* /Sze/, *szígyeszek* /Cső/ ~ *szígyëllëm* /Sze/, *tettik* /Cs/ ~ *tëttik* /Su/.

2/ Igekötőkbeli *e*-k ejtészkülönbségén: *felemeltik* /Da/ ~ *fëlöeltik* /Bnb/, *megbikült* /Da/ ~ *mëgírtem* /Bnb/, *megírkezett* /Da/ ~ *mëgnízni* /Bnb/, *mekközéltik* /Da/ ~ *mëkpërzsëltik* /Su/.

3/ Kötőhangzók ejtészkülönbségeiben: *főzeliket* /Zsá/ ~ *ebidët* /Su/, *felesígem* /Cső/ ~ *felesígëm* /Bnb Su Sze/, *kerítiseket* /Zsá/ ~ *kerítisëm* /Su Sze/, *megjegyzísem* /Cső/ ~ *kírísëm* /Sze/, *tesvírem* /Cső/ ~ *tesvírëk* /Bnb/.

4. Névszóragok ejtésében mutatkozó különbségekben: *riszen* /Cső Da Esz Km Po Zsá/ ~ *rízën* /Su/, *riten* /Cső Da/ ~ *ritën* /Bnb Sze/ ~ *Ritën* /hn/ /Pl/.

Ezekre a különbségekre a mindennapi nyelvhasználatban nagyon sok adat van /vö. Végh, Sárréti népmesék és népi elbeszélések c. gyűjteményét/, az enyémhez hasonló kis merítésben az a gond, hogy nincs minden toldalékra nézve kettős alak /vö. a megílhethéhez adat mellé nincs olyan ellen-szóalak, melyben a toldalék *e-ző* formában /-hez/ állna: *Körtvíjes* /hn/: *lípëtt: pîntëkën* stb./.

Hangsúlyozom, hogy ez csak adathiány, nem azt jelenti tehát, hogy a *Körtvíjes* /Zsá/ helynév *e-ző* kötőhangzójával szembenálló *ë-ző*re nincs példa a nyelvjárásokban /vö. Püspökladányban: *Cindërës, Lellegës*/. Annyit jelent, hogy ebben a merítésben nincs. A *lípëtt, pîntëkën* ellenpéldáira ugyanez vonatkozik.

Látható, hogy a zártabb ejtés dominál mindkét nyelvjárás csoport helyi nyelvjárásaiban, és valamennyi rövid magánhangzó nyúlására van adat /vö. IMRE, i. m. 122—4/, sőt az *e > é* nyúlására az átlagosnál több is /vö. ZILAHÍ: Linguist. 19, 132/. Kiemelnünk tehát azt kell, hogy a nyelvjárás terület hangtani tendenciái közül a zárt tendencia a legkarakteresebb, leghatásosabb. Mint jelenségnek a zárt *i-zés*nek van legnagyobb adattára /l. az adattárakat/, a magánhangzók nyúlásának erősségét pedig az mutatja, hogy itt valamennyi rövid magánhangzó nyúlására is több adat van.

Vizsgált témánk szempontjából azt kell mégis szemléltetnünk, hogy a sárréti nagy *ë-ző* mezőben vannak olyan nyelvjárás csoportok, amelyek nyílt *e-zés*ükkel térnek el a sárréti általánostól. Nem mai felfedezés ez /de közel 60 év után fontos megerősítés/, hiszen Végh József már 1947-ben is ezt találta, mikor vizsgálta „a Debrecenről délre húzódó *e/ë* határ egy darabjának környékét...” /vö. Bárczi: Nyat!Pr. VII/. Végh térképén látható, hogy a Püspökladány—Kaba—Földestől ék-re eső két település /Hajdúszovát és Hajdúszoboszló/ Debrecen vonzásában és hajdú városként *i-ző* és nyílt *e-ző*, míg a fentebbi három település *i-ző* és *ë-ző* /vö. Hajdúszoboszló és Hajdúszovát: *vír: víres: vírek* 'vérük', míg P.ladány, Kaba és Földes: *vír: vírës: vírëkl*/. A csak *e-zés* és *ë-zés* különbségére nézve l. még a *vakszem, nyelek, eszem, evett, megyek* térképlapjait.

A nyelvjárás területen belül tehát, Debrecen vonzásában és a tőle dny-ra eső sárréti településeken elég erősen kirajzolódik az *e-zés* és *ë-zés* határa, szélső területe, szempontunkból azonban még fontosabb a *vír* és toldalékolt alakjainak tanulsága: az *e/ë* határterülete ugyan ezen pontokon *i-ző* morfémaikon is kimutatható. Vagyis ezen nyelvjárás csoportok nem csupán az *e*-ket tartalmazó morfémaik *e/ë-zés*ében különböznek, hanem akkor is, ha olyan morfémaikat vetünk egybe, amelyek *i-zők* és *e-zők*, ill. *i-zők* és *ë-zők*. Különösen érdekes ez, ha a két adatfelvétel között közel 60 év van.

Ugyanezt mondhatjuk a Körösladány—Köröstarcsa nyelvjárás csoportra nézve is: zártabb jelenségeikkel és nyílt *e-zés*ükkel is belesimulnak abba a nyelvjárási régióba, amelybe a Sárrét-vidék tartozik.

Nyelvjárás csoportok a Sárrét-vidéken

Kny. *i* : nyj. *i* azonosság adatai

alimínium /Su/; *behítták* /Sze/, *bíró* /Sze/, *birta* /Bnb/, *biztosít* /Csö/, *bízva* /Su/, *csíkot* /Da Zsá/, *csikkaskát* /Csö Da/, *csínnyát-bínnát* /Bnb/, *csíjje* /Csö/, *csípős* /Bnb/; *díszes* /Esz/ ~ *díszös* /Bnb Pl Su Sze/; *elásítom* /magam/ /Bnb/, *emígy* /Da/, *említett* /Bnb/; *fordítani* /Su/; *gyógyításából* /Su/, *gyógyította* /Csö/; *hidlás* /Csö Sze/, *híjják* /Bnb Csö Da Su/, *hinár* /Da/, *hírös* /Sze/, *hírit sē* /Su Sze/, *hízó* /Csö Su/, *hízott* /Da Km/; *így* /Bnb Da Esz Su Sze/, *írni* /Sze/; *jóízű* /Csö/; *kacsasírral* /Su/, *kerítést* /Bnb Da Sze/, *készített* /Csö/, *kisírtuk* /Sze/; *mégbíztak* /Su/, *meggömbített* /Zsá/, *megzsírozva* /Csö/, *mékhívást* /Sze/, *mekkinálták* /Da/, *mekközelítik* /Da/, *míg* /Su/; *nyugdíjba* /Sze/; *összehíttak* /Su/; *pirítani* /Csö/, *pirítós* /Sze/; *segítettem* /Bnb Su/, *síkját* /Bnb Su/; *szívbeteg* /Bnb/, *szorítottak* /Sze/; *takarítottak* /Da/, *terítve* /Km Su/, *tíz* /Bnb Po Su Sze Zsá/; *újítottak* /Su/; *vágóhid* /Su/, *valószínű* /Da/, *világít* /Csö/, *virított* /Da/, *vízből* /Bnb Csö Da Po/, *vízi malom* /Csö/, *vízi madár* /Csö/; *zsirjára* /Bnb Sze Zsá/.

A kny. *i* : nyj. *i* nyúlás esetei

birkának /Bnb Su Sze Zsá/, *birkabőr* /Km/, *birkapaprikás* /Da/, *birtokos* /Da/, *bízoccság* /Km/; *cirkot* /Sze/; *csirkét* /Sze/; *eltöltve* /Da/; *finom* /Da/, *finomabb* /Bnb/; *hivatkozva* /Su/; *irítyság* /Bnb/, *irtani* /Km/; *lekfinomabb* /Zsá/; *lekicsinyeli* /Csö/, *lesímul* /Zsá/; *mégijett* /Su/, *mindíg* /Bnb Csö Da Km Po Su Sze Zsá/; *őríszünk* /Esz/; *símán* /Su/; *szíkes* /Bnb Su/; *vakszik* /Da Zsá/.

Hangsúlyos helyzetben *i*-zók és *e*-zók: *ë*-zók

bírös /Bnb/; *filék* /Bnb Sze/, *firegrül* /Zsá/; *idesapámék* /Csö Da/, *idesmálét* /Csö/, *ígett* /Csö Da Esz/, *illetémet* /Bnb Sze/; *kímínyék* /Bnb Su/, *kírísém* /Sze/, *kírēm* /Su Sze/, *kíszen* /Bnb Da/; *líket* /Csö/, *lipgett* /Su/; *nízégetnek* /Sze/; *píntékén* /Su/, *pízēm* /Bnb Sze/; *rigen* /Csö Da/, *ríszeg* /Da/, *ríszen* /Csö Da Esz Km Po Zsá/; *ríszén* /Pl Su/, *ríszet vettem* /Bnb Su/, *riten* /Csö Da/, *ritēm* /Bnb Sze/ ~ *Rítēm* /hn/ Pl/; *szígyüllēm* /Sze/, *szígyeszék* /Csö/, *szíles* /Da Km/, *szíleskípű* /Hp/, *szípen* /Csö Da/ ~ *szípēm* /Bnb Su/.

Hangsúlytalan helyzetben *i*-zók és *e*-zók: *ë*-zók

beszilgeték /Su Sze/; *derik* /mn/ /Csö/, *dērik* /Sze/; *ebidēt* /Su/, *emlíkēzōtēheccsigēm* /Sze/, *emlíkezzél* /Zsá/, *emlíkszek rá* /Da Km Zsá/, *emlíkszék* /Bnb Su Sze/; *felesígem* /Csö/, *felesígem* /Bnb Su Sze/, *féltesvírēm* /Bnb/, *főzeliket* /Zsá/; *gójafiszék* /Su/; *iltek még* /Sze/; *kenyír* /Csö Da Esz Zsá/, *kényírír* /Bnb Sze/, *kerítéseket* /Zsá/, *kerítésēm* /Su Sze/, *kiegészítēm* /Su/, *kímínyék* /Bnb Su/, *kírt meg* /Csö/, *Körtvíjes* /nn /Zsá/; *legínyek* /Csö/, *legyík* /Da/, *lęgyík* /Bnb/, *lepínyt*, *lęvítette* /Bnb/; *maríkszēdni* /Su/, *maríkszēdō* /Sze/, *peníszedik meg* /Csö/, *megbíkult* /Da/, *megírkezett* /Da/, *męgírtem* /Bnb/, *nízd meg* /Csö Esz/, *męgnízni* /Bnb/, *törtínt meg* /Csö/, *mindēfélekípp* /Sze/, *munkaētyísígre* /Sze/, *nígyezēr* /Sze/; *osztájríszēm* /Su/; *ránízett* /Su/; *szegíny* /Csö Esz/, *szęgíny* /Bnb Su Sze/, *szęgíkēm* /Sze/, *szęgínysígibe* /Su Sze/, *szekérdérígiba* /Su/, *szüksígēs* /Bnb Su/; *tenyíszttētünk* /Su/, *termíszetēsēn* /Bnb/, *tesvírēm* /Csö/, *tesvírēk* /Bnb/, *tíszttēsíg* /Sze/; *vesztēsígēs* /Bnb/, *vísszaemlíkszék* /Su Sze/.

Toldalékokban *i-zők* és *e-zők*: *ë-zők*

-ték

átvették /Bnb/, belevették /Sze/, bevetették /Da/, *csetkeltik* /Zsá/, elővették /Csö/, *ëttik* /Su/, felemeltik /Da/, fëlmírtik /Bnb/, fëlöleltik /Bnb/, felvertik /Da/, *festettik* /Da/, kibikítettik /Da/, *kivettik* /Da/, követëltik /Sze/, közelítettik /Da/, levezették /Csö/, *mëkpërzsëltik* /Su/, ösmertik még /Sze/, *szettik* /Da/, *tettik* /Csö/, *tëttik* /Su/, vették ki /Csö Da/, visszaminősítettik /Bnb/.

-és

fëlfelesztis /Su/, *fëlszërëlis* /Sze/, *fizetisëm* /Bnb Sze/, *gyülisën* /Su/, jelzisëk /Bnb/, *kirisëm* /Sze/, *mëgilhetishëz* /Bnb Su/, megjegyzisem /Csö/, *szërzödíst* /Bnb/, *települisën* /Bnb/, verekedískor /Csö/, *veszekedískor* /Csö/.

b. A kny. *e/ë/* : nyj. *i ~ í* megfelelés és váltakozás adatai
/A zárt *i-zés* a Sárretn/

Itt mutatom be és tárgyalom az *e/ë/* : *i ~ í* megfelelés /zárt *i-zés*/ példáit. Míg az előző esetekben /lásd fentebb/ az *é : í ~ i* megfelelés és váltakozás adataival dolgoztunk, most ebben az adatsorozatban az *e/ë/* : *i* megfelelésből másodlagos nyúlással lett *i ~ í* váltakozással. Ez a megfelelés és váltakozás még feltáratlan. A váltakozás tetten érhető adatai miatt szükséges jobban szemügyre vennünk a kny. *e/ë/* : nyj. *i ~ í* megfelelés /zárt *i-zés*/ adatsorozatjait. Sem az alapszavakban /*fentok ~ fintok ~ fintogbal*/, sem az *-e* kérdőszócskában /*van-ë ~ van-i ~ van-í?*/ szemléltethető *e : i ~ i* megfelelés nincs még feltárva, bemutatva sem, pedig legalábbis a kiinduláshoz sok olyan nyelvi anyag rendelkezésre áll, amelyből szemléltetni és vizsgálni lehet a jelenséget.

Gyűjteményünk igazolja, hogy ebben az összeállításban több van, mint amit az eddig ismert, rendszerezetlen anyagokból megismerhettünk. Az ismert kevesebb adat országos mértékű, a most közreadott példák egy nyelvjárási régió egy kisebb területéről valók. Kiemelem egy másik többletet is: az *e/ë/* : *i* megfelelés mellett az *i ~ í* váltakozásnak is több példája került elénk. Itt válik világossá az is, hogy a váltakozás ellentétes szerkezetű azzal, ahogyan a váltakozást az *é : í ~ i* megfelelés és váltakozás adatai között láttuk /vö. *édesapám ~ idésapám ~ idésapám: gerezd ~ gerizd ~ girizd, mihelyt ~ mihinst ~ mihist*/. Az adatok mutatják, hogy egyazon szóalak *e-ző* és *ë-ző* nyelvjárásban egyaránt előfordul /*gyerekik ~ gverëkik* stb./.. Olyan sorokra is van példa, mint a *tengeri ~ tengëri ~ tengirit* /benne a *tengeri* dobozi és komádi adat/. Az adattárban érdemes vizsgálni az azonosságokat és különbségeket, én magam főként arra hívom fel a figyelmet, hogy a váltakozás a két adatsorozatnál ellentétes alaptagú / vö. *é : í ~ i : e/ë/ : i ~ í*/. A többi megfelelés inkább csak variáció, kiegészítésül lásd még a fejezet további adatait.

a. Az alapszavakban és szóalakokban előforduló *e/ë/* : *i ~ í* megfelelés adattárában alig van váratlan adat /vö. *cimënt, kutyapicér, tengëri*/. Ennek a megfelelésnek itteni adattára annyiban több, hogy a morfémák és a települések számát nézre is gazdagabb a következő csoportnál. Azokat a helyzeteket, amelyekben a jelenség példái előfordulnak az *-e* kérdőszócska adatainál részletezem.

b. Az *-e* kérdőszócska mai sárreتي alakváltozatai a zárt *i-zés* eddig kevésbé vizsgált adatsorozatjára irányítják a figyelmet. Elszórt utalásokkal talákoztunk korábban is, az *ë~i~í* váltakozás ilyen számú adatával azonban még nem dolgozott a szakirodalom. /Nem könnyű az egy-két mutatóanyagot meghaladó példatár összegyűjtése, még kevésbé az *e/ë/* : *i~í* mai megfelelésnek és váltakozásnak az adatolása, ideértve a kérdőszócska *-e~ë : i~í* megfelelés eseteit. Újabb nyelvjárási beszédfelvételek nélkül ez nehezen elképzelhető.

A Sárreتي szerencséje, hogy ehhez a kutatáshoz is van egy jól használható szöveggyűjteményünk, VÉGH JÓZSEF népmeséket és népi elbeszéléseket tartalmazó munkája. Így is hangsúlyozom, hogy a sok adatra való hivatkozás relatív, az eddig feltártakhoz képest sok.

A kérdőszócska korábbi történeti változataival nem foglalkozom, csupán egy utalással érintem a korábbi állapotot. „Az *-e* kérdőszócska *-é* alakja ma már némileg tájnyelvi vagy régies értékű...” /v. MMNyR. I. 261: hasonlóan SULÁN, aki a mai *ë~i~í* váltakozást *é>ë>i* történeti előzményre vezeti vissza, vö. MNy. V, 21/. /Igaz, nem tudjuk, hogy az *-é* alak a tanulmány írásának idejéből való-e és melyik nyelvjárásból, mindenesetre azzal kiegészíthetem, hogy a Sárretn a 20. század közepéről az *-e* kérdőszócskának *é-ző* alakja nem került elő./ Hasonlót mondhatunk DEME korabeli monográfiájának adattárára nézve is: sem a nyelvjárási régóból, sem a szűkebb Sárreتي-régióból nem hoz rá adatot /vö. NyjKérd. 124: zárt *i-zés* *ë*-vel szemben, térkép/, jóllehet a jelenség megvallatását ő szorgalmazza először: „vizsgálhatjuk akár kisebb trüsten, ...a zárt *i-zést* /*ë*-vel szemben” /i.m. 144./. A mai állapot

adattára azt mutatja, hogy az *e/ë/* : *i~í* megfelelésnek ~ a korábban feltártakhoz képest ~ sokkal több adata összegyűjthető.

A jelenség adatai különböző, a témához kapcsolódó kérdésre világítanak rá. Például arra, hogy az *e/ë/* : *i~í* váltakozás példái a Sárrét *e-ző* és *ë-ző* nyelvjárásaiban egyaránt megvannak, vagy hogy az *-e* kérdőszócska *i-ző* alakja különböző hangrendű szóalakokban előfordul /vö. *bántottak-i*, *írett-i*, *tűrők-i* stb./, továbbá, hogy a kérdőszócska *e/ë/-ző*, *i-ző* és *í-ző* alakváltozatával is találkozunk /*igaz-ë*, *kisült-ë*, *nem-ë*, *öntötte-ë*, *van-ë*: *hallod-i*, *láccik-i*, *mégvan-i* stb./. A kérdőszócska kettős alakú előfordulásával is találkozunk /*i ~ í*/, a leggyakrabban használt alakváltozata azonban az *ë-ző*. Mindezt nem egy-két sárréti nyelvjárás tanúsága alapján mondjuk: 21 helyi nyelvjárásból van több-kevesebb adatunk a kérdőszócska alakváltozataira /lásd a példatárat/. Tipikus nyelvjárásának csak az *i-ző*, valamint *i-ző* és *í-ző* alakokat tekinthetjük.

Adattár

/A hosszú *í-ző* ejtészváltozatokat aláhúzással jelöljük./

Hangsúlyos helyzetben

cimënt /Do/, *ëstráng* /Su/ ~ *istráng* /Bé Pl Su/, *észlike* ~ *isztike* /Do/, *észtrongált* ~ *isztrongált* /Sá/, *fintok* /Bsztm Bú Dv Fu Ka Mhom Nr Pl Sze/ ~ *fintogba* /De/, *girinc* /Á Bé Bsz Bug Bú Da Dv Esz Fgy Fu Gá Hp Ka Km Ko Kt Mp Nr O Pl Po Sá Su Sze Szegh Zsa/, *girinléc* /Gyo/, *gerizd* /Nsz/ ~ *gerizd* /Bé Sa/ ~ *girizgye* /Dv Ko Sa Su Zsa/ ~ *girizd* /Ko Pl/, *hipehupás* /Ka/, *Hiss el!* /O/, *Hiss innen!* /Sá/, *ëstráng* /Su/ ~ *istráng* /Bé Pl/, *ihin* /vagyok/ /Ka/, *ingem* ~ *ingëm* ~ *ingem* 'engem' /Nsz/, *kilist* /Do Dv Nsz Sá/, *lihel* 'lelel' /Nsz/, *mërigyëmet* /Bé/ ~ *mërigyës* /Do/ ~ *mirigyës* /Nsz/, *mintül* /Bbö/, *pihés* /Sá/ ~ *pihës* /Nsz Pl/, *pësël* ~ *pisil* /Bug Pl Szegh/, *ridikül* /Fu O Sze Vé/, *virtyogott* /Bnb Do Zsa/.

Hangsúlytalan helyzetben

ajtengëri /Vé/ ~ *ajjtengirit* /Dv/, *bitumin* /Bú/, *bugyillárisát* /Vé/, *cinigém* /Bug/, *cserépfazik* /Esz O Pl/, *dërikabb* ~ *dërikabb* /Pl/, *érëz* ~ *ériz* /Pl/, *erëgy be* /Bé/ ~ *eriggy* /Bé Kt Pl Sá Sze Vér/, *fazekas* /Nsz/ ~ *Fazëkas* /szem.n./ /Pl/ ~ *fazikat* /Bé Té Zsa/ ~ *fazikas* /Do Hp O Pl Su/ ~ *Fazikas* /szem.n./ /Dv Ka Pl Sze Szegh/, *föttengirit* /Bnb Bsz Bú Pl Su/, *gerizd* /Nsz/ ~ *girizdet* /Dv Su Zsa/ ~ *girizgye* /Ko Pl/, *gyëngëtengiri* /Bug Dv Fu Sze/ ~ *gyöngëtengiri* /O/, *gyerekik* /Kl Kszak Sa Vér/ ~ *gyërekik* /Bé Bnb Bsz Bug De Do Fgy Fu Ko Ksza Mhom O Pl Su Sze Szegh Vé/ ~ *gyërmekik* /Esz Km Po/ ~ *gyërmëkiket* /Bbö Fu Pl/, *hegygirinc* /Vér/, *irkëlis* /O/ ~ *irkëlis* /Do/ ~ *irkilís* /Nsz Pl/, *kemince* /Sa/, *kinkergöddzik* ~ *kinkirgöddzik* /Nsz/, *kutyagirincet* /Dv/, *kutyapicër* /Nsz/, *laposminta* 'mentafajta' /Dv/, *legislegjobb* /Bú Pl/, *legmesszibb* /Do/, *lëttyi-vóuttya* /Do/, *mëgëtet* ~ *mëgëtet* /Do Pl/, *meriget* /Pl Sze/, *messzi* /Bé Bnb Bug Do Dv Nsz Pl Sá Szegh/, *mihinst* /K-S/ ~ *mihist* /Km Pl Po/, *mizert* /Zsa/ ~ *miszër* /Bú Nsz/ ~ *mizër* /Do/ ~ *mizir* /Bug/, *pëccent* /Bé/ ~ *pëccint* /Sze/, *petróulijomir* /Bé/, *regimentye* /Pl/ ~ *rëgëmënt* ~ *rëgiment* /Do/, *rezida* /Nsz/, *sërcent* /Do/ ~ *sërcint* /Do Su/, *szarufintok* /Mhom/, *szigínysig* /Bu/, *szüri* 'szüre' /Sá/, *teliszitta* /Da/, *tengerit* /Bu Esz Hp Kl Km Kony Kt Mp Po Vér/ ~ *tengeri* /Bu Ko Pl Su/ ~ *tengëri* /Do Ko/ ~ *tëngëri* /Á/ ~ *tengirit* /Bbö Bé Bnb Bsz Bug Bú Da De Do Dv Esz Fgy Fu Ka Ko Kony Ksza Mhom Nr Nsz O Pl Po Sá Sá Su Sze Szegh Té Úsz/, *tengirifiók* /Ka Pl Sze/, *tengirifödre* /Bé Bú Su Vé/, *tengirihagyma* /Dv/, *tengirilisztët* /Fö Ka Su Szegh/, *tengiritöriskor* /Bá Btor Fö Ka Pl Su/.

teriget /Pl/, *tetőgirinc* /Gyo/, *ugyi* /Bbö Bnb Bu Bug De Do Fgy Fu Kl Km Ksza Mhom Nsz
 Pl Sá Su Sze Szegh Úsz Vér Zsa/, *ugyi na* /Bug Knh Vér/, *ugyitok* /Hp O/, *űkigyelme* /Pl/,
vítettél 'vetettél vmit' /Bnb/, *Wenkhájm* ~ *Vinkhám* 'Wenckheim' /cs.n./ /Do/, *zselipët* ~
zsilipët /Do/.

A. Az -e kérdőszócska i-ző alakváltozatai /i ~ í/ a Sárréten

Az -e kérdőszócska mai sárréti alakváltozatai a zárt i-zés eddig kevésbé vizsgált adatszoportjára irányítják a figyelmünket. Elszórt utalásokkal találkoztunk korábban is, az *e/ē*: *i ~ í* megfelelés és váltakozás ilyen számú adatával azonban még nem dolgozott a szakirodalom. Nem könnyű az egy-két adatot meghaladó példatár összegyűjtése, még kevésbé az *e/ē*: *i ~ í* megfelelés és váltakozás adatolása, ideértve a kérdőszócska *e/ē*: *i ~ í* megfelelésének eseteit. Újabb nyelvjárási beszédfelvételek nélkül ez nehezen képzelhető el. /Jellemző, hogy a közelmúltban kiadott dunántúli nyelvjárási szöveggyűjteményben — a felvételt készítő kérdeztek — nem találtam adatot az -e kérdőszócska alakváltozataira./ A Sárrét szerencséje, hogy ehhez a vizsgálathoz is van egy jól használható szöveggyűjteményünk, VÉGH JÓZSEF népmeséket és népi elbeszéléseket tartalmazó munkája. /A mesemondók gyakran kérdeztek mesélés közben./ Így is hangsúlyozom, hogy a sok adatra való utalás itt is relatív: az eddig feltártakhoz képest sok az adatunk.

A kérdőszócska korábbi történeti változataival nem foglalkozom, csupán egy utalással érintem a korábbi állapotot: „Az -e kérdőszócska -é alakja ma már némileg tájnyelvi vagy régies értékű...” /vö. MMNyR. I: 261/, hasonlóan SULÁN BÉLA, aki a mai *e ~ i ~ í* váltakozást *é > ē > i* történeti előzményre vezeti vissza /vö. MNny. V, 21/. Mindenesetre azzal ki egészíthetem, hogy a Sárréten a 20. században *é-ző* alakja nem került elő. Hasonlót mondhatunk DEME LÁSZLÓ ötvenes évek elején készült monográfiájának adattárát nézve is: sem a nyelvjárási régióból, sem a szűkebb Sárrét-vidékről nem hoz rá nézve adatot /vö. Nyjkerd. 124: zárt *i-zés* *ē*-vel szemben; térkép/, jóllehet, a zárt *i-zés* megvallatását ő szorgalmazza először: „vizsgálhatjuk akár egy kisebb területen ... a zárt *i-zést* /*ē*-vel szemben/.” /i. m. 144/. Adattáram azt mutatja, hogy az *e/ē*: *i ~ í* megfelelésnek a korábban feltártakhoz képest sokkal több adata összegyűjthető, ami további feldolgozásokhoz ösztönző lehet.

A jelenség példái különböző, a témához kapcsolódó kérdésre világítanak rá. Arra például, hogy az *e/ē*: *i ~ í* váltakozás adatai a Sárrét *e-ző* és *ē-ző* nyelvjárásaiban egyaránt megvannak, vagy hogy az -e kérdőszócska *i-ző/í-ző* alakja különböző hangrendű szóalakokban előfordul /vö. *bántottak-i*, *írett-i*, *tűrök-i*/, továbbá, hogy a kérdőszócska *e/ē*-*ző*, *i-ző* és *í-ző* alakváltozataival is találkozunk /vö. *igaz-ē*, *kisült-ē*, *van-ē*; *hallod-í*, *laccik-í*, *megvan-í* stb./.

A kérdőszócska kettős alakú előfordulásával is találkozunk azonos morfémban /*i ~ í*/, a leggyakrabban használt alakváltozata azonban *ē-ző*. Mindezt nem egy-két sárréti nyelvjárás tanúsága alapján mondom: 21 helyi nyelvjárásból van több-kevesebb adatunk a kérdőszócska alakváltozataira /lásd a példatárát/. Tipikus nyelvjárásnak csak az *i-ző*, valamint *í-ző* és *í-ző* alakot tekinthetjük.

Adattár

adod-i /Sze/, *ál-i* /Bé/, *álmodtam-i* /Sál/, *bántottak-i* /Hp/, *betejjesedik-i* /Hp/, *boldogulnak-i* /De/, *boszorkány-i* /Kony/, *egyen-es-i* /Hp/, *elmént-ē* /Bug/, *el van-i* /Sze/, *észrevettik-i* /Kony/, *fazokas-i* /Hp/, *fiú-i* vagy *jány?* /Sál/, *fú-i* a szél? /Sa/, *hallották-ē* /Nr/ ~ *hallották-i* /Bug/, *hallod-i* /Hp Zsa/ ~ *hallo-d-í* /Pl/, *hozzámegy-i* /Hp/, *igaz-ē* /Bug/, *írett-i* /Kony/, *úgy jár-i* /Hp/, *járt-i* /Bu/, *jó-i* /Sál/, *kéll-i* /Bug/, *kijátnak-i* /Vél/, *kikél-i* /Bé Esz Pl/, *kimégyék-i* /Do/, *kisüt-ē* /Su/, *ki tudom-i* /Bél/, *laccik-i* /Esz/ ~ *laccik-í* /Sze/, *látál-i* /Hp/, *látod-i* /Bá Su/, *lêhet-i* /Del/, *lêssz-ē* /Bél/ ~ *lessz-i* /Kony/ ~ *lêssz-i* /Bug O Su/, *lêtt-i* /Bug/, *mêgeskütték-i* /Bél/, *mêgvan-i* /Bbő Bé Su/ ~ *mêgvan-í* /Bnb/, *megy-i* /Kony Po/ ~ *mêgy-ē* /Dv/ ~ *mêgy-i* /De/, *mêk tudom-i* /Bél/, *mêntünk-i* /Bél/, *mond-i* /Hp/, *nem-ē* /Bug Pl/ ~ *nem-i* /Bu Bug/, *nincs-ē* /Dv/ ~ *nincs-i* /Hp/, *öntötte-ē* /Bug/, *sor-i* ez? /Bu/, *Szeghalmon-i* /Bu/, *teccik-i* /Btor/, *tud-i* /Bu Kony Pl/, *tudnák-i* /Bug/, *tűrök-i* /Vél/, *van-ē* /Su/ ~ *van-i* /Bé Bug Do Esz Su Szegh/ ~ *van-í* /Pl/, *ēl van-i* /Do Esz Kl/.

Összefoglalva:

- „Az -e kérdőszócska -é alakja ma már némileg tájnyelvi vagy régies értékű...”
/vö. MMNyR. I, 261./.
- Csak az *i-s* változat tekinthető tipikus nyelvjárásinak, *é-ző* alakjára /vö. *bántottak-é*,
stb./ nincs adatunk.
- A sárréti nyelvjárási beszédben a kérdőszócska *i/i-ző* alakja a különböző hangrendű
szóalakokat figyelembe véve is általános /vö. *bántottak-i*, *írett-i*, *tűrők-i* stb./

VI.

Összegezés

- Az előzmények
- A vizsgálat fontosabb tapasztalatai
- Mit vizsgáljunk?
- Jelenségvizsgálat — a kérdés: hogyan?
- Néhány kiemelés röviden

Tapasztalataim összegezésének bevezetéseként először adatokat hozok annak bizonyítására, hogy a sárréti *i-zés* gyakoriságának és sokszínűségének igazolására megfelelő mennyiségű anyag állt rendelkezésemre, valamint, hogy ezek vallomása szerint a vizsgált területen erős az *i-zés*. Ez vonatkozik a tájegység kisebb *e-ző* és *ë-ző* nyelvjárás csoportjaira is. Nézzük sorban a tényeket!

A legnagyobb nyelvi anyagot őrző munka A magyar nyelvjárások atlasza I.-VI. Bp., 1968—76. Szerk. DEME LÁSZLÓ és IMRE SAMU, melynek tíz kutatópontjáról /Ártánd, Biharugra, Doboz, Dévaványa, Furta, Gáborján, Hosszúpályi Köröstarcsa, Okány Szerep/ számottevő *i-ző* anyagom van, bár közülük háromnak /Ártánd, Gáborján, Köröstarcsa/ nincs anyaga minden hangtani és szótani lapon. Így is becses nyelvjárási gyűjtést összegező munka. A sárréti kutatópontokon gyűjtött és/vagy ellenőrzött DEME LÁSZLÓ, IMRE SAMU, KÁLMÁN BÉLA, KÁZMÉR MIKLÓS, KERESZTES KÁLMÁN, LÖRINCZE LAJOS és VÉGH JÓZSEF. Hozzá hasonló méretű gyűjtés és közlés azóta sem született. A 20. század első felében a Kis-Sárrét vidékéről készült hangtani és szótani feldolgozás /Bessenyei Béla, Kovács Gyula/, majd a Magyar Néprajz és Magyar Nyelvjárások kutató gárdájának gyűjtései és közleményei folytatták a sort /BÍRÓ FERENC, HÉVVÍZI SÁNDOR, IMPLÓM JÓZSEF, JAKAB LÁSZLÓ, KÁLNÁSI ÁRPÁD, SEBESTYÉN ÁRPÁD, SZABÓ GÉZA, SZABÓ ISTVÁN, SZABÓ JÓZSEF, VÉGH JÓZSEF, ZILAHY LAJOS/, de a másik oldal, a néprajz szakemberei is fontos feldolgozó munkát végeztek /Gunda Béla, Dankó Imre, Gryneaus Tamás, Módy György, Szűcs Sándor, Újváry Zoltán/. Mellettük nem hivatásos, de felkészült néprajzosok is /Bereczki Imre Dévaványán, Házi Albert Okányban, K. Nagy Lajos Zsádanban/. IMPLÓM a Sárrét nyolc pontján gyűjtött, de ennél sokkal több kutatóponton megfordult. Tájszógyűjtésének nagy része beépült az ÚMTsz. szócikkeibe. Hasonlóan terjedelmes VISKI KÁROLY nagyszalontai tájszógyűjtése /vö. NyrFüz. 69/.

Csorba Csaba Sárrét-bibliográfiája különböző folyóiratokból /Nyr., MNy., NéNye., Ethn./ kisebb közleményeket is számba vett. Ha a sárréti települések felől nézzük a lefedettséget, akkor is színes kép tárul elénk: Békés, Doboz, Hosszúpályi, Körösladány, Okány, Nagyszalonta, Püspökladány, Szerep, Vésztő olyan települések, ahonnan több szerző összegyezte gyűjtő munkájának eredményeit. Az utóbbi 30 évben a következő településeken készültek nyelvjárási beszédfelvételek: Berekbőszörmény, Biharnagybajom, Biharugra, Berettyóújfalu, Csökmő, Darvas, Derecske, Doboz, Esztár, Furta, Füzesgyarmat, Kismarja, Körösladány, Körösszakál, Körösszegapáti, Köröstarcsa, Magyarhomorog, Nagyrábé, Püspökladány, Pocsaj, Sarkad, Sárrétudvari, Szerep, Szeghalom, Vésztő, Zsáka. Az anyagok egy része a Nyelvtudományi Intézetben archiválva van. Ki kell egészítenünk még ezt a sort azokkal a munkákkal is, amelyeket a román határ másik oldalán levő magyar anyanyelvű településeken gyűjtöttek /MÁRTON GYULA, MURÁDIN LÁSZLÓ, PÉNTEK JÁNOS, SZABÓ T. ATTILA/.

A felsorolt kutatók és a tőlük feldolgozott, majd publikált munkák részei a sárréti értékméntésnek /és még sok kéziratban maradt munka is/. Különösen gazdag a 60-as és 80-as évek termése. A mai helyzet, a publikációs lehetőségek beszűkülése miatt, sokat ártott az előző három—négy évtized lendületének. A legnagyobb veszteség mégis az, hogy a 80-as években összegyűjtött megyei földrajzi nevek kiadatlanul fekszenek a szerkesztéssel megbízott szerzőknél. Sokan felelősek azért, hogy a nyelvatlasz utáni legnagyobb kollektív munka ilyen helyzetben van. 1990 után új helyzet állt elő a tulajdonviszonyokban, minden újra összekuszálódott. És egyre kevesebb ember ismeri a korábbi és mai határokat. A múzeumok 2007-től várható átrendezése gyűjtésben-kutatásban, pénzügyi lehetőségekben további rosszabbodást vetít előre.

Bizton állíthatjuk, hogy a két megye /Békés és Hajdú-Bihar/ közgyűjteményei értékes kéziratokkal, hanganyagokkal állnak rendelkezésünkre — többek között — az *i-zés* vizsgálatához is. Tudjuk, az élőnyelvi gyűjtések alanyai, a még ma is a nyelvjárást használó idős emberek száma egyre fogy, s mivel egyre nehezebben igazodnak el a világ dolgaiban,

egyre jobban visszahúzódóak. Ha lesznek is nyelvjárási gyűjtésre, jelenségvizsgálatokra vállalkozók, az jól látszik, hogy egyre kevesebb lesz a hiteles adatközlő. Nehéz távlatokban gondolkodni, ha a nyelvjárási vizsgálatok két láncszemét egyaránt veszély fenyegeti a nyelvjárást tipikusan beszélők számának rohamos csökkenése és a munkához szükséges támogatás eltűnése miatt.

Arról, hogy a Sárrét-vidékre nézve milyen most az *i-zés* állapota, a 20. századból rendelkezésünkre álló anyag tanúsága szerint azt mondhatjuk: a száz év alatt itt egyenletesen erős *i-zést* mutatnak a források. A szorosan vett mai, már 21. század eleji állapot a jelenségre nézve ellentmondásos helyzetet mutat: az 50—60 évesek nyelvhasználatában is van még — nem következetes — *i-zés*, a vidékre jellemző erős *i-zés* azonban a legidősebb korosztály beszédében él már megbomlatlanul. Csakhogy ez utóbbi korosztály már nem közéleti tényező, kommunikációjának nincs társadalmi hatása. Az ismertetett munkák mindegyike arra bizonyíték, hogy a Tisza-Körös-vidéki nyelvjárási régió, ezen belül a Sárrét-vidék erősen *i-ző* terület, hogy történeti előzményektől függetlenül ma az *i-zés* egyik góca. Ezt mutatják a hivatkozott összefoglaló munkák különböző elemzései, mellékletei, legalábbis a kny. é : nyj. í megfelelésre nézve egyértelműen.

Azt is kiemelem, hogy a kisebb egységek, a Sárréten belüli nyelvjáráscsoportok tanúsága ugyanez: a Sárrét észak-keleti részén fekvő Esztár—Pocsaj—Kismarja *e-ző* és erősen *i-ző*, míg a tájegység észak-nyugati részén levő Biharnagybajom—Sárrétudvari—Szerep—Püspökladány nyelvjáráscsoport *ë-ző* és *i-ző*. A román határmenti nyelvjárások többsége *e-ző* és *i-ző*: a határ romániai oldalán fekvő Nagyszalonta *ë-ző* és *i-ző* /vö. Arany János ÖM. X, 313-24; Viski Károly: NyrFüz. 69; MURÁDIN LÁSZLÓ: NyIrK. XXVIII, 41/, a Nagyszalontától 1 km-re levő, magyar területen levő Újszalonta *e-ző* és *i-ző*. /A Fekete-Körös völgyében és az Érmellék nyelvjárásaiban ellentmondásosabb képet találunk./ A fentiek kapcsán azt látom kiemelendőnek — az összefoglaló munkák tábláival, leírásaival összhangban —, hogy a belső Sárrét *e-zéstől* vagy *ë-zéstől* függetlenül erősen *i-ző*. További adatokat az elemző, összefoglaló részekben adok közre.

Az anyaggyűjtésen és adatfeldolgozáson túljutva állíthatom, hogy a Sárreai tájszótár forrásaiból és saját kiegészítő gyűjtéseimből terjedelmes és színes adattár állt össze, amelyből reményeim szerint bemutatható a Sárreai-vidék helyi nyelvújásainak és kisebb nyelvújárcsoportjainak viszonylag pontos *i-zése*. Ezúttal is hangsúlyozom, hogy történetinek minősíthető 18–19. századi példákat csak mutatványként hozok annak szemléltetésére, hogy a mai *i-ző* /*i-ző*/ adatoknak minden helyzetben vannak *i-ző* előzményei, hogy a jelenségnek az *e-ző* és *ē-ző* helyi nyelvújásokban egyaránt vannak korábbi megfelelői. Munkám szinkron adatokra épül, *i-ző* példáim 95 százaléka az 1900 és 2000 közötti időszakból való: örömmre a század mindhárom harmadából az *i-ző* adatok nagy tömbjeit vehettem számba. Adattáram tanúsága szerint a jelenség a vizsgált időszak első ötven évében lényegében mozdulatlan maradt, a nyelvújást beszélők használatában egyetlen helyzetben sem kopott meg számottevően /talán az *ēgyik*, *mēnnyik*-típusban változott valamelyest az *ēgyen*, *mēnnyēn* javára/, falun még a középső korosztály beszédében is gyakori. Pusztulása abban vetül előre, hogy nyelvújási jelenség maradt, és a nyelvújást beszélők kihalásával maga is elvész. A nyelvújást használó idős falusi emberek körében a század utolsó harmadának kommunikációs hatásai sem érintették: egy társadalmilag jól körülhatárolható korosztályos csoport nyelvhasználatának élő jelensége ma is. Köreikben a bomlás nagyon kevés jelével találkozunk.

1. Nézzük meg közelebbről, hogy az *i-zés* állapota, erőssége milyen mutatók vizsgálatával ragadható meg legszemléletesebben. A feladat gyakorlati megközelítésének lehetőségeiről szólok először.

Abban egyetértés van, hogy az *i* gyakoriságának számbavételéhez viszonyítási alap a köznyelv. Ebből a viszonyításból derül ki, hogy a fonémának milyen megfelelésekből milyen többlete van. Valamennyi megfelelés adata fontos, ezért a fonéma különböző helyzetekből eredő minden példáját össze kell gyűjtenünk, lehetőleg teljes adattárra kell törekednünk. Az abszolút teljesség illúzió, de a tájékozódásnak az adatgyűjtés szakaszában mégis ezt kell megcéloznia, „a köznyelvhez viszonyított megterheltség” /vö. DEME, NyjKérd. 89/ így lehet tájékoztató.

Ahhoz, hogy a sárreai nyelvújási *i/i*-k gyakoriságát megközelítő pontossággal bemutathassuk, számba kell vennünk a látókörünkbe került valamennyi morféma *i* fonémáját: a tájszavakbeli *i*-ket, az *i* nyúlásából keletkezett többletet, a zártabbá válással született *ī*-ket, az *i*-ből asszociatív megnyúlt adatokat /a hosszú magánhangzók nyelvújásainkbeli rövidülésére alig van példa/, és természetesen számolnunk kell a kisebb adattárú, kettős alakokban is mutatkozó adatokkal /vö. *főkint* ~ *ēggyenkint*; *fazik* ~ *fazikak*; *idēsanyám* ~ *idēsanyám* stb./.. Minden helyzetbeli adat fontos, de a váltakozásban tetten érhető alakok kiemelt figyelmet érdemelnek /vö. *é* : *i* ~ *il*/, különösen a nagy tömbökben egyöntetű adatok között előforduló esetekre /*kezibe* ~ *kezít*/. Nem kell az eddigi feldolgozásokétól eltérő rendezőelv, csak következetesség: vegyünk számba minden olyan adatot, amelyekből az *i/i*-k gyakoriságának növekményét látjuk /vö. ZILAHÍ: MNy. XCII: 344/. Például feltétlenül a sárreai nyelvújások *i*-jeinek a köznyelvi *i*-kkel való azonosságát /vö. *író* fn 1. 'köznyelvi', 2. fn 'a vaj készítésének mellékterméke', 3. ign. 'köznyelvi' stb./, mert más nyelvújásokban mások az arányok; az *-ít* képzős igék *i*-je következetes megtartásának tükröztetését; mutassuk meg a rövid *i*-k nyúlásának itteni gyakoriságát; szemléltessük a toldalékokbeli *i-zés* erősségét és következetességét; gyűjtsük össze a kisebb adattárú megfelelések kettős adataiban az *i* ~ *i* váltakozását /vö. *é* : *i* ~ *i*: *ippen* ~ *ippen*, *hetenkint* ~ *szálankint*; *e/ē* : *i* ~ *i*: *fintogba* ~ *girinc*; *e/ely* /> *i* ~ *i*: *innye* ~ *innye*; *e/ē* /> *é* : *i* ~ *i*: *ētet* ~ *ētet* ~ *itet*; az *-e* kérdőszócskában előforduló váltakozást: *mēgvan-ē* ~ *kikél-i*, *kēll-ē* ~ *lēssz-i* stb./.. Számba kell vennünk a kisebb adattárú, de tipizálható *i-ző/i-ző* adatokat, mert a helyi nyelvújások *i-zését* feldolgozó szerzők gyűjtéseik bemutatásakor nem mindenütt

vették figyelembe őket, pedig ezen nyelvjárások *i*-zésének erőssége ezek szóródásától is függ. A zárt *i*-zés hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetbeli nagy tömbjeiben a feldolgozások kevés adatban jelzik az *i* ~ *i* váltakozást /vö. *íppen* ~ *ippen*, *enyím* ~ *enyim*/, pedig az ilyen egyezések vagy különbségek is egyedítik a helyi nyelvjárásokat. Minden adat lényeges, amely/ek/ből növekszik az *i* gyakorisága, amelyből egy köznyelvi magánhangzó : nyelvjárási *i* többlet kimutatható a szinkroniában.

A teljesség bemutatásának persze nehézségei is vannak: az *-ért* határozórag például egyalakú lévén egyaránt *i*-zve kapcsolódik a magas-, mély- és vegyes hangrendű szavakhoz, tehát a toldalék minden adatban *i*-ző a Sárréten, de ezt csak azon morféma alapján állíthatjuk, amelyekre nézve toldalékolt adatot találtunk /vö. *vízír*, *házír*, *virágír* stb./, pedig a rag az adattárban nem szereplő más szóalakokban is *i*-ző. Az adathiány miatt az adattárban nem szereplő példák nélkül is biztonsággal állíthatjuk, hogy a vizsgált nyelvjárásokban az *-ért* rag minden más szótőhöz kapcsolódva is *i*-ző /vö. *inygyír*/. Az összevetések azt mutatják, hogy az *i*-zhető toldalékok általánosan és következetesen *i*-zők, a morféma-környezet nem befolyásolja őket /vö. *-ség*: *ember-ség-es* ~ *embér-ség-és*, *gyerek-ség-et* ~ *gyerék-ség-ét* stb., ugyanígy az igei személyragok példánál: *kibikítettik* /Da/ ~ *mékpérszélítik* /Su/, *megettik* /Esz/ ~ *mégéttik* /Bú Ka/ stb./ . Attól messze vagyunk, hogy valamennyi *i*-ző toldalék minden adatát összegyűjthessük, legfeljebb törekszünk rá.

A hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetbeli *i*-zés elemzése viszont azt mutatja, hogy — bár jóval jelentéktelenebb mennyiségben — a tömorfémák *i*-zésében vannak kisebb eltérések a régióban: a *fejse*-nek Bé Hp Mhom Mp Sá kutatópontokról van *i*-ző alakváltozata, de a Pl Su Sze nyelvjáráscsoportban bizonyosan nincs. A csak egy-egy morfémaiban jelentkező *i*-zés /l. *cselíd* /Nsz/, *feník* /Nr/, *letírgyelt* /Szegh/, *öcsímnek* /De/ stb./ még érdekesebb. Hasznos lenne közülük minél többet összegyűjtenünk, mert ma még tetten érhetők, és példáik színezik a nagy *i*-ző tömböket. Másrészt valószínű, hogy hosszabb távon ezek az egyedi *i*-ző adatok sérülékenyebbek.

Abban egyetérthetünk: az a cél, hogy minél több *i*-ző morféma, *i*-ző helyzet adatát összegyűjtsük, mert csak így várhatunk megbízható összegezést a jelenségről. Nem elég csak a nagy adattárú zárt *i*-zés anyagait számba vennünk, arra kell törekednünk, hogy a kevesebb adatot ígérő csoportok példáit is feldolgozzuk, megvallassuk. Ez tartalmi kérdés, amit az adatgyűjtés elkezdése előtt rendbe kell raknia önmagában a tanulmány készítőjének. Arra kérdésre tehát, hogy mit vizsgáljunk, az a válaszunk, hogy nagyon alaposan a sárréti *i* fonéma gyakoriságát meghatározó tényezőket, DEME LÁSZLÓ javaslatát követve /MnyjKérd./, azt, hogy milyen hangtani megfelelések ~ más fonémák és hangkapcsolatok terhére a köznyelvhez viszonyítva milyen mértékben növelik a vizsgált fonémát tartalmazó morféma számát. Vagyis: minél több adatban kimutatni az *i/i* nyelvjárási szaporulatát.

2. A másik lényeges dolog, hogy miként rendszerezhetjük az *i*-ző adatokat ahhoz, hogy áttekinthetőek és összevethetőek legyenek. *A feldolgozásnak további hasznosításra alkalmasnak kell lennie.* Monográfiámban arra törekszem, hogy adattáram két dologra minden esetben választ adjon: nevezetesen, hogy *melyik nyelvjárásban melyik morfémanak van i-ző adata*. Nem markolhatunk sokat, mert áttekinthetetlen anyag további hasznosításra alkalmatlan. Jó példa a célszerű rendszerezésre, az egyszerű áttekinthetőségre való törekvésre KISS JENŐnek a mihályi nyelvjárás mondattani sajátosságait bemutató eljárása /vö. MNYTK. 164/. Belátható, hogy a gyűjtés után a rendszerezésnek milyen jelentősége van.

Az eddig közölt feldolgozásokat nézve az látszik, hogy a zárt *i*-zés adatainak két nagy csoportjában /hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetbeli *i*-zés/ egységes a gyakorlat, az alájuk /hozzájuk/ besorolható adatok bemutatásában azonban eltéréseket találunk. A besorolás azért fontos gyakorlati kérdés, mert egy-egy adatscsoport mennyiségi vagy gyakorisági mutatóit nem befolyásolja ugyan, az anyag elrendezése, további feldolgozhatósága szempontjából viszont lényeges. Az anyag elrendezése mint módszertani szempont az áttekinthetőség

oldaláról kap szerepet. Közzétételkor figyelembe kell vennünk — ahogy IMRE SAMU utalt rá /vö. MMNyjR. 52—3/ —, hogy az *i*-zés hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben, valamint abszolút szóvégen leíró kategóriák, a tövéghangzóban, toldalékokban előforduló *i*-zés azonban grammatikai kategória. A besorolásnak ezt a kettősséget tükröznie kell. Nagyobb változatosságot tapasztalunk az *é > i* zártabbá válás toldalékok előtt abszolút szóvégen /*eke* : *ekít*-típus/ besorolásban, valamint az *é : i ~ i* megfelelés és váltakozás adatainak /*i*-zés relatív szóvégen toldalékok előtt: *fejít*, *kezibel*/ elrendezésében. A kny.-i *i* : nyj.-i *i* azonosság, a kny.-i *i* : nyj.-i *i* nyúlás elhagyása vagy felvétele a nyelvjárási *i* gyakoriságának oldaláról nézve elvi kérdés, hiszen tudjuk, hogy ezeknek az adatoknak szerepük van a sárréti dialektusok *i* fonémájának megterhelésében /nagyon kontrasztosan a dunántúli nyelvjárásokkal való összevetéskor, lásd: Népi beszélgetések Vas megyéből. BDF. MNyTK VII. Szombathely, 2006. Szerk. Guttman Miklós, Molnár Zoltán/.

Az ismert feldolgozások azt mutatják, hogy a módszerre nézve több elfogadható modell is van, bizonyítván, hogy az *i*-ző anyag bemutatásában minden olyan megoldás elfogadható, amely az alapvető célnak megfelel: tükrözze az adat viszonyait és kapcsolódásait a nagyobb egységekhez. Minden feldolgozás azt a célt tűzi maga elé, hogy a település *i*-zésének adattárát minél teljesebben összegyűjtse, az anyag közzétételének módjában azonban kisebb mozgástere van. Ez a közzététel módjának nagy elfogadottságát is jelzi. Az *é > i ~ i* zártabbá válás és rövidülés példáit a szerzők egy része az *é > i* zártabbá válás két nagy tömbje után sorolta be, ami belátható, én mégis úgy látom, hogy a *lílek*-típusú adatokat célszerű különválasztani az *idősanyám ~ idősanyám*-féléktől, hiszen az *idősanyám* szóalak a zártabbaválás mellett még egy jelenséget tükröz, az *i* rövidülését is. Ezért meggondolandónak tartom a kis adattárú jelenségek közé való besorolását. A valódi tájszavak *i*-s adatainak a zárt *i*-zés hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetei alá való besorolása sem jó megoldás: a valódi tájszavak esetében nem beszélhetünk kny.-i *é* : nyj.-i *i* megfelelésről. Számolnunk kell velük az *i* fonéma többletének számbavételekor, de nem az *é > i* zártabbaválás adatai között.

A besorolás előtt mindig érdemes végiggondolni a lehetőségeket. Első látásra elfogadhatónak tűnik, hogy szuffixum előtti helyzetnek tekintjük az *ekít*, *feketít* adatot, a *belít*, *szílin* adatot ugyanígy, pedig az nem mindegy, hogy a hosszú *i*-s adatoknál abszolút töhöz, míg a *belít*, *szílin* csoportnál relatív töhöz kapcsolódnak a toldalékok /vö. IMRE, MMNyR. 121/. /Az megint más kérdés, hogy ez utóbbiak *i*-jei kevés példában ugyan, de hosszú *i*-vel is előfordulnak./ A részletek mindig fontosak, ezért arra kell törekednünk, hogy a feldolgozás jó módszerével az azonosságok és különbségek minél plasztikusabban mutassák meg a lényegét. A lényeg a nyelvi anyagban van.

Mit vizsgáljunk az *i-zés* gyakoriságának bemutatásához? Ismétlés, de újra felhozom, hogy olyan szinkron anyagot, melyet nem terhelnek bizonytalan történeti visszautalgatások. A történetinek minősíthető 150—200 éves *i-ző* anyagot meg kell becsülnünk, hiszen szerepük lehet egy vizsgált területen arra nézve, hogy van-e előzménye egy település vagy terület mai *i-zésének*. Többre nem kell gondolkodnunk. A történeti vizsgálat fontos a maga helyén, de 2—300 éves történeti anyag jelenségvizsgálatban csak következetes lokalizációval használható. A nyelvtörténet több helyen rámutatott már, hogy a szinkron *i-zés* összegyűjtött és jól rendezett anyagát milyen részletkérdések vizsgálatához lehet hasznosítani /vö. BENKŐ, NyjTört. 57—8/.

Van éppen elég vizsgálni való az *i-zés* szinkron anyagában. A zártabbá vált *i-k* a szinkroniában is sokféle vizsgálatra kínálnak anyagot, a tömbök terjedelmes anyagában bőven van elemezni való.

1. Kérdés például, hogy a tőszavakbeli *i-zés* változatlan marad-e, ha az alapszó összetétel/ek/ utótagja lett? Mit mutatnak a szócsaládok /képzett szavak és összetételek/, ha az *i-ző* alapszó összetétel elő- vagy utótagja lett? Vagy, ha az előtag is, az utótag is *i-ző*?

Tapasztalataim, csoportosításaim azt mutatják, hogy a Sárreuten az adatok többségében az *i-ző* morféma minden helyzetben *i-ző* marad, bár itt is „lehet különbség a jelenséget hordozó morfémák állományában.” /vö. IMRE, MMNyjR. 121/. Vagyis nem mondhatjuk, hogy a helyi nyelvjárások mindegyikében azonos az *i-ző* szóanyag. Terjedelmesebb példatárból megtudjuk, hogy vannak morfémák, melyeknek csak egy-két *i-ző* adatával találkozunk, és nem is adathiány miatt /Lásd itt a Morfémák, amelyeknek kevés *i-ző* adata van a Sárreuten c. egységet/, bár van olyan adatunk is, amelynél következetlenséget vagy elírást /?/ találunk /vö. árnyékszik /Zsa/ ~ árnyíkszik /Hp Pl/ stb./.. A következő példákat úgy válogattam össze, hogy az *i-ző* szóalakot olyan összetételekben mutassam be, amelyekben a címszó *i-ző* és *e/ë-ző*, és ez az adottság az összetételekben is megőrződik /derik ~ dërik /fn/: derikájról /Bé/, dërikfűjás /Bú/, dërikszög /O/, szekérderigba /Hp/ ~ szekérdërigba /Pl Sá Su Sze/, fadërigbúl /Do/, fireg ~ firëg: fireg /Hp Kony Mp Zsá/ ~ firëg /Do Fgy Fő Ko K-S O Pl Su Sze/, büdösfireg /Zsa/, kenyír ~ kënyír: kenyírbélbe /Bug/, kënyírhaj /Pl/, kenyírkeresőm /Kony/, kënyírkosarat /Bnb Bú Do O Vé/, kenyírlisztet /Sa/, kënyírsütis /Kony Kt/ ~ kënyírsütis /Dv Fu Szegh Vé/, legíny: legínyember /Bu/ ~ legínyembër /Ko/, legínyesen /Pl/, legínykedett /Zsa/ ~ legíkedik /Pl/, nagylegíny /Bé Mhom Pl Su Zsa/, vőlegíny /Bé Bug Dv Fu Hp Knh Mp Sa Sze Szegh Úsz Vé/ stb. A következő összetételekben mindkét összetételi tag megőrzi az *i-zését*: bírëslëgíny /Ka/, kënyírtisza /Cső Kony/ ~ kënyírtisza /Bnb Do Fu Ka/, kënyírsütis /Kony Kt/ ~ kënyírsütis /Bé Fu Pl Sze/, vikásfazik /Do/ stb. Az *i-zés* erősségére és következetességére mutat, hogy az *i-ző* morfémák összetételek elő- és utótagjaként is megőrzik a jelenséget. A bizonyító értékű adatok száma sokkal több, hiszen én olyan adatokat válogattam, amelyek a fentieket az *e-ző* és *ë-ző* nyelvjáráscsoportok közös példáival mutatják be.

2. Az összegyűjtött *i-ző* anyag nagyon fontos, nyelvjárásaink megmentett hagyatéka, értékesebbé további gyűjtésekkel és vizsgálatokkal válik. Beszédfelvételeim nélkül magam is szegényebb nyelvi anyaggal dolgozhattam volna. KISS JENŐ okkal írta, hogy „legfontosabb teendők a gyűjtés” /vö. Nyr. 110: 94/, tapasztalataim alapján azt mondom: meg a kiegészítő gyűjtés. Olyan kérdéskör vizsgálatához, mint *é : í ~ i*; az *é : i ~ í*; *e : i ~ í* váltakozás részletesebb szemléltetéséhez újabb kiegészítő anyag többlete kellett. Érzékelhető ebből, hogy más az első szakasz, a gyűjteni-menteni, mint egy módszeresen összegyűjtött, kiegészített anyag vallomásának hasznosítása.

Nézzük, mit mondanak az *i-zés* / *i-zés* kisebb adattárú esetei! Az eddig kevésbé vizsgált, néhány példával szemléltetett adatscsoportok példái megerősítenek abban, hogy az *é : i ~ i*, *é : i ~ í* vagy *e : i ~ í* váltakozás ma is megragadható állapot. Vagyis, ha közelebből

szemügyre vesszük az $\acute{e} > \acute{i}$ zártabbaválás adattárát, szembe tűnik, hogy az $\acute{e} : \acute{i}$ mai megfelelés sok példában $\acute{e} : \acute{i} \sim \acute{i}$ megfelelésben realizálódik /vö. *ídesapám ~ idesapám: ídésapám ~ idésapám* stb./). A váltakozás eddig sem volt ismeretlen, ma annyival jobb a helyzet, — fontos többletnek tekintem — hogy az eddig számon tartottaknál több adatban és több megfelelésben kimutatható. /Nem nő az adattár az *i-zés* hangsúlyos és hangsúlytalan helyzeteinek méretére, de korábbi önmagához képest jelentősen több./ Az egyik tanulság tehát az, hogy az $\acute{e} : \acute{i}$ megfelelés nem csak az $\acute{e}$ zártabbaválásának adatait takarja, hanem a morféma egy nagyobb csoportjában az $\acute{i} \sim \acute{i}$ váltakozást is. A másik, ezt kiegészítő tapasztalat, hogy az $\acute{i} \sim \acute{i}$ váltakozás éppúgy több adatcsoportban tetten érhető, mint az $\acute{i} \sim \acute{i}$ váltakozás. Kár lenne nem rendszerezni, feldolgozatlanul hagyni őket. A részletekre másik fejezetben visszatérek.

3. Az adattárát nézegetve látom, hogy a toldalékokbeli *i-zés* vizsgálatával is érdemes részletezőbben foglalkozni. Egyrészt, mert toldalékok *i-zésére* eddig összeállított adattárak nagyon szűkösek, két—három adatos szemléltetésre vállalkoznak, nem látjuk belőlük a toldalékokbeli *i-zés* erősségét, területi szóródását. /Az atlaszban vannak részletező sorok, de kevés. Az összegyűjtött *i-ző* anyag keveset mutat a változásokból, arról például, hogy az íkes igék jelen idő felszólító mód e. sz. 3. személyű személyragja miként terjeszkedett át a nem íkes ragozásúakra is, azt sem, hogy napjainkra miként bomlott meg a korábban általános *égyik: mennyik* állapota. Figyelmesebb, többszöri meghallgatás után felismerhető, hogy az *-é* birtokos személyjel $\acute{i} \sim \acute{i}$ váltakozásban is megjelenik: a *fejít* mellett másik nyelvjárásban vagy ugyanott hallhatjuk a *fejít* változatot is. Vagy hogy a toldalékszerű *-e* kérdőszócska esetében is tapasztaljuk, hogy a gyakori *i-ző* alakváltozat $\acute{i} \sim \acute{i}$ -s váltakozásban is előfordul. Behatóbb vizsgálat sok olyan változattal lép meg bennünket, amelyekből eddig keveset részletezett a dialektológia. Közelebbről vizsgálva a jelenséget ez a vizsgálati csoport is tanulságos részletekkel szolgál. Következésképp érdemes továbblépni a gyűjtésben és feldolgozásban egyaránt.

4. DEME LÁSZLÓ a jelenségtanulmányokra nézve már korábban javasolta annak bemérését, hogy „egy körülhatárolt anyagon belül az illető fonéma hány morfémaiban jelentkezik.” /vö. NyjKérd. 88/. Például. Azért idéztem ezt, hogy érzékeltessem: ha van nyelvi anyag, a vizsgálat sokféle lehetősége kínálkozik.

A kérdés felvetését — több is —, de két dolog feltétlenül támogatja. Szinkron nyelvi anyagot vizsgálunk, ezért szükséges, hogy történeti utalásokkal ne terheljük a feldolgozást, különösen ne, ha nincs lokális kapcsolatuk. A nyelvtörténet — ahol kell — hasznosítja a szinkron vizsgálat eredményeit. Fordítva is igaz, azzal a különbséggel, hogy nem tévedhet olyan utakra, mint aki a mai nyelvallapot tényeiből történeti magyarázatokra vállalkozik. Szóltam már erről. Akkor járunk el helyesen, ha szinkron vizsgálatokban következetesen betartjuk, hogy a mai anyagot megfelelésekben dolgozzuk fel /vö. SULÁN: MNyj. I, 7; IMRE, MMNyjR-ben következetesen/, és tükröztetjük ezt a jelölésekben is, tehát nem $\acute{e} > \acute{i}$; $e > i$, hanem $\acute{e} : \acute{i}$; $e : i$, majd $\acute{i} \sim i$; $i \sim \acute{i}$. A képletek mutatják, hogy miről beszélünk, és hogyan jelöljük a szinkron tényeket.

Szükségesnek látom, hogy az i fonéma különböző forrásokból rendelkezésünkre álló adatait szemügyre vegyük /például az $\acute{i} \sim i$ váltakozásból származókat/, hogy a nyelvjárási i körüli véleménykülönbségeket a szinkronia mai tanúságtételének megállapításaival feloldjuk. A fenti megfelelések adatait más nyelvjárások más példáival kiegészítve helytállóan állást foglalhatunk a dialektológiában már korábban felmerült, de nemrég lezárt kérdésekben, mint hogy az i -zés a szinkronia szempontjából önálló jelenség-e? /vö. SULÁN: MNy. V, 13, 22/; a ma is vizsgálható $\acute{i} \sim i$; $i \sim \acute{i}$ váltakozások adatai hozzáadnak-e valamit a kérdés megnyugtató lezárásához? A rendelkezésünkre álló újabb, rendszerezett váltakozásoknak van-e bizonyító erejük? Más szavakkal, hogy a korábbi *minőségi változásoknak* $\acute{e} > \acute{i}$; $e > i$ / bizonyíthatóan van-e kapcsolatuk a mai *váltakozásokkal* $\acute{i} \sim i$; $i \sim \acute{i}$? Van-e bizonyító erejű magyarázat arra, ami a mai „egy-egy képzőmozzanatos eltérések”-ben realizálódik? Véleményem szerint igen, bár nem az adatok tömegével /vö. DEME, i. m. 92/, de meggyőzően.

- SULÁN a kérdésre nemmel válaszolt, úgy látta, hogy leíró tanulmányokban az i -zés nem tárgyalhatjuk az i -zéssel együtt /vö. i. h./. Pedig ha az i -zű adatokat „a zárt i -zű alakok rövid i -zű realizációjának tekintjük” /vö. DEME, NyjKérd. 108, később SULÁN is hasonlóan/, jó úton járunk. Ebben a megközelítésben az i „minőségi és mennyiségi változás együttes eredménye” /vö. SZABÓ ISTVÁN: MNy. III, 300/, képlettel: $\acute{e} > \acute{i} \sim i$. A korábbi minőségi $\acute{e} > \acute{i}$ változás mai $\acute{e} : \acute{i}$ megfelelésben és $\acute{i} \sim i$ váltakozásban realizálódik. A korábbi változás mai $\acute{e} : \acute{i}$ megfelelésben és az adatok egy részében $\acute{i} \sim i$ váltakozásban napjainkban is megragadható, tükröződik a nyelvi anyagokban, ezért nekünk fel kell mutatnunk a feldolgozásainkban. Az $\acute{i} \sim i$ gyakoriságának pontos számbavételéhez szükségesnek látom, hogy az i -nek az $\acute{i} \sim i$ váltakozásban tetten érhető adataival az i előfordulásának példáit is vegyük számba. Az ebből a forrásból származó $\acute{i} \sim i$ többlet értékeiből nem csak pozíciókat ismerünk meg, hanem a megfelelés a két fonéma gyakoriságára nézve is fontos lehet. A közvetlenül szomszédos romániai nyelvjárások egy részében ennél színesebb a kép, igaz más a megközelítés is /vö. MÁRTON GY.: MNyj. X, 72-82; MURÁDIN L.: NyIrK. XXVIII, 34/.

A jelenségre a sárréti nyelvjárásokban mások is felfigyeltek /vö. PAPP L.: MNy. V, 39; SZABÓ GÉZA a dobozi $\acute{e}$ -zés adatai között szól róla/. PAPP a hosszúpályi nyelvjárásról szólva azt írja, hogy náluk „nem vagy alig megy végbe a másutt tapasztalható rövidülés.” /vö. i. m. 27. old./, példát is hoz a jelenségre: „Nyelvjárásunkban a *fazék* már nem i -zű, hanem i -zű: *fazik*.”

Azt, hogy a mai magyar nyelvjárások egy részében a hajdan zártabbá vált $\acute{e}$ i -je i -vel alternál $\acute{i} \sim i$, és hogy ez másodlagos rövidülés eredménye, a fentiek mellett az összefoglaló munkák is bemutatják, még hozzá félreérthetetlen kettősségben. A közép-dunántúli-kisalföldi régióban a rövidülés két változata is megtalálható: 1. „Gyakoriak a rövidült felső nyelvallású magánhangzók: *tiz*, *husz tűz*...” /vö. JUHÁSZ D.: MDial. 271/, vidékünkön ellenkezőleg. 2. „A rövidülés a zárt i -zű alakok jelentős részét is érinti: *kötin*, *idēs*...” /uo. 267; lásd még IMRE SAMUNÁL, KISS JENŐNÉL, SZABÓ JÓZSEFNÉL/. Ilyen a Sárrét-vidék esete is, amikor másodlagos a rövidülés $\acute{e} : \acute{i} \sim i$, mert az i i -ből rövidült, és a példák egy részében ez a rövidülés kettős

alakokban ma is tetten érhető /vö. *ídésanyám* ~ *idesanyám* stb./). A *fazík i*-je más természetű, mint a *fazik*-é /vö. *fazékas*, személynévként /*Fazékas* ~ *Fazikas*/). Az utóbbi példa az *é : i* megfelelés esete.

Mindenesetre ezek a példák is mutatják, milyen fontos, hogy egy-egy jelenségnél megfelelő gondossággal vallassuk meg az adatokat. A legjobb, az odavaló módszer megválasztását hangsúlyozom.

Érdemes gondolkodni az *i-zés* ellenpéldáinak adattári beépítéséről, a szakirodalomban többféle megközelítéssel találkozunk. Újból utalok arra, hogy most is csak leíró szempontú feldolgozásokról beszélek: a nem záródó *é*-k kérdéseitől eltekintek, csak az *i-ző* adatokkal szembenálló *é*-k mai módszertani problémája érdekel. Úgy vélem, ellenpélda csak az *i-zhető* morféma *é-ző* adata lehet: a *tégla*, *téma* szavunk vidékünkön nem *i-ző*, ezért egyikük sem kerülhet be az ellenpéldák közé. Az egyedi eseteket, tehát például a beszédhelyzettől függő *é-zést* /vö. a már hivatkozott: *Szép Szűz Mária, könyörögj értünk...* vagy a bomlás jeleinél bemutatott adatokat szintén nem tekintem ellenpéldának/. Több megközelítésből igyekszem bemutatni a fontosnak vélt részleteket.

„Az *i-ző* adatok mellett az *é-s* formák mint változatok a tipikusan *i-ző* területeken ma is viszonylag ritkák.” /vö. IMRE, MMNyjR. 113/. A kérdés mit kezdjünk ezekkel az *é-ző* adatokkal, hiszen vannak ugyan, de ritkák. Bár kis számban fordulnak elő, az *i-ző* adattárban látom a helyüket /L. *dílibáb* /Bug/ ~ *délibáb* /Pl/, *éjjén* /a *fijatal pár*/ /Pl/ ~ *íjjik sokáig* /uo/, *édesanyám* /Sa/ ~ *ídésanyám* /Pl/ ~ *idesanyám* /Csö Hp Kony, Mp Po Sá Vér Zsa/ ~ *idésanyám* /Bé Btor Bú Do Dv O Pl Su stb/. Azon túl, hogy ritkák, az sem biztos, hogy nem pontatlan megfigyelés vagy lejegyzés áldozatai. Tény, hogy a sárréti nyelvjárásokban a *kny. édes* és származékai következetesen *i-zők*, egy-két *é-ző* adatát persze nem tagadhatjuk le. Elszórt *é-ző* adattal találkozunk /l. *német*, *beszélt* stb./, amelyek egy-egy címszó adatai között megtalálhatók ugyan, de a tőlem vizsgált régióban a szócsalád legtöbb tagja általánosan *i-zve* hangzik, az *é > i* zártabbaválás példáival élnek együtt. Úgy ellenpéldák tehát, hogy valójában nem is azok. Ezért sorolom én be őket az *i-ző* morféma elé. Besorolásukat ezért tartom módszertani, vitatni való kérdésnek, mert ezek úgy ellenpéldák, hogy kilógnak egy sorból, olyanok, amelyek leíró szempontból sehogy sem valók oda.

Más a helyzet az *e ~ é*-t váltó tövűekhez tartozó morféma csoportjánál. Az *é : i* megfelelést mutató morféma száma a Sárréten sem jelentős: *bike* ~ *bikít*, *csíve* ~ *csívít*, *eke* ~ *ekít*, *epe* ~ *epít*, *eszme* ~ *eszmít*, *fekete* ~ *feketít*, *here* ~ *herít*, *kíve* ~ *kívít*, *körte* ~ *körtít*, *tő* ~ *tíged*, és megközelítően hasonló számú a *kny.-i é*: *nyj.-i é* azonosság adattára is: *dérce* ~ *dércét*, *dinnye* ~ *dinnyét*, *kefe* ~ *kefét*, *kemence* ~ *kemencét*, *penge* ~ *pengét*, *pérnye* ~ *pérnyét*, *sérke* ~ *sérkét*, *sérte* ~ *sértét*. Ez a helyzet indokolja, hogy ebben a csoportban a példát és ellenpéldát egyaránt mutassuk be. Leíró szempontból nem ítéltük meg azonosan azt az esetet, amikor egy *é-ző* adat áll szemben sok *i-ző*vel, illetve azt a helyzetet, amikor az *i-ző* és *é-ző* adatok száma egy adatsorban belül megközelítően azonos. Ez is kérdés, meg az is, hogy az *i-zés* ellenpéldája-e az *i-ző* sorban előkerülő egy-két *é-ző* szóalak /*édes*, *Német* ~ *német*/ vagy csak az egyáltalán nem *i-ző* *cékla*, *létla*, *téma* stb. adat. Lehet-e közömbös az ellenpélda megítélésében, hogy az *é-ző* morféma etimónja milyen és mikori eredetű?

Feldolgozásomban azzal is jelzek valamit, hogy bővebb ellenpéldát csak ritkán ismertetek. A fenti esetben például, amikor ugyanazon morfémacsoportban mutató értéke van az *i-ző* és *é-ző* morféma megközelítően azonos számának, ugyanígy a homonimák nyelvjárási *i-ző* adatainak bemutatásakor /vö. *ég* ~ *íg*/, valamint a nyúlással keletkezett *é-ző* példáknál. /Másképp Arany János ÖM. X, 72—82; MÁRTON: MNyj. X, 81 és mások/. Bemutatom azokat a más adottságú nyelvjárási morfémaakat is, amelyeknek egy-egy nyelvjárásban előforduló alakváltozatai nem *i-zhetők*: *zsombék* ~ *zsombok*, *marék* ~ *marok*, *tájékára* ~ *tájára*, *félénk* ~ *filőüs*, *kékkötényes* ~ *kötő* stb. Idevágó adatok, jöllehet kevés van belőlük, mégis tanulságosak /vö. még: *kenyírhíja* /Sa/ ~ *kényírhāj* /Pl/.

Sok a rendszerezni való adat, van a rendszerezésükre alkalmazott kísérlet is. Úgy látom, a leíró szempontú, *i-zés*-sel foglalkozó monográfiának az lehet a feladata, hogy az *i* fonéma nyelvjárási szaporulatát minél teljesebben számba vegye és rendszerezze. Más szavakkal, hogy a mai *é* : *i* ~ *i* megfeleléseket összegyűjtse, rendszerezéssel pedig összevethetővé tegye. A jelenség az *i-zés*, az *i-ző* sorban a köznyelvvel egyező, elszórt *é*-knek kiegészítő és tájékoztató szerepük van, ezt be kell mutatniuk a feldolgozásoknak /vö. *borb* /Ko/ ~ *borb* ~ *börb* /Nsz Sze Szegh/, *beletérjén* /Pl/ ~ *belefirjen* /Bé/, *dicsírtessék* /Fö/ ~ *dicsírtessék* /Pl/, *édesanyám* /Kony Sa/ ~ *idésanyám* ~ *idésanyám* /lásd a hangsúlyos helyzetbeli *i-zés* adatainál/, *egér* /Pl/ ~ *egír* /Do Szegh/, *egírfogóunk* /De/, *elébem* /Ka/ ~ *elibe* /Po/ ~ *elibem* /Bé/ ~ *elím* /Zsa/, *fékép* ~ *fékíp* /Pl/, *kéjréisz* ~ *kírész* /Do/, *kolompér* /Esz Mhom/ ~ *kolompír* /vö. Az *i* fonéma tájszavakban c. fejezet adattárával/, *létyfogó* /De/ ~ *liccsapó* /De/, *mécsés* ~ *mícsés* /Pl/, *mégétették* /Do Esz Ko Vé/ ~ *megítetni* /Hp Kony Ksza Po/, *nyugdíjképes* /Su/ ~ *kípest*, *kípesint* /vö. a hangsúlyos helyzetbeli adatoknál/, *régi* /Ko/ ~ *rígi* /Ko/, *réjsék* ~ *rísék* /Do/, *sigér* /Ko/ ~ *sigír* /Ko/, *szekérderígba* /Hp/ ~ *szekérdérígba* /Pl Sá Su Sze/ ~ *szekír* /Nsz Po/ ~ *szekíroldalt* /Po/, *varangyík béka* /Vé/ ~ *varangyikozsbika* /Do Dv Nsz Sze/, *vékkieligítist* /Bug/ ~ *vikkíligítist* /Bbö Su/, *vélle* /De/ ~ *ville* /De/. A problémákat felvető, az *i-ző* adattár végére helyezett *é-ző* adatoknak mint ellenpéldáknak nem sok értelmük van.

A Sárreuten az *i*-k gyakorisága olyan sok helyzet *i-zéséből* ered, hogy az elszórtan jelentkező *i-zhető* morféma *é-ző* adatainak nincs jelentőségük. Ezen morféma *é-ző* lejegyzése vagy pontatlan leírásból született, ahogy erre utaltam már, vagy nem a nyelvjárást tipikusan beszélőtől való: *árnyékszik* /Zsa/, *édésapja* /Bug/, *élet* /Bbö/, *fény* /Ksza/, *kérem* /Btor/, *méjedis* /Fu/, *rétes hejkek* /Fu/, *széle* Mhom/, *település* /Ksza/ stb. Következetlenségek jelzik, hogy milyen bajok vannak a lejegyzéssel. Bizonyos helyzetekben, például vezetőkkal, egyházi személyekkel történő beszélgetéskor, egyházi énekek szertartásokon hallható éneklésekor rendszeresen visszatérnek bizonyos *é-vel* ejtett, egyébként általánosan *i-zve* használt morféma /vö. „Szép Szűzmária, könyörögj értünk.”; „Édes Jézus, légy vendégünk...” stb. /vö. ZILÁHI, Nytud Dolg. I./ Nem számottevőek, csak tanulságuk van.

Megközelítések az *i*-zés vizsgálatára

A jelenség vizsgálatára többféle lehetőség kínálkozik. Érthetően mások a megközelítések, ha szinkron vagy diakron anyag vizsgálata a célunk. PAPP LÁSZLÓ történeti anyagban arányokat tanulmányozott /vö. NyjtörtStat. 145/. A leíró tanulmányok többsége összegyűjtötte és rendszerezte az *i-ző* morféákat. IMRE SAMU az atlasz *i-zhető* morféaállományát vette számba, és kutatópontok szerint táblázatba szerkesztette az anyagot. MARTON GYULA, majd MURÁDIN LÁSZLÓ többféle bontásban, de kevesebb anyagon elemezte az *i-zés* erdélyi előfordulásait. ZILAHÍ több megközelítésben dolgozta fel az írásos forrásokból és nyelvjárási beszédfelvételekből számba vehető sárréti *i-ző* morféákat, és tanulmányozott eddig kevésbé érintett vagy nem vizsgált megfeleléseket.

A fonéma tényleges gyakoriságának felméréséhez meg kell kísérelnünk minél teljesebben összegyűjteni az *i* előfordulásait. Ezek helyzeteire nézve nagy az azonosság, jók a megközelítések, gondot abban látok, hogy a megfelelések adatait többnyire a szemléltetés szintjén mutatják meg. Érdemes végiggondolni, hogy a kny. *i* ~ nyj. *i* minél teljesebb adattára mennyire fontos a nyelvjárási *i* gyakoriságának megítéléséhez. A dunántúli nyelvjárásokban gyakori *i* : *i* megfelelés /rövidülés/ számottevően eltéríti a nyugati és keleti nyelvjárások *i-ző* értékeit /lásd IMRE SAMUNÁL, KISS JENŐNÉL, SZABÓ JÓZSEFNÉL, VÁRKONYI IMRÉNÉL, legutóbb BALOGH LAJOSNÁL és a szombathelyiek szöveggyűjteményében, szerk. GUTTMANN MIKLÓS és MOLNÁR ZOLTÁN/. Valószínű, hogy ugyanígy eltéréseket találunk az *e/él* : *i* ~ *i* megfelelés /zárt *i-zés*/ adatai között is.

Feldolgozásomban az alábbi megfelelésekben vizsgálom az *i* hang nyelvjárási előfordulását és gyakoriságát:

- kny. *i* : nyj. *i* /lényegi azonosságát/
- kny. *i* : nyj. *i* /hangkapcsolatoktól, hangsúlyi helyzettől függően sok morféában/ az *i*-k nyelvjárási szaporulatát
- a tájszavakbeli *i*-ket /valódi és jelentésben tájszavakban a fonéma tényleges előfordulásait/
- kny. *é* : nyj. *i* /a zártabbaválás mai adatait hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben, toldalékokban mint legnagyobb adattárú egységet/
- kny. *é* : nyj. *i* /a kisebb adattárú megfelelések különböző adatait/
- kny. magánhangzó vagy hangkapcsolat : nyj. *i* megfelelést /kevés adattal/
- kny. *e/él* : nyj. *i* ~ *i* /zárt *i-zés*/ eddig kevésbé rendszerezett adatait.

Tudom, más csoportosítások is elképzelhetők, léteznek is, nekem a nagyobb adattárak bemutatásához ez a megoldás látszott célszerűnek.

Források, módszerek, problémák

a/ A kéziratos feljegyzésekben az *é* : *i* megfelelést mint tiszta szembenállást akármilyen lejegyzésben tanulmányozni lehet, az időtartambeli különbségeket azonban gyakran nem /vö. *szíp* ~ *szíp* a sárréti nyelvjárásokból így vagy úgy leírva is használható *i-ző* adat, jöllehet a *szíp* alak a nyelvjárási beszédben itt sohasem fordul elő/.

A kéziratos és kézírásos forrásoknak is van a fentiekkel összecsengő tanulsága: egyazon kéz írásában a nyelvjárási *i-zés* és a magánhangzók időtartamának igényes jelölése általában kizárja egymást. Szemléltetésül néhány mondattöredéket idézek Pintye József kézírásos feljegyzéséből /Csökmő, 1954/: „úgy iltek mint mink”; „aki rit vót mint a többi”;

„apám elvitt tojásir”; „A befagyott vízen liket vágta”; „ótán meg szígonnyal szurkáltuk felfele a halakat” stb.

b/ Az *é : í* -re nézve minden megfelelést számba vettem. Azért, hogy eleget tegyek az *í* fonéma „megterheltségi szaporulata szembenállásonkénti elemzésének” /vö. DEME: NyjKérd. 114/, azért is, hogy bemutassam: „a zártabbá vált *é*-kből *í* vagy éppen *i* van-e. Az *í* megterhelését ugyanis az *é*-k zártabbá válása után más-más erősségűnek találjuk attól függően, hogy a dialektus megőrzi-e vagy megrövidíti az *í*-ket.” /vö. ZILAH: Mny. XCII, 550/.

c/ Az *í ~ i* váltakozás itt sok, különféle szerkezetű adatban kimutatható, ahogy a bihari részeken általában, valamint a határ romániai oldalán /vö. MURÁDIN: NyIrK. XXVIII, 36/ és Kárpátalján /vö. HORVÁTH KATALIN: DialSzip. III: 264/.

Ahhoz, hogy az *í ~ i* ill. *i ~ í* /lásd a zárt *i*-zés adattárában/ váltakozás példáit megfelelő mennyiségű adaton szemlélhessük vagy szemléltethessük újabb beszédfelvételek kellenek. Ezért bővítenem kellett a vizsgálatba bevont települések és adatközlők számát. Velejárt, hogy szaporodtak a problémák is.

Zártabbá vált *í*-k *í ~ i* váltakozásban

– Az *é : í ~ i* megfelelés és váltakozás a Sárréten megfogható realitás. Különböző helyzetekbeli megfelelés támogatja az állítást, jóllehet magam is hoztam olyan példákat — ott vannak az adattárakban —, amelyekben nincs *í ~ i* váltakozás, ahogy a teljes *é : í ~ i* sorban találjuk. Kevés példája van az *é : i* szembenállásnak.

– Nincs olyan adatom, miszerint az *é : i* szembenállást feloldja egy *é : í ~ i ~ i* megfelelés-sor, ahogy a romániai határ túloldalán, a bihari-érmelléki részen MURÁDIN LÁSZLÓ találta /vö. i. m. 41, Bélfenyér: *līk*, *mīnes*, *serīny* ’sörény’, *tōrvīny*, Nagyszalonta: *mīnēs*/. A Sárréten több helyzetben megfigyelhető az *í ~ i* váltakozás, a nehezen megfogható félhosszú *ī*-kre azonban nincs adat. Pedig a rövid *i*-k *í ~ i* váltakozásban jelentéskülönbséggel is előfordulnak /vö. *idēs* ’szaharin’ ~ *idēs* ’édesanya, -m’/.

– A rövidülés olyan példái, amilyenekkel a határ másik oldalán toldalékokban találkozunk, nálunk ismeretlenek /vö. MÁRTON GYULÁNÁL, Tárkány: *ájjik*, *boldogújjik*, *jüjjik* ~ *jüjjik*, *legyik*/. Ugyanígy nincsenek meg az *ardit*, *savanyitnak*, *tanitnak*-típusú példák sem. Az *-it* képzője sem /vö. a kny. *í ~ nyj*. *i* azonosság adatai között/, az *ájjik*, *jüjjik* típusú igei alakok *í*-je sem rövidül meg. Az *i* más toldalékokban is következetesen *í*: *-t/ik*; *-j/ik* stb., *í ~ i* váltakozásban sem fordul elő.

– Azt mondhatjuk tehát, hogy régiókban a kny. *é* az esetek többségében *é : i* megfelelésben és *í ~ i* váltakozásban érhető tetten, az *e ~ é*-t váltó tövűek másik csoportjában /*cibēre* ~ *cibērét*/ csak elvétve találunk *i*-t, de hát ez, mint utaltam már rá, más eset.

A bomlás jelei a sárréti *í*-zésben

/A nyelvjárási jelenségek bomlása ill. visszahúzódása/

„A nyelvjárási hangtani jelenségek bomlása és az alaki tájszavak visszaszorulása egyazon jelenség két, egymást föltételező megnyilvánulási formája.” /vö. KISS JENŐ, MNyTK. 159: 21/. Igaza van, a bomlás a visszahúzódás kezdete, az alaki tájszavak visszahúzódása pedig a folyamat része, amelyet sokféle szociológiai meghatározottság befolyásol. Itt a bomlás a még élő nyelvjárásban, tehát az idős helybeliek beszédében csupán egy-két adatcsoportban észlelhető.

a. Öt helyi nyelvjárás /Doboz, Dévaványa, Hosszúpályi, Nagyrábé, Sárrétudvari/ leírt vagy szalagon levő beszédrészeiből azt vizsgáltam, hogy a Sárréten általánosan *i-ző* / *i-zhető* morfémák között milyen arányban találók *é-ző* adatokat, Tehát olyanokat, amelyeket én ellenpéldának tekintek.

Azt tapasztaltam, hogy VÉGH JÓZSEF 1940-es évek elején gyűjtött népi elbeszéléseiben mindenkinél, minden helyzetben erős *i-zéssel* találkozunk. A nagyrábéi beszédrészletben csaknem százszázalékos az *i-zés* /26 *i-ző* adat/, a Hosszúpályiból való szövegrészletből 27 *i-ző* szó és egy ilyen kettősség került elő /*édesapám ~ idezs* gazdám/. A dévaványai adatközlő nyelvhasználatában /vö. NyjOlvK. 189-90/ a beszédhelyzettől függő néhány eltérés mellett /*pénz ~ pízst, Bëjkísre, fëjrfi, këirem széjpen, nëjgy*/ 20 *i-ző* adat áll. /VÉGH dévaványai szövegében nem jegyzett le kettőshangzókat./ Az atlaszadatok is erős *i-zést* mutatnak Dévaványán /vö. M-19: *aprólik, giri ~ girí* 'görény', *ilet, ízik, kockástíszta, kolompir, marikszédőü, nászníp, szája szíle, szívanqo, takarmáripa, vakarík, vendigék, vetill'ő*/, de az *é* helyén ejtett kettőshangzóknak is több változatát találjuk benne /*é ~ ej ~ e' ~ ej*/. A helyzet itt is motiválja egy-egy alakváltozat jelentkezését /vö. fentebb: *këirem széjpen*, de: *-Kír még? Kírek hát.* stb./.

A dobozi és sárrétudvari beszédfelvételek részletei a dévaványai tapasztalatokéihoz hasonlóak. A sárrétudvariból való szövegrészletben /vö. ZILAH: BihMúzÉvk. 2001. 200—1/ Szabó Márton, akkor 77 éves juhász beszédében erős és következetes *i-zés* mellett /16 *i-ző* adat/ öt *é-ző* szóalak is előkerült /*átkézbészék, egészséggyvi, édesapám, élet, régi*/. Első látásra, a szociológiai mutatók ismerete nélkül ez kilóg az eddigiek közül. A 16 *i-ző* példa és az öt *é-ző* adat ellentmondása azonban oldódik, ha figyelembe vesszük, hogy Szabó Márton igényes ember volt munkájában, verselgetett, sokat olvasott és irodalmi körökkel tartott kapcsolatokat. *É-ző* megbicsáklásait ezekre vezetem vissza. /A beszélgetés másik helyén *ésanyám*-nak mondta az édesanyját, azt pedig nem tudom elképzelni, hogy az *élet*-et más, hétköznapi helyzetben ne *ilet*-nek ejtette volna. Lásd még: „*ojan életsorba ílt...*”, stb./.

A két utóbbi beszédfelvétel a VÉGH JÓZSEFÉnél is, a dévaványainál is /BALOGH LAJOS és HAJDÚ MIHÁLY munkája/ később, az 1980-as évek elején készült, és a két adatközlő /doboz és sárrétudvari/ negyedszázaddal ezelőtti beszédének *i-ző* állapotát mutatja. Napjainkra a 15—60 év közöttiek nyelvállapotában sokat változott a helyzet: az *i-zés* a fiatalok beszédéből kiveszett, a középkorúakéban pedig megbomlott és jelentősen visszahúzódott. A fiatalok beszédében csak *é-ző* „ellenpélda” van, tájszó sincs.

Az idős emberek beszéde annyiban más, hogy a hangtani jelenségek, köztük az *i-zés* alig-alig megbomlottan hallhatóak körükben, a tájszóanyagból viszont alig maradt. Az elmúlt ötven évben legalább három társadalmi változás rostálta meg a földrajzi neveket és tájszavakat. A tájszavak fontos hányada csak alkalmilag, emlékezésekben kerül már elő. Körükben is jelentősen csökkent a tájszavak használata: elveszett, korszerűtlenné vált a denotátum, nem él a szó sem.

b. Megfigyeléseim és vizsgálataim azt mutatják, hogy az *i-zés* a sárréti nyelvjárásokban — az *e-ző* és *ë-ző* nyelvjáráscsoportokban egyaránt — a nyelvjárási beszédnek ma is erős jelensége. Másképpen szólva: a korábbi állapothoz képest a mai nyelvjárási *i-zés*ben kis mértékű bomlás és erős megőrzés tapasztalható. Ellentétes tehát a tendencia, mint ami a szóhasználatban észlelhető, bemérhető. A kettős alakok *é-ző* formái például /vö. *ëggyetértis ~ ëggyetirtis, elëjbe ~ elibe ~ elébe, enyím ~ enyim ~ enyém, érészte ~ ériszte, íszrevész ~ észrevész, gyíren ~ gyéren ~ gyérën, fik ~ fékező* stb./ a bomlás jelei és a köznyelv felé mutatnak.

A tapasztalható enyhe bomlás /az *i-ző* alakok visszaszorulása toldalékokban: *ëgyík > ëgyën*/ ellenére sem mondhatjuk, hogy az *i-zést* olyan állapotban találtuk, amelyből a jelenség gyors pusztulására kellene gondolnunk. Az *i-zés* pusztulását — mivel minden helyzetben lényegében bomlatlanul csak a legidősebb emberek nyelvhasználatában van meg — a nyelvjárást eredetien beszélők elhalása hozza magával anélkül, hogy a köznyelv

alapvetően megrendítette volna a jelenséget. A középső korosztály beszédében van ugyan *i-zés*, de ez már nem az igazi.

Leíró tanulmányban a bomlás erősségére utalnia kell a szerzőnek.

Í-ző góc-e a Sárét-vidék?

Több helyen utaltam arra, hogy az atlaszadatok, a forrásjegyzékben szereplő munkák és saját gyűjtéseim-vizsgálataim azt erősítik, hogy a Sárét-vidék erősen *i-ző* tájegység. Különböző helyzetekbeli, nagyszámú példa tanúsága alapján mondom ezt. Nyilvánvaló, hogy a jelenlegi állapot időben is, területileg is valaminek a része, évszázados előzménye van, ahogy az *i-zés* korábbi adatai is erre utalnak /vö. a Nyelvjárástörténeti adatok a Sárétről c. fejezettel/. A történeti vizsgálatok a jelenség keleti góciául a nyelvterület északkeleti részeit jelölik meg /vö. BENKŐ Nyjtört, 89; PAPP L. NyjtörtStat. 146—7; SZATHMÁRI Régi nyelvtanaink... 138/. A fenti munkák tanúsága szerint a jelenség egyik igazolt korai góca a magyar nyelvterület északkeleti része. A mai helyzet vizsgálata azt mutatja, hogy a folytatásra nézve is belátható BENKŐ megállapítása, miszerint „különösen előretört az *i-zés* — részben a hódoltságot követő telepítések nyomán — a Tiszántúlon.” /vö. i. m. 90/, aminek következménye, hogy a 20. századi vizsgálatok mai keleti gócként „Hajdú-Bihar, Szolnok és Békés megyét” tekintik /vö. IMRE: MNNyR. 95. 112/. A romániai magyar nyelvátlasz adatai pedig azt mutatják, hogy tükrösen a határ romániai oldalán „a Fehér-Körös és a Kraszna közötti terület” is — benne a Fekete-Körös völgye /vö. MÁRTON GYULA: MNy. X, 66/ — ennek erősen és színesen *i-ző* része ma is /vö. MURÁDIN LÁSZLÓ: NYIrK. XXVIII, 35/. /Korábban gyűjtött anyagban az Érmellékre nézve /Kiskereki, Éroroszi, Bihardiószeg/ vö. PAPP LÁSZLÓ: MNy. V, 60—3/.

A Sárét *i-zésének* vizsgálata ma is arra az eredményre vezet, hogy itt minden helyzetben — *e-ző* és *ë-ző* nyelvjárás csoportban — nagy az *i* fonéma gyakorisága. /Bontásban lásd az adattárakban./

A nyelvátlasz jelenséglapjai és saját tájékozódásaim a hajdúsági, bihari, békési nyelvjárásokban, valamint a Szolnok megyei nyelvjárásokkal közvetlen határos településeken /Püspökladány, Bucsá, Szerep, Dévaványa/ talált gazdag, forrásértékű nyelvi anyag igazolja, hogy vidékünkön az *i-k* gyakoriságát és megterhelését alig csökkenti egy-két, kis hatóerejű jelenség. Nem találunk olyan rövidüléssel adatokat, mint a határ túloldalán gyűjtött, MÁRTONTÓL, MURÁDINTÓL bemutatott példák/vö. *tanitunk*; *ájjik*/. Vagyis az *i-zés* itt azért is erős, mert következetes. Belesimul a bihari, békési, hajdúsági /Derecske, Konyár, Pocsaj, Esztár, Kismarja/ *i-zésbe*. Az egyik mai *i-ző* góc része.

Szövegmutatványok a Sárrét-vidék öt pontjáról
(Biharnagybajom, Sárrétudvari; Békés; Doboz; Biharugra)

A szövegmutatványok öt település három történeti /Tö/ és hét huszadik századi feldolgozás /nyelvjárási élő beszéd/ részleteit tartalmazzák. Az özv. Fekete Sándornétól felvett anyag külön értéke, hogy terjedelmesebb a másik két történeti anyagnál, és a nevezett élő beszédéből írtam le. Azért soroltam be ide, mert az 1888-ban született idős asszony nyelvileg is a 19. század végén szocializálódott.

A beszédrészletek visszaigazolják az elemző részekben és az összefoglalásban leírt tapasztalatokat: a 18—19. században is és a 20. században is erős sárréti *i-zés* adattárunkkal is igazolt megállapításait.

B é k é s

XVIII. sz. /Tö/

Hajdú Mihály Adatok Békés város *i-zésének* történetéhez. In: Nyelvészeti és néprajzi közlemények. Orosháza, 2003. 198—9.

Végh József Sárréti népmesék és népi elbeszélések. Debrecen, 1944. Rákócinné /46—7., zárt *ë-ző*/, A békési árvíz /Békés-Hatház, 49—50, nyílt *e-ző*/.

B i h a r n a g y b a j o m

1827, /Tö/

Bertalan Szilágyi János bajomi pap

Bihar vármegyei Sárrét le-írása. Biharnagybajom, 1827.

Végh József

Sárréti népmesék és népi elbeszélések. A bábaasszony jóslata és a zsidó ember /134—5, részlet/, 1943.

Zilahi Lajos

Nyelvjárási beszédfelvétel. Biharnagybajom, 1996 /részlet/.

B i h a r u g r a

Végh József

Sárréti népmesék és népi elbeszélések. A féltékeny ifjú és a kacér lány /94—5/, 1942.

Végh József: A disznóölésről. In: Hajdú Mihály—Kázmér Miklós: NyjOlvK., 1962. /248—50, részlet/.

Zilahi Lajos

Nyelvjárási beszédfelvétel, 2002 /részlet/.

D o b o z

Zilahi Lajos

Nyelvjárási beszédfelvétel, 1983 /részlet/ /K.M./

Komlósi Mátyás

Nyelvjárási beszédfelvétel, 1990 /részlet/

S á r r é t u d v a r i

Zilahi Lajos

Nyelvjárási beszédfelvétel, 1988 /részlet/

A XIX. század *i-ző* névadatai hangsúlyos szótagban a következők. 1806: *Bires* /Béres/ Tóth István /MOLNÁR 239/, 1831: *Kéki* /Kiki/ Hajdú István /i. m. 244/, *Vikás Szabó János* /i. m. 250/, 1835: *Miszáros Gergely* /HAJDÚ 22/. Közülük csak a véka 'mérőeszköz' XX. századi ejtéséről nem volt eddig szó, de SZABÓ nyomán /288/ ezt is *i-ző*nek kell ma is tartanunk. Hangsúlytalan helyzetű *i-zést* mutat az 1842-ből való *Borbi János esküit m k* <maga keze írása> /HAJDÚ 23/ aláírás még akkor is, ha ezt áthúzta valaki /valószínűleg a jelen levő városi jegyző/, s utána így írta újra: *Borbély János Esküit* /uo./.

A *borbély* szó a XX. században is *i-ző* és szótagzáró mássalhangzót vesztő volt: *bőrbí*, *bőrbíknak* 'borbélyoknak', *Bőrbí Gabri* /SZABÓ 284/. E század első feléből már közszói adataink is vannak, s ezek megerősítik a tulajdonnevek tanulságait. 1820: *letíve* /HAJDÚ 19/, 1941: *títet*, *tít*, *títel*, *títemény*, *tívőü*, *tíve* /SZABÓ 294/. 1844: *Kintelenítettem* /HAJDÚ 23/, 1941: *kíny*, *kínnye-kedve*, *kínyés*, *kínyelém*, *kítelen* ~ *kénytelen* /SZABÓ 278/, E század elején még néhány képzenében is megvizsgálhatjuk az *i-zést* a békési népnyelvben. 1814: *tsákány élesitis* /HAJDÚ 16/, *élesitis* /i. m. 17/, 1844: *jelentiseim meg vannak írva* /i. m. 23/, 1941: *kilis*, *bélis*, *hideglelís*, *lövís*, *kötís*, *csíplís*, *gyűlís*, *vetís*, *évis* stb. /SZABÓ 297/. Majd pedig egy másik képzenében: 1814: *mind össze siggel* /HAJDÚ 17/, 1941: *egíssig*, *beteksig*, *kössig*, *szüksig* stb. /SZABÓ 297/. Az *-és* valamint *-ség* képzőalakok *i-zése* tehát — legalábbis a XIX. és a XX. század között — folyamatos, de az előzők alapján föltételezhetjük, hogy korábbra is visszanyúl, csak tulajdonnevekben ritkák lévén, nem lehetett rájuk megfelelő példát találni. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy ellenpélda, *é-ző* forma sem fordult elő az összeírásokban, jöllehet a többi *i-ző* esetre meglehetősen sok *é*-vel írott névformát lehetett volna felsorolni. A XVIII. század végétől honorációrok följegyzéseiben egyetlen *i-ző* alak sem található, és a XIX. század folyamán az eredeti népi írásokban is fokozatosan csökken a számuk, csak ritkábban használt vagy nyelvjárási szavakban fordulnak elő. Kiejtésbeli használatuk azonban a XX. században is tart, s minden bizonnyal még jó ideig meg is marad.

A szövegben található két név és rövidítés feloldása a következő:

HAJDÚ 16, 19, 22, 23: HAJDÚ MIHÁLY Nyelvjárástörténeti szövegek és följegyzések a XVIII—XIX. századi Békéről. Bp., 1983.

SZABÓ 278, 284, 294, 297: SZABÓ ISTVÁN: Az *i-zés* esetei a békési nép nyelvében. MNny. III, 275—304.

B é k é s

A békési árvíz

... ötéves vóutam és akkōr vóut a nagy árvíz. Ennél ém mint ötéves gyermek a szülejjimmel eggyüt vettem ríszit, útyhogy karōfōgva vezettek ki. A harangozást beszüntették, kidobolták, hogy a kössig lakossága kizűjjō fel āra, hotyha a harangot félreverik, akkor bejōtt a víz a kössigbe. Lápot csinājjanak, meg lehetőűsík szerint a bútorokat farakásokra, mek fākra rakják fel az udvaronn. A mi udvarunkon is vóut körülbelül két ōl farakás, hát a nagy lājtōrját eggyik vígihe, āra tettik a szülejin, a másik vígit peg, vóut egy nagy epērfa, oszt āra kötöttik fel. Asztān a kössigbe azir nem tōrd be a víz, mēr közbe Csaba alatt a Marōynál szakat ki a pārt. Így osztān a városnak a Fōūdvár felé esō ríszit ōntōtte a mostani, már akkōr meglévōű főūdvári vonalon...

A juhokat kihājtották. Az a terület ot pusztaság vóut mind. Ami lakosság vóut tanyágba, asz kimenekült mind. Ez a csōűsz, hogy ot maratt, ennek nem szabad vóut ējōnni,

esz csóúnakokon mentették ki. Aszt is tudom, hogy a felesége, mek három jánya vóut, amit a csóúnagybúl kihosztak. Bútorokat, sublóútot odatették az ípűlőű kőrgátra. Én csak örömmel nisztem, hogy a víz csobogot, mikor hajóúsztak. Ém mint öt éves gyermek nem is tuttam értikēlni a jelentőűsigit. Esz körülbelűl, amint visszaemlíkszem, két hóúnapig jártam ki nízni a vizet. Akkor oszt ēlhirlett, hogy ēlszalattak a katonák, mēr vóútak itten ulánusok. Élrendēltik űket.

Batizi Ferenc /60 éves/

Részlet Végh József Sárréti népmesék és népi elbeszélések c. kötetéből. Debrecen, 1944. 49—50.

Békés község lakosságának zöme zárt ē-ző nyelvjárásban beszél. Azonban egy települési negyedében, Ibrányban és részben Hatházon nyílt e-ző nyelvjárásban beszél a lakosság.
Végh József

Hangsúlyos helyzetben

rétre ~ Rétre 'a rétségbe', Tsifi /Cséfi/ puszta, gyikínnyel, mogyoró gyikiny, Hati gyikiny, gyikiny készítés, Gyikinyiszövésnek, kive nádat, vircsének

Hangsúlytalan helyzetben

Hati gyikiny, mogyoró gyikiny, gyikiny készítés, gyikínnyel, Gyikinyiszövésnek

Toldalék előtt

elein, Sárretének ~ Sárretinek, télire

Toldalékban

gyikiny készítés, Gyikinyiszövésnek, vizellet megrekedisbe

Birtalan Szilágyi János bajomi pap

Bihar vármegyei Sárret le-írása.

Biharnagybajom, Kézirat, 1827. /Tö/

A kevés számú adatot a kéziratból kigyűjtötte Zilahi Lajos

Birtalan Szilágyi János református pap munkájára többen hivatkoznak /Kacska Zoltán, P. Szalay Emőke, Szücs Sándor/, de a lelkészről közelebbit nem tudunk. Elsősorban azt lenne fontos tudnunk róla, hogy bajomi születésű volt-e, valamint hogy mennyi ideig élt a településen. Lelkészként leírt *i-ző* szavainak bizonyító értékük van a Sárret korai *i-zésére* nézve.

B i h a r n a g y b a j o m

Az ém bajō felőül nem tudakozódtál?

Tudakozóttam, kiráatyám. Mindkettőünek a gyökerí vā varázs-gyémánt, asztat keressik ki, osztá hajícsák el, így osztán terem.

Mājd mikōr mán innen is mán távozott, az is ēty százat katonaságot adot neki mindēféle kőüccsiggēl. Mos mēg mán elírtik a jánnak az apját, ide izz beköszönteg, de (csak) elēb maga. Mēkkerte az ōrek kiráj az ű baja felőül. Monta is, igenis it vā. Szóuval osz akkōr mēglētt a nagy örōm az ōrek kirájnak. Mēk pedig az ōrek kiráj má felesígūl atta vōun neki, dehāt tisztēssígēs mōunár vōut ez. Mēgmonta, hogy vōut mán neki, ha nem is hitēs. Mínygyá hazairnek most. Ēggy és ēty százat katonaság, mosmá három százat katonaság. Hāt osztā haza is írt. Mindēnki csak a zsidōuho útasította, hogy at tuggya ellátni lovát, mindēnt. A zsidōu mēg örūlt, hoty kirájfi ez. Ēlkovártijosztatták űket, a katonákat is. Ű mēg oszt it kirt hejjet. Mēg is lētt az örōm a zsidōunak, mērt a Fāni jányának mēgparancsolták, hogy mindēfélekíppen ű szóügájja ki az urat. Hāt osztán úgy is vōut, űk mēk hālgatósztak, lesēlkēttek, mikōr Fāni hoszta az ēnnivalóut. Ojan ājtōu vōut, ablak vōut rājta, ot lesēlkēttek. Mán osz Fānival annyira összeismērkēdēt, kogy gyūrūje is vōut. Pohár fenekire rakta, am mēg mēgismērtē. Ekkor osztán az ōregeket hogy behitták a szūlōūket, hāt monygya osztán a zsidōu, hoty huszonnigy ōurába mejik a szērēncsēs vagy mejik a szērēncsētlē. Mēgniszte az ōurát: -Maj hóunap ijenkōr fogom mēgmondani.

Akkor osztám, mikōr mēgniszte az ōurát, hoty hóunap ijenkor, két katonád beparancsolt, hoty fogják mēg az ōreg zsidōut. Kōtōzzik össze kezit, lábát, vigyik, lōkjíg be a fāskamarába. Mēktōrtint. Az osz másnap ugyanazon az ōurám behozatta a zsidōut, elōudosztatta. Akkor osz mēgmondotta neki: Na tatám, ezēnn az ōurán kōtōsztettem.

*Magának asz szerencsétle, nekēm szērēncsēs. Ęgy vā. Ótān osz nagy lakodālmacs csináltak,
ha az öregnek fájt is a keze mēg a lába.*

Német Sándor /72/

Végh József: Sárreți népmesék és népi elbeszélések. Debrecen, 1944. Mese /részlet/, 135.

A féltékeny ifjú és a kacér lány

It törtint túllünk nem nagyom messzi, Okány és Madarász köszt, orosi érdőbe. Az orosi gazdatisztnek a fíját hálva találták. Szívébe vát ety tőör. És ha mēktanálták, hirt attak az idēsapjának; asz kimēnt, mēgníszte a fíját és asz monta, hogy nem szabát hozzányúlni. Úgy vigíék szípēn a szobájába, hogy a tőört mēg ne sércsik. Úgy is tēttek. Asz kérte a fíjának az édēsannya: Mit akarnak vele így?

Asz felelte a férje: Íty tuggyuk mek, ki vát a fíja gyílkossa. Úgy is tēttek. Elēősször a cselēccsígēt fēlszólították, hogy a fíjatal halot mellet vonújanak el minnyájā. Ez mēg is tōrtint. Asztán jáó baráttvajit, haragossajit, Madarásznak az összes lakossajit, Okánnak. Méksē írtek ēl sēmmít. Nem tuthatták mēg. És ekkor elvonúlt mellette az édēsannya, a tesvírhuğa. Akkor asz monta a fíjúnak az édēsapja:

Prqóbájják mēg a kedvessit, ha el tudnák hívní, hogy ēlmēnne mellette. És sikerült is. Mikor bemēnt az ajtāon a lány, akkor monta mēg a fíjúnak az édēsapja, hoty hoty tuggyák mēk, ki lēssz a tēttes. Mēr ha bűnös valaki, akkor a vír a tőör mellet pusít, ha pedig nem, mēk sē moccan csak hogy azelēött. De mikor a lány a fíjú szobájába lípēt, mēgindúlt a vír pisítani, annyira, hogy a tőört is kivákte. Akkor monták: itt a tēttes. Asz kérdēsztik a lánytúl, hogy mír tētte eszt. -Ű nem tētte, hanem az beōsmeri, hogy a tőör az övé, nagyō szerelmes vát bele és ű nem tutta viszonozni. Ére a fíjatalebēr asz monta, nem bírja átílni, inkább elpusztíttya magát. Ére a lány asz monta:

It van a tőöröm, aszt is odadom, ha eszt akarod. -Saját maga szúrta a szívibe a tőört, nem ē. Én csak annyit monthatok, hogy jáccottam a leginnyēl, mint cica az egērēl.

Csakugyan így lét mēg a tēttes. Ez osz nagyop tōrví vát a vallasásnál.

Tar Lajosné Bagdi Ágnes /38/

Végh József Sárreți népmesék és népi elbeszélések c. gyűjteményéből, Debrecen, 1944. A gyűjtés ideje 1942.

B i h a r u g r a

A disznóölésről /részletek/

Hát a disznóölis aZ, aho mēgin kīsűni kēl, mēg majnem jobban, mint az aratáshoZ. Mer az aratáshoz hozzá lēhet kīsűni ety pár óra hossza alatt is, de a disznóölishē ... annak kēll ēgy nap, mīG hozzákīsűlünk.

... most őltünk a múlt hétēn disznót, má ngy órakor fēnt vóutunk. A gyērēkēk má nem engettek bennünket aludni, mēk peiG, aluthattunk vóna, mer mēg ngy ... csak jōy mēgvárni a disznóölíst, mīG mēgvírad, mert sőtídbe csak nem úgy lēhet sēmmics csē csináni ... Akkor, mikor kezd vērradni, megōlik a disznout, szomszídokat szókták híni, ahun nincsen monygyuk a családba két-három embēr, aki mēk tuggyá fogni. Mēgōli a disznout a hentēs ... akkor hotyha van ital, mēgvárjuk mīg mēgdōglik, addig mēgiszunk vagy ēGGy kējt kis pohár pálinkát, vagy ahum bor van, bort ... a hentēs leginkább út szokot, hogy nem iszik sokat, mert akkor nem tuggyá jó vígezni a dōugát. Szonygya /'azt mondja', hogy ű maj csak ha evígzi a dōugát, asztán iszik. Akkor hozzáfogunk, visszük a szālmát, má van azír úgyis, hogy odakīsűcsük már akkorra a szālmát, hogy āra sē lēgyēn gonD, akkor a disznout a hentēs hasra fordícса, a ngy lábával kitámassza ... a hátára szālmát tēsz. S mēGnizi, hogy mērű fú a szél, az ellenkēző óudalát mēggyúccsa, nehogy hirtelen vígigrobaggyon rajta a szalma.

Akkor legelōször is pēcsēnyének valót szokott a hentēs szēdni, onnen ahunnen könnyebben hozzájut, hogy nehod nagyom mēgēihēzzenek a vendígēk, legelōbb is sű!// húst szóktak odatēnni sűtni. Mikor mēksűl a hús, mēgrēggelizik mindēnki, utánna fognak osztán a

nagy munkáho. A hentés is darabojja szíjzel *q*odalast, mindēnt, kolbásznak való húst szēdi külön, toroskáposztának való hússal is igyekszik, mert aszt oda szokták tēnni korán, hoGY mēkfőjön idejibe, mert csak idői kēl neki... kívát ahun nagy a család, ot sok toroskáposztát kēl főüzni.

... odatészik a levesnek való húst is, és ēggy asszom főüz azután. Többi mēk csinájja a hūrkának valóút, beled dörzsöli ... egisz fēnapokig ē kēl kapārgatni mēg dörzsőni, míg az mēkfehirēdik, az a barna bēl, a disznó bele nem valami tiszta doloG. Mikor eZ mēg van tisztítva, akkorra ēkísztik a hūrkának valagot, tőütelikēt, szt akkor fognak hozzá a hūrkát tōteni. Bűrsajtot tōteni. Kor /'mikor'/ ezēk mim mēgvannak, ējön az este, akkor mēg összekerül a csaláttagnak az a ríše is, aki mēG nappal nem vout ottan, mert átajjába úsz szokot lēnni, hotyhát a családót mēkhívja mindēnki...

... vacsora utām feltésznek az asztāra ēty két tányír fānkot, osztān aki akar, használja /'fogyasztja'/. Akkor a gazda, hotyha vam bora, behozza a bőrt, akkor oszt beszilgetnek, ēkezdenek beszilgetni. Iszogatnak, beszilgetnek ēgyrő-másrú...

Gulyás Ferencné Rózsa Lujza /67/

Bíró István /38/

A magnófelvételt Végh József készítette 1962-ben.

Lejegyezte Kázmér Miklós 1973-ban.

B i h a r u g r a

Beszélgetés a 45 utáni évekről, az ugraiak életétől

- Kezdje csak nyugodtan, ahogy megbeszéltük!

Hát én az ötödik rencért irēm mēg. De őszintén megmondom, ijen gazembēr világ mēg nem vót. Ez bisztos. Ebbe az évbe többet idegēskētem, mint húsz évvel ezelōtt. Ugyi jōtt ott annak idejin, hogy napfēljōttūl naplēmēntik kēllēd dóugozni. Mindēgy, hogy ot kilométérre, ot kēllētt lēnni, naplēmēntig dógozni kēllētt. Akkor oszt jōtt negyvenkettőbe a nīmet, úty hitták, hogy Jūrcsek-rencēr. És akkor jōtt hogy húsz fillérēs órabír lētt. Tizenkettőd dóugozott, ebből vót ēty fél rēggeli, ēgy óra ebīd, ēty fél óra uzsonna. De amikor ez ēljōtt, akkor víge vout, addig naplēmēnt vót. Tovābmēnt ez a rencēr, utānna jōtt a nīmet világ, ott is vót ētykis mēkszorítás, mēg aszt is ēl lēhetēt fogadni, mēr az a húsz fillér, amit akkor kapott. Égy litēr kocsizsbor tizennyóc fillérér vót. Égy napi napszāmír kapott ēgy bakkancsot, ojat, hoty két évig nem nyūtt el. Nem ártott annak a víz, mēg ojan vót, hogy agyon lēhetēt a kutyát vele ütni...

Igenám, de akkor jōtt a váltásrencēr, az orosz invāzió követkēzētt, az embērēk akkor mán kesztek elīgēdetlenēk lēnni, és vót itt akkor ēggy intēző /Bertalan Ágnes közbeszólása/ egy ömfējű buta ember vout ... na és odajōttek hozzá az embērēk, dógosztak a tanyāba ... összebesziltek ott, hajjátok, mēnnyūnk oda ja méltóságos úrho, ha nem változik a napszām, mēgyūnk... Odamēntek, monták az intēzőnek a bejelēntist hogy mi van... Ez mēg el kezdētt őrdítani, mint az őrült, elzavārta az embērēket...

Mikor a téjesz téma vout ugyi ... szakszervezeti titkár voutam és nem akārtam kolhoszt alakítani ott a dógozókkal, és aszt monták, ha tē nem lípsz bele, akkor mink sē. Teccik tudni mi vót akkor a sōrja, behittak, mēgim behittak, fenyēgettek, mellette ēty kicsit hadonāsztak is ugyi. Tuggya fene, ēl voutam keserēdve nagyon akkor, a felesīgēm mindig rītt, asz montam a felesīgēmnek, mājđ akkor sirass, mikor elvisznek.

- Mondjon valamit a falu mai életéről!

De most visszatérūnk a majira. De akkor mēg ēggyet tudok mondani magának, hetvenōttūl nyócvanig, mindēgy hogy meddig il a nīp, de ojan vilák többet a munkássāgra nem vout, mint akkor. Mindēkinek mindē vót, csak ēgy vout a baj, ēlszabadult a ló ... nem

bécsült mēg sēnki sēmmit. Az úccán a kifliket tanálta a fal mellé hajingálva, lecsókolbász háromhatvan vót, felit mēgētte, felit a kutya ētte, tehát ijen világ vót.

Na most ugye jön a többi dolog ... a fijamnál vóut ēggy ojan dolog, hogy ő ki nem álhatta a paraszti életēt. Ha ēlmēntüng dógozni, akkor fēl kellēt írni, hoty fijam dīlbe itazs mēg a bikát, disznónak vizet tőccsél, máskipp útülle ordíthatott mindēn. Az nem tutta ... maji napik sē ... Gyere fijam, níz mēg a disznót, ez a tijéd. Nem érdekēlte. De viszont érdekēlte a szakmája. Este mindenütt más-más ígók ígtek, mindík szērēlte mēg vitte, mindēn.

Rácz Imre /sz. Biharugrán, 69 éves/

A beszélgetés Biharugrán a Szabó Pál Emlékházban készült, ahol jelen volt és többször megszólalt Bertalan Ágnes író, Szabó Pál lánya.

A beszélgetést készítette Zilahy Lajos 2002. május 21-én.

- Rézi néném, hogy volt a multság a fiatal korában?

Báloztunk mēk cuhárészünk. Házaknál vóut cuháré.

- Hány bál volt egy évben?

Az ördök tuggya aszt mēgmondani, hoty hány bál vóut. Ęj nagyon feledikeny... Hát pünkösökör vóut, húsvítkör vóut, így innepnepokō vóut.

- Az uraságánál mikor cselédek voltak, mit dolgoztak?

Az én uram gépész vóut. Hát az dōugozod géppel. Símvasat is tutta csinálni, gőzekivel szántott, ha szécskásztak géppel szécskásztak... Ű vóut a gépész. Hát mink mēg mēg a hástáji munkát csináltuk. Ęm mēg mēk sokat is csináltam. Odamēnt az intéző a gépházba az én uramho, hogy engeggye mēk hogy mēnnyek fēl vasálni. Hát aszonta, mēgengedēm, de csak úty hogy rēggēl a gyerekēg dōugát ēlvégezni othon, mēg a jóuszág dōugát, mire a kanász dudál othō lēgyēn. Hát mēgengettik, jóu van, mēhetēt. Ęlmēntem, a vóut a foglal-kozásom, mēg az othoni dolog.

- A fizetése hogy volt?

Napszámot fizettek nekēm. Mēkfizettek írte.

- Akkor korona volt még?

A vóut mēg akkor. Mēg akkor a vóut.

- Egy napszámból akkor mit lehetett venni? Cukrot, kenyeret.

Hát aszt nekem nem kēllēt venni, sē zsírt, sē szalonnat, mēr vóut nekünk.

- Egy pár cipő mennyibe került akkor?

Ó, ēty pár cipō akkor nem sogba került. Lēhetēt venni óucsóun.

- Mégis, körülbelül?

Hát nyó tísz forint körül vóut. Hát mán akkor oja píz vóut. A fizetése az én uramnak töb vóut, mint a bírēsēknek. Mēr nekünk mēgvóut két tehétartás, kéd bōrnyútartás ēives koráig, akkor vetemifőüdünk is vóut nekünk ngy lánc, kaptunk százshúsz kive rōzsēt ēggy ēvre. Nekünk töb vóut a fizetisünk. Mēgvóut a mēgilhetisünk.

- Hány család volt?

Vóut nekēm hét. Mikor nőüttek az ēggyig bírēs vóut, ēty kovácsmester vóut. Mikor elírte aszt az idōūt, fēlvētik hóunaposnak. Kaptak ēty hóut kukoricafōdet.

- A cseléd gyerekeit az uraság alkalmazta?

Vóut az uradalomnak csūrhe hogy monygyam mán ... Mikor öregebbek lēttek, hóunaposok lēttek. Nekünk mēgvóut a mēgilhetisünk, azír hoty soka vóutunk. Vóut azokkal embēr is, csak űk a bōjtárok vóutak.

- Mikor kerültek ki az urasághoz?

Hát aszt nem tudom mēgmondani, hoty hámba. Három évig it laktunk ennél a háznál. Majt három év utám mēntünk ki Őzezsbe. Akkor ot vóutunk ēty pár évig, nem tudom biztosom mán két évig vagy meddig, mer ēlvittik katonának, behitták katonának. Oszt akkor ēim mēg, nekēm aszonták, mēnnyek össze mással ēty konyhára lakni. Adnak fēl komēncijót, hotyha ēlmēgyēk dōugozni. Ęj nem mēgyēg dōugozni, a gyerekēimet nem hatyhatom, sē nem mēgyēk ēty konyhára sēnkivel. Akkor írtam az uramnak, hogy mi a kívánság, hogy ēim mēnnyeg dōugozni... Nahát én eszt nem tēszēm mēg. Mēgírtam az uramnak, ēlkōtōzők haza. Mer it mēg Buktájék laktak ebbe a házba. Mēr hogy ēlhaltak ipamék, mijénk lētt a ház. Aszonta, nagyō jól csinálom, ha hazajövök. Jōjje is haza, māj lēssz, ahogy lēssz. Ęljōttem haza, oszt ithō vóutam. Mikor hazakerült, akkor Fűszēgből Jani nyugdíjas lētt, mer má öreg vóut. Akkor aszonták neki itt a Bēlsősígbe, a fōgépész, hogy mēnnyēn ki Fűszēgbe lakni. Hát aszonygya ezēm mēg gondokozok, hogy kimēgyēk-i. Mikor hazajōtt, monta, hogy Fűszēgbe kēk mēnni lakni. Mondom, én nem mēgyēk, csak úgy mēgyēk, ha magam lēszēk ēty konyhán. Ęn senkivel nem mēk ēty konyhára.

- Fele konyha a magáé, fele meg a másiké?

Nem, az enyim nem úgy vóut, a bírèské vóut úgy. Nekünk a víginél vóut éggy ojam magálakás, oszt mink aszt kaptuk el. Mindéggy, de csak magam vóutam, ha ety szoba vóut is. Hát mink így íltünk az uraságnál. Bírèsék hát avval nekünk ugye, sèmmi közünk sè vóut.

- Mondja már Rézi néném, most vagy akkor volt jobb?

Nekem most is jó, akkor is jó vóut. Fijatal vóutam oszd birtam dóggozni minden, de mámma mék ki vagyok álva, mint ety kutya, ha többed dóggozok. Mám most alig birog dóggozni.

özv. Fekete Sándorné /Doboz, 1888/

A beszédfelvételt Komlósi Mátyás készítette 1990-ben.

Doboz, 1983.

/Régi dolgokról, a falu fejlődéséről/

Vóut ez a külön ára kiszítet szék, fonalmosó szék, oszt akkor ott a Körözs vizibe, hamulúggal fèlszèrèlt edény, abba mártották a fonalat, oszt úty sújkölták kis fával ... úty fehirèdètt, úgy mosták a vásznat is, pokrócokat, nem vóut szőnyeg. Vóut itt a kastíjba, de...

Még ère is emlíkszék, mer nagyanyám avval mangorolta a ruhát, csak ehè tårtozik még ijen két-három centi vastag rúd, amire ráhåjtották a ruhát, oszt akkor avval úgy dörzsölték, oszt kisímúlt, hát az az asszozsútte vászon... Vóut az a bógdba árúlt fonal, amit a kendèrfonallal vegyítettek, tehát vegyes, abból vóut a búgatyá még az ingék, hasonló dóggok.

.....
Nekem is jó vóut ezelőtt hårminc évvel, nem azír mer a mostani rēcèrrel nem vagyok megelígèdve, hát mék fijatal vóutam. Azír vóut jobb. Mer azír a mostanit nem lehet ... eszt csak mék kéne bècsólni. Sokan nem bècsülik. Hát èrül oszt nem sog beszíd van, èrül csak tenni kell, ennek megörzísírül. Víggyük körömszakattájig.

- Beszéljen egy kicsit a község változásáról, fejlődéséről!

Hát a kössík fejlódise, röviden... Közel ezer éves a település. Azóta hát szinte ötven évenkint fejlódik... Kilencszázba osztottak ki területet, amit a gróftúl èlvettek... majd a tizènnígyes háboruba elesettek hozzátartozóji, rokkantyaji kaptak. Osztán hát amúgy a fejlódís... hát sokat fejlódik, mér korábban vértfalbúl vóutak a házak. Mám még vájugot sè vetnek, nem tuggyák mi ja vájugvetís.

Èn is kivettem a házamnak magam. Itt is vetették a cigányok is, nagyba. Csak hát ők nem csináltak oja jóut, mèkkírtík az árát, de nem csináltak oja jó munkát. Mosmán haggyák, ötvenes fal ugvi, nem kèl nekem hószigetèlni, hogy meleg lègyèn a ház, ötvenes főütfal azír csak meleg.

Még oszt mosmán haggyák fèl ezèket a hagyományos rígi típusokat. Ssokat fejlódött, hát korábban, még a húszas évek elejin nem vóut járda, dèszkajárda vóut, ije hasítot tőütyfábúl. Nem szèttik aszt fèl. Nem szèttik aszt fèl, ot vóut mindig, be vóut ípítve.

Itt ère téglajárda vóut, házi téglábúl csinált járda. Mellékúccákó még nem mindènütt, csak a fõrgalmasab riszèn pallódèszkábúl. Két szál pallódèszka vóut ègymás mellé tive osztán azon jártak az embèrèk. Mosmán járda vam mindènütt. Nincs ojan úcca Dobozon, hogy nè lègyèn járda. Sok ojan úcca van, ahun az èggyik ódaló szilès járda, a másik ódalom mék keskény járda... Mos fojamadba van a Mátyás kiráj... úccának a kövesút ípítise. Felsõp hatósági hozzájárulással. Hát lèz benne ety kis társadåلمي munka is.

Mègláccik a fejlódís. Különösen annak, aki nem il Dobozon.

Komlósi Mátyás /1927/

A beszédfelvételt készítette Zilahy Lajos

Sárrétudvari, 1988.

/Beszélgetés Nagy Imre sárrétudvari parasztköltőről/

- Na én égvénhány szóval talán kiegészítém az elhangzottakat, hogy ojan életsorba ilt, attúl kezdve hogy ű mán a húszas évegbe jovába írsokált vërseket. Nem tudom, Dénëzs barátom tē esetleg jobban emlíkszël rá, tudot hogy ëccër kapott ű ije Bronsz Tulipán kitüntetist itt a sárrétudvari kössikházán atták át, hányba vóút ez?

- Nem tudnám az évszámot.

- Húszas évegbe vóút valamejik évbe, mikor Zsilka János vóút ideki mint újsákszërkesztő, azoknak a lapjajiba küldözött ű be vërseket, ami më is jelënt több esedbe a labba, nállam is van ëty pár mëgörökítve, és tudom me én is riszt vëtem akkor itt ezën a gyüilisën, én mëg mëg aszt is hozzáfüzöm, mëgbisztak a lapoknak a toborzásával. És több előfizetőt mivel szërëszttem, hát ëty szëkfűt kaptam ajándígba, gombjugba, műszëkfűt. Na aszt akarom ebbül kihozni, hogy akkor mint munkatársnak akarták Nagy Imrét hini a szërkesztősígbe. De nem fogatta el hivatkozva az ű maga ëtyszërű puritán mivoltára, mëk talán beleszolt ebbe a szëginysige is, de mëg az is, hogy ű csak nyóc iskolát vígzett.

- Akkor nyilván csak hatot.

- Vagy mëk csak hatot, na nem is hatot, csak hat iskolát, hat iskolát. És mëg a házukho is lëmëntem, mer innét a szërkesztő úr többed magán, nem maga vóút itt idekinn, többed maga vóutak kinn, lëmënt a házakho is. Hát neki az apja, Jakab bácsi, Nagy Jakabnak hitták, ije bärkácsos embër vóút famunkába. Hátosztán csinált ëty kanapét. Teccik ismerni?

- Igen, hogyne, persze.

- Tëjjesën azonos vóút, mint ëty szabájos asztalos munka, azon nem mondott āra sënki sëmmi kifogást, hogy nem az. Csak Jakab bácsi fëltëtte a szërkesztő úrnak a kérdist, hotyhát beszélgetis közbe, hogy mán aszt tessik mëgmondani, hogy mëkcsináltam eszt a kanapét, mikor írëk oda, hogy esztet befesthessem? Aszonta a szërkesztő, hotyhát mást tessik kérdezni Jakab bácsi, ëre nem tudok válaszolni.

- Melyik újság szerkesztője volt ő?

- A Magyar Falu.

- Maga hogy került kapcsolatba ezzel az újsággal?

- Úgy, hotyhát az én ézsanyám nagyon szeretëtt újságot olvasni. Asztán mink mëk közel szomsziccságba laktunk Imrëjékhë. Asztá töpször vóutam hozzá beszélgetni is, és ű próbált engëmet benevelni a versirázsba. Csak énnállam av vóút a hiba, hogy én csak ngy elemi iskolát vígeszttem. Máskípp írtam én is ëty pár vërsët, kúttam én be a szërkesztősígbe, de hát ugvi hogy monygyam, a hëjsírás szabájoknak nem felelt mëg, ez a valós. Jó tanuló vóutam én, de úgy gondoltam abba az időbe gyërëkfűvel, hogy nyëlftanra nincs nekëm sëmmi szükisigëm. Ennél fogva mámma is hijányzik az írásombúl a szabáj, mámma is hijányzik.

Szabó Márton /1911, Sárrétudvari/

A beszédfelvételeket készítette és leírta Zilahi Lajos

I. Bevezetés

II. A hosszú magánhangzók – köztük az *í* – gyakoriságát növelő megfelelések a sárréti nyelvjárásokban

III. A zárt *i*-zés sárréti adattára

IV. A zártabbá vált *é* mai *é* : *í* megfelelésének és *í* ~ *i* váltakozásának kisebb adattárú esetei

V. A *e/ē* fonéma előfordulása és gyakorisága /A zárt *i*-zés a Sárréten/

VI. Összegezés

VII. Szövegmutatványok a Sárrét-vidék öt pontjáról